ГАРТ

1931

11

ЛІМ

ГАРТ

ВСІМ, ХТО ХОЧЕ ПРОТЯГОМ 1931 РОКУ БУТИ В КУРСІ СПРАВ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ Й ЗНАЙОМИТИСЯ СВОЄЧАСНО З НОВИМИ ТВОРАМИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ТАК УКРАЇНСЬКИХ, ЯК І ЗАКОРДОННИХ, НАГАДУЄМО:

ЧИТАЙТЕ ≡ ПОШИРЮЙТЕ ≡ ЖУРНАЛ „ГАРТ“

ОРГАН ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ. П'ЯТИЙ РІК ВИДАННЯ ⚬ ЗА РЕДАКЦІЄЮ: І. КИРИЛЕНКА (відповід. редак.), Б. КОВАЛЕНКА, В. КОРЯКА, І. КУЛИКА, І. МИКИТЕНКА, Г. ОВЧАРОВА, С. ЩУПАКА

В „ГАРТІ“ 1931 РОКУ ЧИТАЙТЕ:

Романи, повісті, оповідання, новелі, поеми, вірші, подорожі, літературно-критичні статті, нариси, репортаж, нотатки, огляди, рецензії, літературні пародії, українську й закордонну хроніку і т. інш. Крім творів українських пролетарських письменників, журнал міститиме твори західньоукраїнських письменників, а також переклади з видатніших чужоземних революційних письменників

НАШІ СПІВРОБІТНИКИ:

С. Антонюк (Харків), М. Альбертон (Дніпропетровське), Анрі Барбюс (Париж), В Бобинський (Львів), Владіслав Броневський (Варшава), Б. Буачідзе (Тифліс), Йоганнес Р. Бехер (Берлін), М. Бірюков (Харків), Ф. Вайскопф, Еріх Вайнерт (Берлін), Роберт Вульф (Нью-Йорк), Вайль (Прага), М. Волинець (Канада), А. Ґабор (Берлін), Карл Ґрюнберґ, Альберт Готопп, Клявс Герман (Берлін), Майкл Ґолд (Нью-Йорк), К. Гордієнко, М. Гаско, Є. Гірчак, С. Голованівський, П. Демчук (Харків), М. Дубовик, Ю. Дубков (Київ), А. Дикий, М. Доленґо, І. Дорожній, І. Дубинський (Харків), Д Загул (Київ). Ом. Заратустра, Наталя Забіла (Харків), М. Зісман, В. Зорін (Харків) Ю. Зоря (Київ), Мате Залка (Москва), Мирослав Ірчан (Харків), Бела Ілеш, Гайнц Каган (Москва), П. Козланюк (Львів), Курт Клебер (Берлін), В. Клементіс (Братіслава), К. Кессер (Кельн), Франц Корічонер (Відень), Є. Крук (Нью-Йорк), Б. Коваленко, М. Козоріс (Київ), А. Клоччя В. Коряк, І. Кулик, Ів. Кириленко, Б. Кузьміч, Р. Кушнарьов-Пример. М. Качанюк (Харків), Іван Ле. О. Лан (Київ), М. Ледянко (Харків), С. Ю. Масляк (Прага), | Май Дніпрович | (Балта), І. Микитенко, М. Майський, М. Мотузка, С. Мандрівний (Харків), В. Миколюк (Одеса). Я. Мацієвич (Зінов'ївське), М. Новицький (Харків), Ґергарт Поль (Берлін), Г. Овчаров (Харків), Л. Підгайний (Київ), П. Педа (Одеса), Л. Первомайський, Л. Піонтек, В. Рунін (Харків), Аптон Сінклер (Нью-Йорк), Саут-Дервіш-Ханум (Константинопіль), В. Сухино-Хоменко (Харків), Я. Савченко, Л. Смілянський (Київ), В. Сосюра, Лев Скрипник (Харків), Л. Селіван, (Одеса), В. Сутирін, А. Селівановський (Москва), Микола Тарновський (Нью-Йорк), І. Топчій (Харків), С. Тудор (Львів), М. Терещенко (Київ), Ів. Ткачук, П. Усенко, С. Федчишин (Харків). Г. Шишов, Дм. Чепурний (Київ), М. Шеремет, А. Шмигельський, Ю. Шовкопляс, С. Щупак (Харків), Н. Щербина, В. Юринець (Харків), Бруно Ясенський (Москва), С. Яровой (Зінов'ївське) та інш.

ПЕРЕДПЛАТА:

на 1 рік — **6** крб., на 6 міс. — **3** крб. **25** коп., на 3 міс. — **1** крб. **75** коп., на 1 місяць — **75** коп.

Окреме число — **75** коп.

ПЕРЕДПЛАТУ ЗДАВАЙТЕ:

або безпосередньо до головної контори періодичних та передплатних видань Укркнигоцентру ДВОУ, Харків, Сергіївський майдан, Московські ряди — 11, або до міжрайонових контор періодичних та передплатних видань Укркнигоцентру по всіх великих містах України, а також до поштових контор і листоношам, в м. Харкові — вул. Вільної Академії, 41, або викликайте УПОВНОВАЖЕНИХ, тел. 66-27.

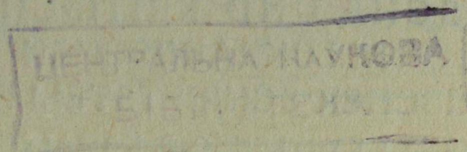
ГАРТ

Наші заводи — цитаделі диктатури пролетаріяту, творці соціялістичних форм праці, школи, де виховуються нові комуністичні люди.

Виконати постанову ЦК ВКП(б) про створення історії фабрик і заводів — справа чести пролетарської літератури.

Всі вусппіські організації, всі робітники-ударники, покликані до літератури, негайно повинні взятися до реалізації цього завдання.

H A R T

LITERARISCHE UND KRITISCHE MONATS
SCHRIFT DES ALLUKRAINISCHEN VERBANDES
PROLETARISCHER SCHRIFTSTELLER «WUSPP»

REDAKTIERT VON: I. KYRYLENKO, B. KOWALENKO, W. KORJAK, I. KULYK, I. MYKYTENKO, H. OWTSCHAROW, S. TSCHUPAK, DWOU LIM (STAATSVERLAG «LITERATUR und KUNST») NOWEMBER 1931

ГАРТ

ЛІТЕРАТУРНО ХУДОЖНІЙ ТА КРИТИЧНИЙ ЖУРНАЛ ВСЕ УКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕ ТАРСЬКИХ ПИ СЬМЕННИКІВ

V-ТИЙ РІК ВИДАННЯ

РЕДАҐУЮТЬ: І. КИ РИЛЕНКО, Б. КОВА ЛЕНКО, В. КОРЯК, І. КУЛИК, І. МИКИ ТЕНКО, Г. ОВЧАРОВ С. ЩУПАК

ДВОУ ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

1931 ЛИСТОПАД

№ 11

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Українського Друку“, „Картковому Репертуарі та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Обкладинка художника А. Страхова.

Укрголовліт 164 - жб.
Зам. № 1198 — 5.400

ДВОУ УПП. 7 Друк. ім. Фрунзе, Харків, Донець - Захаржев., 6

ІВАН КИРИЛЕНКО

ПЕРЕШИХТОВКА

РОМАН

Продовження[1]

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Три дні тому незграбний Захаров, зав господарства заводу, переступаючи з ноги на ногу, перепрошаючи казав Ротманові.

— Коли не заперечуєте, я вас можу вселити до одного нашого комсомольця, що зараз сам займає кімнату. Правда, мені незручно вам пропонувати це, алеж зрозумійте, товаришу, мій стан. Приїхала партія нових закордонних інженерів, і їх треба за всяку ціну влаштувати якнайкраще. Ви ж людина нежоната, до того ще наш товариш, отож я й думаю, що ви не візьмете це за якусь образу.

А Ротманові що? Йому байдуже. Навпаки, перспектива жити в одній кімнаті з молодою людиною була приємною, бо Ротман звик жити в студентських інтернатах по двадцять чоловік в одній кімнаті, й товариство стало йому за одну з органічних потреб.

Він погодився змінити своє приміщення. Таким чином три дні тому інженер Ротман оселився у молодого робітника, каталя доменного цеху, спортсмена й кіноаматора Васьки Калача.

Вони мало бачилися, бо зміни їхні не збігалися, проте за цей короткий час вони вже встигли добре один одного взнати.

Васька Калач, вищий від середнього на зріст, плечистий, мускулястий хлопець із рівними чіткими рисами обличчя, з завжди веселим виглядом.

За три дні Ротман майже не бачив його в стані спокою, бо завжди цей непосидющий спортсмен і невсипущий кіноаматор знаходив для себе якусь розвагу.

То він, залишившись у самих трусах, розсував ліжка по кутках і виробляв у кімнаті різні циркові нумери, то, ставши перед люстром, тренував м'язи свого обличчя. При чому він так передавав душевні переживання удаваних героїв, що Ротман

[1] Див. Гарт № 10, 1931 р.

іноді щиро вірив у безперечну талановитість і акторські дані свого співмешканця.

За постійними спортивними вправами та за біганиною від однієї кімнати до другої в різних особистих і громадських справах, мало лишалось часу для інтимніших розмов.

А сьогодні Вася Калач одержав від когось листа.

Він несподівано притих, обличчя стало задумливо-мрійним, і, розпечатавши коверта, він довго вдивлявся в нерівно списані рядки. Кінчивши читати, Васька довгим, замріяним поглядом дивився у вікно, що на тлі його вимальовувались темновогняні контури заводських будівель; шибка на вікні тоненько дзижчала від заводського гулу.

— Мабуть від „неї“ лист? — по-дружньому запитав Ротман.

Васька Калач стріпонувся, скидаючи з себе замріяність.

— Я з Білорусії, товаришу Ротмане. Там у нас вьоски, ліси й болота, болота! Там у мене брат лишився один, живе в сусіда. Ви ніколи не були в Білорусії, товаришу Ротмане?

— На жаль, ніколи не був, друже!

— Шкода. Вам треба було б побачити нашу Білорусь, відчути, яка це сумна і прекрасна країна. А брат пише невеселі звістки. Не знає, куди прихилити голову. Доведеться мені допомагати йому. Мабуть покличу його до себе на завод.

Ротман похвалив думку Калачеву, і Васька, склавши листа й обережно сховавши його в кишеню, почав ходити по кімнаті. Від його дебелих кроків вгиналися половиці, жалісно поскрипуючи.

Вся стіна над ліжком Калача була уквітчана фотокартками акторів і актрис:

Мері Пікфорд, Чарлі Чаплін, Бестер Кіттон, Мозжухін, Ільїнський, Дуґлас Фербенкс, Пола Неґрі, Барбара Ля-Мар, Ната Вачнадзе, Жизнева, Судакевіч, Солнцева, Розенель, Валевська і ще безліч відомих, напіввідомих і маловідомих кінозірок.

Ротман довше ніж завжди зупинив сьогодні на їх погляд і думав:

— Звідки у хлопця така пристрасть до кіна? Далі згадав сумну біографію Калача, що її розповів йому хлопець першого ж вечора їхнього спільного мешкання. Тоді чомусь погасла електрика, і в темряві тихим здавався дзвінкий Василів голос.

Імперіялістична війна. Білоруси кидають рідні вьоски. Семилітнього Ваську везуть безконечними шляхами вглиб України. Позаду гримлять гармати, палають села. Спереду тиф, голод, ночівлі під дощами і розгул смерти. Десь на Київщині в лісі, в біженському таборі, вмирає батько. На Полтавщині — мати. Хлопець лишається з дев'ятилітнім братом. В якомусь селі брата бере солдатка в пастухи, а Василь ще малий, нікому непотрібний. Іде світ за очі. А там доля багатьох тисяч.

Безконечні подорожі в ящиках під ваґонами. Влітку — Одеса, Симферопіль, Сочі, Крим. Взимку катакомби Харкова, Москви,

Дніпропетровського. Замість одягу — шмаття. Замість обличчя — тільки очі виблискують хижо і стрибають по чужих клунках в такт саморобним кастаньєтам:

І ніхто не узнаєт,
Где могіла моя...

В кіні доводилось бачити прекрасне життя, і воно тягло до себе якоюсь чарівною силою. За „вистріляні" гроші — квиток у „кіношку". Дитяче серце напружено стукає, очі як не вискочать із орбіт. І не вірив хлопець, що десь справді існує таке життя й такі люди, як на кіноекрані. Одна з багатьох облав. Дитячий будинок. Трудколонія. Поволі одходять у минуле кастаньєти і

ах умру я, умру я,
похоронять меня.

Про смерть не хотілося співати. На хлопця чекало життя, розкривало йому обійми. Комсомол, завод, горіння, молодість. Але кіна не забути Василеві. В ньому він рятувався від безконечних болів свого безпритульного життя.

І щовечера перед тим, як іти на зміну у доменний цех до своєї ваґонетки, перед тим, як нап'ясти на себе брезентову спецівку, Васька Калач завжди критичним оком оглядав усю цю ґалерію, ніби йому шкода було розлучатися з нею.

Але сьогодні вже восьма година, а Васька й не збирається передягатись. Натомість він довше ніж завжди стоїть біля своєї ґалерії й дивиться вже не на всіх по черзі, а втопив погляд в одну фотокартку, що посідала центральне місце.

Ротман уважно стежив за Калачем.

— Васю, тобі ж пора на завод.

— У мене нічна зміна, товаришу Ротмане. З сьогоднішнього дня починається.

— Ах так, ну тоді ясно.

Вася знову дивиться в одну точку, а Ротман ніяк не може розгадати, чому раптом Калач не починає своїх фізкультурних вправ або не вивчає міміки перед люстром. Невже лист із Білоруси так схвилював його.

Але Вася раптом різко повертається до Ротмана й говорить йому;

— От ви лежите на ліжкові й про щось мрієте. А ви таки безперечно про щось мрієте. Це видно по ваших очах.

— Ну припустім, що мрію. Але що з цього?

— Так уявіть собі, що я теж стояв оце й мріяв. А ви знаєте про кого? Ні, не знаєте? Тоді я вам скажу! Я не можу ховатися з своїми думками.

Вася Калач ступив два кроки й став по середині кімнати між стіною, засіяною картками, й ліжком Ротмана. З обличчя йому зійшла тиха мрійність, натомість воно палало юністю й захопленням. Таким Калача Ротман бачив у двох випадках: коли

той умовляв каталів не давати в піч великих шматків вапняку і коли Калач деклямував йому якусь романтичну баляду.

— Ви бачите, Ротмане, ту особу з двома товстими косами, з великими виразними очима? Ви бачите, вона висить у центрі поміж Дугласом та Чарлі.

Ротман жваво повертається до стінки й аж підводиться на ліжку.

— Бачу, Васю, і коли не помиляюсь, це, здається, Мері Пікфорд,— каже Ротман. І знову мовчки чекально дивиться на захоплену монументальну постать каталя.

— Так, ви не помилились. Це справді Мері Пікфорд. У всякому разі її фото. Але скажіть по щирості. Ви часто буваєте в нашій заводській конторі? — лукаво всміхнувся Калач.

Ротман ще більше розплющив від здивовання очі.

— Ще б пак, звичайно буваю, але я тебе не розумію, Васю? До чого тут контора нашого заводу і Мері Пікфорд? Який раптовий перехід.

— Коли ви не зрозуміли мого переходу, тоді я вам не заздрю, Ротмане. Ви людина молода, ми з вами майже однолітки, а проте я дещо знайшов таке, що примушує мене частіше вдивлятися в цю мертву фотографію.

Ротман зовсім звівся з ліжка й тепер стежив за кожним рухом Калача. Він стежив і думав, — що це, чергова вправа майбутнього кіноактора, тренування, чи може справа далеко глибшого порядку?

— У всякім разі, — каже Ротман, — я певний, Васю, що ти мені поясниш причину твого стояння біля фота Мері Пікфорд.

— Тут і пояснювати довго нема чого. Після цього ви очевидно будете в конторі? Будете? Ну от і добре. Тоді, прошу вас, зиркніть у другій кімнаті праворуч, уважненько придивіться на людей, що там сидять, згадайте нашу розмову, і вам стане може хоч трохи зрозуміла моя сьогоднішня поведінка.

— Он воно що. Ти б же з цього й починав, Васю. Хоч правда я не звертав уваги на співробітників другої кімнати, проте цілком співчуваю тобі й хвалю твоє захоплення.

Васька Калач змінив свою величну позу на звичайну, невимушену, і сідаючи поруч Ротмана на стілець, сказав простим, задушевним голосом:

— Яка ж таки вона гарна, отой наш новий рахівник. Кажуть, до цього працювала десь у мандрівному цирку. Як я її раніш не помітив? Це ж Мері Пікфорд, чорт забирай, тільки жива, що говорить, сміється, рухається. Повірите, Ротмане, я тепер перед кожною зміною наче сновида простую до контори й обтираю там плечима бар'єр аж доки вона не зверне уваги й не подарує мені чарівного погляду.

— Так недовго й до прогулів дійти, — жартівливо зауважує Ротман.— Знаєш, Васю, я познайомився з одним хлопцем, ваш же каталь, хороший такий хлопець, а от останні дні хоч із роботи

його знімай. Сохне, в'яне, страждає. І чого б ти думав? Закохався, сердешний, у сортувальницю Катю з 4 печі і доки на нього не гримнуть, він не може взятися за роботу, стоїть із роззявленим ротом, стежить, як вона вся в пилу влучно орудує вилами, а в перерві бере газету й лізе до неї в будочку. Там вони вдвох сидять, і я не знаю, що по суті вони роблять, цікавляться внутрішніми й міжнародніми новинами, чи дивлятяся одне на одного. Глади, Васю, щоб і з тобою цього не скоїлося.

— За мене не турбуйтесь, товаришу Ротмане. Та тільки скажу я вам одверто, що Ярова я одшию. В цім я поклявся собі з того моменту, коли вперше вглядів її на відкритих комсомольських зборах, куди її приволокла з собою Таня. До речі, звуть її Лія, по батькові Іванівна, прізвище Громова. Має вона 28 років, національности — руської, незаміжня.

— Слухай Васю, звідки це? — здивувався Ротман. — Я бачу, що ти справді увійшов у смугу бурі й натиску. Лише кілька днів, як углядів, а вже такі точні відомості.

— О, у всіх справах проволоки не визнаю. Темпи, так темпи! А в цій — особливо! Хіба мало знайомих товаришів працює в конторі? Відразу першу-ліпшу довідку дістану.

— Тоді я певний, Васю, що коли й далі свою атаку ти будеш провадити в таких шалених темпах, ти вийдеш переможцем. Ніякі конторські бар'єри, ніякі столи не стануть тобі за перешкоду.

— Я теж певний цього. Інакше я б не поважав себе.

У двері хтось постукав, і густий басовий голос одночасно і запитав і відповів, поки власник його одчиняв двері.

— Можна? — Можна! Ну здоров, шибенику. Чув, чув про твої художества, — говорив Стоян і, не поспішаючи, підійшов по черзі з привітанням, спочатку до Ротмана, а потім до Калача.

— Ти мовчи, папашо. Хто тебе питав про це? — зніяковів Васька Калач, і Ротман помітив, як червоною фарбою залилися його рівні риси.

— Е е — соромишся? Нехорошо. Однаково розповім товаришу Ротманові. Повинен же він знати, з яким одірвиголовою живе в кімнаті.

І повернувшись до інженера, жваво заговорив.

— Знаєте ж ото я подав свої пропозиції до винахідницького бюра. Ну, конешно, сидить там Файн, відомий бюрократ. Все було як слід. Я майже щотижня навідувався в бюро, вимагав відповіді, й завжди мені казали „почекайте ще трохи". Про це вже весь цех говорить. Та я й чекаю вже з півроку. А вчора сам Файн зайшов у цех. Проходить із високо піднятою головою, мов генерал на параді, ні на кого уваги не звертає.

— Далі можна не говорити, папашо. Уже ж про винахід сказали, а решта нецікаво, — незадоволено кинув Калач, риючись щось у шафі.

— Якраз решта й є цікавою. І ти, Васю, не серчай, нічого тут страшного немає, та й товариш Ротман не буде про тебе гіршої думки.

— Та що ж там врешті скоїлось, скажіть?

— Нічого особливого, тільки отой лобуряка,—кинув він у бік зігнутої постаті Калача, — раптом десь знайшов аркушик паперу, сажею написав на ньому „зануда“ і, непомітно підкравшись, наклеїв його на широку спину Файнові. Цех працював, ніби нічого не помічаючи, хоч кожний кусав собі губи. А він, шибеник, стоїть і з таким невинним виглядом вантажить ваґонетку, що просто хоч живим на небо бери. Не помітивши нічого, Файн пройшов до другої печі, і ми чули, як там зчинився шалений регіт.

Тоді наші хлопці дали собі волю, а Васька Калач по-старому, ні на що не звертаючи уваги, продовжував роботу. Отакий отряха! Добре, що всі в цеху горою за нього стоять. Коли що до цього дійдеться, не дадуть скривдити.

— Нічого собі методи боротьби з бюрократами, — зауважив Ротман.—Хіба інших не знайшли? Дороги в завком, до партійного комітету не знаєте?

— Так то воно так, товаришу Ротмане. Тільки не завжди й ці авторитетні установи зможуть вплинути на таких зубрів, як Файн.

— Ну годі, годі, папашо. Вибалакався, пора й честь знати, — повернувся до них Васька, — перебираючи в руках кілька різнокольорових краваток. Кажи, чого прийшов, бо зараз я йду з дому. Мабуть знову запалити. З цього б і починав, дай, мовляв, Васю, на цигарку тютюну „дай ще твого, а то так чужий набрид“. Це ж твоя улюблена формула, а то починає там про всяких Файнів згадувати.

— Нащот цигарки ти правду кажеш. Так хочеться палити, що аж вуха пухнуть. Хвормена безобразія.

Ротман мовчки витяг із кишені цигарницю з легким сухумським тютюном, книжечку паперу й сказав Стоянові.

— Паліть, товаришу, щоб дома не журились.

— Да-а, в кого табачок, тому й празничок, — кинув старий і побожно почав струшувати тютюн на аркушик паперу. Він робив це з такою майже релігійною побожністю, як на селі старі бабусі їдять перший шматочок свяченої паски.

Тимчасом Васька Калач вибрав одну краватку, ніжно розгладив її долонею й одіклав убік, а решту кинув у шухлядку.

— Куди вже це ти бистришся? — примруживши від цигаркового диму добрі очі, хитрувато, з нотками насмішки, запитав Стоян. — Гляди, хлопче, щоб не довелось тебе переводити в будинок для жонатих. Щось воно на те наклькьовується.

Ротман спостерігав, як уважно ставиться Стоян до поведінки Васьки Калача, і відзначив, що між цими двома, різним віком, людьми існує якась інтимна дружня єдність.

— Хоч я й називаю вас папашею, але в мої особисті справи прошу не втручатись. Вам відомо, що я маю 23 роки, ношу в кишені комсомольський квиток і нікому не даю звіту про те, в якому будинкові краще себе почуватиму. Коли вам заздрісно, що ви не можете пристати на долю, то це інша річ. Тільки ви, папаша, вже дістали відставку, і тому, як кажуть, нам із вами „теперь не по пути“.

— Про мене, хлопче, мова коротка. Гляди, щоб ти не вскочив у халепу. Знаємо вашого брата. Побігає, побігає, а потім заплутається, як риба в ятері, й ходить повісивши носа.

— Не заплутаюсь. Ятір порву!

Старий глибоко з насолодою затягся димом, підвівся й сказав:

— Мабуть піти відпочити трошечки. А то отак то сюди, то туди, протринькаєш вечір, а вночі прийдеш в цех, на сон клонить. А вас я прошу, товаришу Ротмане, впливайте на цього артиста. А то він і вам якусь кумедію встроє.

— Ми з ним в ладах, покищо, — сказав Ротман, тягнучи зі столу останнє число газети.

Коли двері за Стояном зачинилися, Ротман тихо спитав Калача.

— Справді, Васю, куди це ти збираєшся?

Калач загадково всміхнувся, хитнув кучерями й відповів грайливо і багатозначно.

— Замньом, товаришу Ротмане. Замньом цю справу. Потім розповім!

— Чи замньом, то й замньом, — погодився той і, вмостившись біля столу, зашелестів газетним аркушем.

Читаючи тривожні звістки про хід соцзмагання між бриґадами та цехами заводу, Ротман чув, вірніше відчував, як дбайливо Вася зачісує перед люстерком свої русяві кучері, яки він довго шарудить пальцями, ладнаючи краватку, а потім ретельно начищує черевики. Очевидно подорож, в яку збирався він, мала для нього не абияке значення.

— Ротмане, вибачте, що я вас перебиваю, але в мене є одне запитання, — почувся трохи соромливий голос Калача.

Оглянувшись Ротман вглядів перед собою ставного, одягненого за останньою модою хлопця і здивувався з такого вигляду свого товариша. Вперше він бачив його в цьому темносиньому костюмі, білосніжній сорочці, темнозеленій шовковій краватці. Лякові черевики виблискували, як двоє шкелець.

— Ротмане, скажіть, чи не порушу я комсомольської етики, як надіну замість кепі капелюх. Ви знаєте, по секрету скажу вам, колись, надмірно захопившись кіноакторами, я купив собі, справжній, можна сказати, буржуйський капелюх. І от зараз переді мною заковика — надівати його, чи ні.

— Не в капелюсі справа, Васю. Нічого поганого не буде, коли одягнеш. Треба лише, щоб капелюх не був основою твого життя.

— Отак і я думаю. Та якось торік надів на 1 травня, перепало мені від хлопців. І досі згадують.

— На це так само треба зважати, Васю. Але ти не п'єш, заробляєш пристойно, активно працюєш у громадських організаціях і нічого антигромадського в тому нема, що ти в високоурочистих випадках натягнеш капелюха. Революція від цього не постраждає. Хоч на моє глибоке переконання, наше чесне радянське кепі більше пасуватиме до твого сьогоднішнього вигляду.

— Ну, тоді хай лежить капелюх, — легко погодився Калач. — Може колись поїду до кінотехнікуму, закінчу його, тоді вона не викликатиме здивовання й глузування.

— Правильно, Васю!

II

Відтоді як Сидір так несподівано для самого себе лишив Шавкуна одного „над водою проклинати долю", — минуло п'ять днів. Доменний цех, ще густіше окутався чорнобурим димом, по-старому даючи 1600-1700 тонн чавуну замість 2407 програмових.

— 68 відсотків — це ганьба, — говорили Мудрому на пленумі ЦК партії. — Ви мабуть не боретеся проти зрівнялівки, не ліквідували знеособлення, не запроваджуєте змінозустрічних? Так же? Говори!

І Мудрий давав пленумові вичерпливі відповіді.

— Знову й за сімдесят не перескочили, — нервується Юровський і дзвонить голові завкому металістів: що він собі думає з цього приводу.

Голова завкому нічого певного не може запропонувати. Він довго і мляво тягне непокірні речення в телефонну трубку, передаючи їх Юровському, і до кожного слова додаючи своє вічне, протяжне е-е-е...

Директор вішає трубку і покидає кабінет.

Треба скликати оперативку там на місці, під печами. Його широка знайома всім робітникам спина, в світлосиній спецівці, вже майорить на мосту.

Під четвертою піччю Ротман зустрів Ступницьку і Свириденка:

— Я не почуваю комсомолу в боротьбі за чавун. Де він? — стомлено каже Ротман, не зводячи очей з редакторки.

— Не турбуйтесь, Ротмане, ви скоро відчуєте комсомол. Запевняю вас, — відповідає Таня з виглядом людини „своє на уме".

Свириденко стверджуючи хитає головою.

Всі троє хвилинку мовчать, і кожний мабуть думав про своє.

Ротмана цікавить, чому друга піч за минулу зміну прийняла тільки тринадцять подач, хто винен, що з п'ятої сьогодні пішов

бракований чавун „сирець“, а на четвертій перманентне зависання печі. Далі думав Ротман, що Ступницька очевидно хороший товариш.

А Таня і Свириденко живуть уже три дні однією думкою: швидше б в одній із кімнат червоного кутка цеху запрацювала омріяна довгождана „американка“, щоб пустити в цех хльосткі гарячі слова.

— Тримайся, Отаво! — згадує за письменника дівчина. — Ти мені на деякий час покинеш шкрябати якусь там епопею на сто аркушів. Хоча я не проти епопей, але сьогоді писатимеш, голубе, епіграми до нашої листівки.

А Свириденко прикидає в пам'яті, кого виділити вартовим біля другої печі.

Нарешті Ротман щось пригадує і зривається з місця.

— Бувайте?—гукає він товаришам.—Мене ж викликано на оперативку.—Свириденко й Ступницька ідуть далі повз огрядні кавпери, на деякий час зникають під дашком першої печі, потім знову їхні постаті прямують у довгому проході цеху.

Вони востаннє обходять позиції. Уже вечоріє, швидко над заводом впаде ніч, що стане початком комсомольського штурму.

— Чи всі на місцях? Чи кожний усвідомив своє завдання?

Там, у червонім кутку, Васька Калач, любовно вовтузиться біля „американки“. Він уже нарізав великий стос паперу, приладнав касу з шрифтами і тепер, схилившись на підлокотник, слухає важкі слова каталя Якова Юрченка.

Коли хлопці тріюмфально вносили друкарську машину в приміщення червоного кутка, туди на той час нагодився Яків. Він прийшов глянути, чи немає йому часом листа від дружини. А тут така оказія.

Яків спочатку не повірив, що така нескладна на перший погляд річ володіє надзвичайними здібностями на чистому папері розставляти рівно як по шнуру рядки простих і зрозумілих слів. У всякому разі не такою уявляв він собі друкарню.

Але Васька Калач, що його попрохав він розв'язати свої сумніви, цілком серйозно це потвердив.

Мовчазний роботящий каталь після першого свого виступу на зборах напередодні першого серпня став сміливіший. Він помітив, що ним почали цікавитися комсомольці, а вчора сам секретар ішов із ним аж додому, розпитуючи його про село, дружину, про роботу та інші близькі й рідні для Якова справи.

Тому й сьогодні, набравшись сміливости, він запитав Калача:

— А мені можна подивитись, як будуть друкувати?

— Хіба цікаво, Якове?

— Мені все тут на заводі цікаве. До всього хочеться придивитися, усе знати. Одна біда, Василю, що грамотою обіжений. Ще прізвище сяк-так нашкрябаю, а далі ні в зуб. По правді

кажучи, отут тільки побачив я, до чого ми темні отам на селах. Ну як дванадцять часов ночі, темні.

Калач аж рота розкрив, слухаючи мову дебелого каталя.

— От тобі й Яків. От тобі й мовчазний... Та він розумний парняга,—думав Васька. Потім дружньо поклав йому руку на плече і заговорив тепло, по-братньому.

— То не твоя провина, а наша біда, Яшо, що темний. Я сам гімназій не кінчав. Аби твоя охота та правильна установка, а решта все в наших руках. Наука, техніка, мистецтво, все, Яшо.—Калач спіймав себе на тому, що говорить трохи не так, як хотілось сказати спочатку. Виходить якось сухувато, а Васькове серце чомусь плигає, радіє, мов дитина, а слів належних немає.

— Ех, Яшо! Знаєш, брату! Шкода, що друкувати почнемо аж о першій годині ночі- а то ти б подивився, які тут діла творитимуться... Штурм, братухо. Наступ справжній.

Яків не дібрав, до чого веде Калач. Який штурм? На кого наступ? Це ще більше зацікавило його. Розпитувати ж вважав за незручне, а цікавість зростала.

— А мені все дно де. Чи дома, чи тут. Тільки збігаю підвечеряю, а тоді хоч і до ранку,—сказав він захоплено.—Тільки ти мене в роботу запряжи отут біля машини. Добре?

— Заперечень немає,—всміхаючись відповів Калач.—Коли я зміг стати самозваним випусковим, то чому тобі не можна вважати себе за мого заступника.

Розмова ця відбулася півгодини тому, а зараз Яків, повернувшись із вечері, уже сміливіше оглядав машину, мацав колесо, ніби хотів пересвідчитись, що воно чавунне, а не з якогось надзвичайного матеріялу. Особливо його дивували шрифти, зокрема літери, що чемно вмощувалися на кінчиках олив'яних паличок.

— На кого ж наступ буде, Васю?—нарешті запитав Яків. Він ще в їдальні обмізкував це питання, але зараз воно вискочило зовсім для нього несподівано.

— Візьмемо під обстріл усіх, хто зриває виконання пляну. Нікому помилування не буде,—відповів Калач, малюючи якісь визерунки на чистім аркушику паперу.

— Я теж думаю. Чого ото воно так?—Я можу робити свою зміну, як проклятий, а другий наче вовк озирається, ніби в лісі десь, а не серед своїх товаришів... Вредні люди є і багато, Васю, вредних.

— А ми їх за хвіст та на сонце. Щоб просушилися. Треба тільки, щоб самі не покривали таких. Чого наші комсомольські ваґонетки працюють на великий палець? Того, що ми „всі за одного—один за всіх“. А от твоя ваґонетка, Яшо, чомусь дуже часто закурювати любить...

— Так зі мною ж народ працює.. Один другого кращий. Ти їм кажеш „взяли“, а вони взяли та крутять нові цигарки. Або

ще великі шматки подають, мазурики. А я знаю, що це для печі вредно—тільки вдіяти нічого не сила.

— Хто ж там у тебе такий розумний до великих шматків.

— Всі потроху, а найбільше Сидір Наливайко.

— Отой високий?

— Атож. Високий аж до неба, а... до роботи нерадивий Наче на пана робить.

Васька Калач уже давно облишив псувати олівцем папір і, даючи запитання Яшкові машинально запалив. Спостерігаючи безформні димові спіралі, що сизими стьожками підіймалися до стелі,—Васька думав про те, як би працювали домни, коли б усі каталі так свідомо ставилися до своїх обов'язків, як оцей, досі ні для кого непомітний, мовчазний Яків.

— Знаєш що, Яшо,—сказав раптом Калач, кидаючи недопалка у вікно.—Сідай лишень і пиши про Наливайка. Твій допис буде першою кулею, що вдарить по ворогах. Згода? Ось папір, олівець. Крий!

Яків ніяково переступив з ноги на ногу. На широке, одверте обличчя зійшла соромлива, майже дитяча посмішка.

— Рада душа в рай, та гріхи не пускають. Не втну.

Васька на хвилину замислився. Для себе він вирішив остаточно: перший допис буде саме про другу ніч і про його, Василеву, зміну. Не дарма ж він взяв на себе обов'язки випускового. Не дарма він сам вартуватиме цілу ніч. А тут ще такого заступника знайшов.—Ні, дорога Танюшо,—думкою звернувся він до редакторки,—хоч ти й заперечуєш таку методу роботи, алеж я все таки напишу дописа з підписом „Каталь Яків Юрченко“ і буду правий, бо він сам не може ще написати, не втне, одно слово.

— Кажи факти, Яшо,—схопивши зі столу чистий аркуш паперу і націлившись в нього олівцем, гукнув Калач,—кажи, Яшо, штурм починається.

До кімнати зайшли Таня і Свириденко.

— Ну?—запитав Калач, не одриваючись від питання.

— Всі на місцях,—відповів Свириденко, важко сідаючи на лаву.

— З одинадцятої години мабуть почнуть надходити звіти,— сказала Таня.—Треба посилати за складачем.

— Перший звіт буде мій, Таню, — скочив на ноги Васька.—Цебто не мій, а наш—хитнув він головою в бік Якова.

Той почервонів до вух.

Таня привітно зиркнула на каталя:

— Сам написав?

— Ні,—сказав Яків,—я ще не довчився.

— Он як. Тоді от що, товаришу випусковий,—звернулась вона до Калача.—Хоч ти і зловживаєш своїм службовим становищем в редакції „За шихту“ і як останній апаратник і чинуша, робиш натяки на протекціонізм, проте для першого разу ми бу-

демо милостиві й видрукуємо „твого—вашого“ дописа. Тільки одна умова: підпишіть його вдвох. Ти, як офіціяльний вартовий біля другої печі, а Яків, як один з авторів. Добре, хлопці?

— Воля начальства,—удавано покірливим голосом відповів Калач.—Скоряймося, братишко Якове.

Васька зробив таке смиренне, побожне обличчя, що навіть Яків зареготавсь на всі груди.

А Таня сіла за стіл і з бокової кишені юнґштурмівки витягла вчетверо складений аркуш паперу.

— Листівку ми почнемо з постанови загальних зборів комсомольських осередків цеху. Товариші члени редколегії, є заперечення?

— Ясно, з постанови. Так би мовити керівний матеріял,—солідно погодився Свириденко.

— Випусковий приєднується до думки попереднього промовця?—не одриваючись від аркушика, запитала Таня.

— Цілком і повнотою. Тільки заздалегідь попереджаю редакцію, що нашого дописа про прогульника і ледара Наливайка заверстаю на почесному місці.

— Побачимо! — бовкнула Таня, ще дужче заглибившись в читання.

Свириденко звівся на ноги. Він зблід, очі втомлено кліпали.

— Піду під печі, не можу всидіти,—сказав він і вийшов з кімнати.

Незабаром прийшов складач, і Яків мав повну змогу на власні очі спостерігати процес народження живого слова. Пізніше він з таким захопленням крутив машину, наче вона перемелювала все старе, якого багато відчував Яків і в собі і в своїх товаришах-каталях з другої печі. Він був свідком першого нічного штурму комсомольського осередку. Більше того, він сам цілком несподівано став не останнім бійцем в цій нічній атаці. Це почуття сповнювало його досі не відчуваною гордістю й самоповагою.

А кімната редакції-друкарні справді нагадувала метушливий штаб. Починаючи з одинадцятої години й до третьої ночі, вона впустила й випустила не один десяток молодих запальних дозорців.

Свириденко, Таня і Васька Калач ледве встигали вислухувати звіти та перечитувати дописи.

Постанова загальних зборів комсомольського колективу доменного цеху виконувалася повною ходою.

Коли десь траплялось непорозуміння, хтось недоцінював дозорця і відмовлявся давати йому потрібні відомості—туди вирушав хтось із штабу керівництва. Найчастіше ця місія припадала Свириденкові. Він не міг допустити, щоб будь-хто ставав на перешкоді до здійснення авторитетної постанови комсомолу.

Дозорці взяли під шкляний ковпак увесь цех. Озброєні олівцями і молодечим запалом, вони стали на всіх пунктах, де так чи інак вирішується доля шихти.

Вагарева будка печі № 5.

Напівсонний вагар тільки но зважив цебер і дав вирядку. Дозорець дбайливо занотовує собі вагу шихти, що мусить іти в піч. Вагар скептично, з вибачливою усмішечкою, позирає на молодого замурзаного контролера. Мовляв „чим би дитина не бавилася, аби не плакала". Та „дитина" зовсім і не думає плакати. Навпаки вона виявляє бажання й далі бавитися. Вона підійшла до чорної дошки, де чіткими колонками чисел відзначено склад шихти, і починає списувати на папір числа.

Піч дає відбій. Піч не хоче приймати цебра. І тоді „дитина" вже зовсім непристойно починає себе поводити.

— Давайте зважимо цебер вдруге,—твердо пропонує дозорець.

Вагар мляво, з тією ж вибачливою усмішкою, виконує це недоречне бажання вередливої „дитини".

Дозорець уважно стежить за показником ваги, очі йому поширюються і впинаються, мов дві швайки, в насмішкуватий погляд вагаря.

— Зараз же скиньте з цебра дев'ять пудів! Негайно! Чуєте?

— Що?

Але дозорець уже вилетів з будки. Він помчав до редакції-штабу і, схилившись на ріг стола, нервово нерівними літерами нотує:

„До персональної відповідальности вагаря Струпа.

Вагар п'ятої печи, третьої зміни, 3-ї бриґади Струп злочинно неуважно ставиться до своїх обов'язків. Вночі на 15 серпня він дав вирядку цебра, а коли піч дала відбій і цебро зважили вдруге, то виявилось, що послано було шихти на дев'ять пудів більше, ніж треба. Вимагаємо притягти до відповідальности вагаря Струпа.

Комсомольский дозорець Микола Іванченко.

Біля печі № 4 аналогічна історія. Але дозорець тут напрочуд спокійний. Більш того, він навіть байдужний. Зайшовши до вагаря, він насамперед запропонував йому запалити і сам, не поспішаючи, запалив.

— Що, ж товаришу Юхименко, працюємо? — спитав і чвіркнув під ноги.

— Помаленьку, хлопче. А тебе ж що сюди загнало?

— Ішов мимо та й думаю дай загляну, як ото воно шихту складають. З інтересу зайшов. А то катаю катаю ваґонетки. а що далі твориться, й не доберу.

— Інтересуєшся, значить?

— Інтересуюсь.

— Що ж дивись. Важитиму подачу.

—Дивлюсь.

Хлопець флегматично дивиться на числа, потім знову одходить набік і знову затягається цигаркою.

Далі двоє у будці обмінюються сторонніми, незначущими словами, реченнями. Дивно трохи вагареві, що хлопець з доброї волі марнує час біля нього замість піти й виспатися як слід. Але тут же знаходить виправдання юнакові:

— Молодий, вітру багато. Хоча все знати... Хай собі сидить, і мені з ним веселіше.

Тільки після четвертої подачі хлопець нарешті підвівся й підійшов просто до чорної дошки з розміткою шихти. Досі він ні разу не зиркнув у той бік.

— Інтересуєшся? — знову запитав вагар.

— Інтересуюсь, — відповів хлопець і, пославши руку до кишені, витяг звідти олівця й бльокнота. Черкнувши щось у книжечку, хлопець знову поклав її в кишеню і, обернувшись до вагаря, далеко не байдуже, навпаки енерґійно і сердито проказав:

— Було б добре, товаришу Юхименку, якби ви трохи краще інтересувалися своїми обов'язками.

Вагар уже зібрався пужнути непроханого гостя, вже й матючок ворушився за зубами, просячись на волю, але гість не попрощавшись зник. Вдруге згадав за нього вагар Юхименко вранці, коли, здаючи зміну, доп'яв у одного хлопця листівку „За шихту".

Вона ще пахла фарбою і шпигинаром. Але сильніше за будьякий шпигинар вдарило в ніс Юхименкові заміткою:

„Чим інтересується Юхименко?

Чим завгодно, тілько не своїми обов'язками.

Вночі 15 серпня систематично недоважував по чотири кілограми руди першого сорту „А" в кожній подачі. Цікаво, хто дав йому право міняти шихту? Невже він не знає, що це відбивається на якості чавуну й роботі печі? Треба притягти до права Юхименка, як шкідника виробництва.

Комсомольський дозорець Йосип Артемів".

— Чому затримуєте подачу? — гарячкує під першою піччю ще зовсім молоденький дозорець. — Та ви знаєте, та я.. та ми.. та я ж комсомольський дозорець, а ви затримуєте!

— Та що ти кажеш, любезний? Дозорець значить? А-га-а-а!

Високий рудобородий вагар дивиться на метушливого хлопчика очима, повними батьківської теплоти, і ледве помітно всміхається собі в бороду. Густий бас йому гуде, як дзвін, і сам він нагадує дзвіницю.

— Що ви агакаете? Не дуже, а то пропечатаю! — метушиться ретельний виконавець волі комсомольського колективу.

— Пропечатаєш? Як же ти мене пропечатаєш, любезний, га?

— Очень просто, в газеті. Чого затримуєте подачу?

Вагар ніжно обома руками бере за плечі щуплявого дозорця і садовить його на лавку. Той хоче пручатися, але переконується, що спроба даремна, і раптом затихає.

Тоді рудобородий тихо питає хлопця:

— Ти комсомолець?

— Ну да, а хіба що?

— А я, брат, член партії і вже не перший рік, уяви собі, любезний. Так от давай побалакаємо по душам.

Хлопець на очах зів'яв. Півнячий задьор як водою змило.

— Думаєш, мені не болить, що подача затрималась на сімнадцять хвилин,—м'яко бубонів високий.—Мартенівського шлаку не було. От що, любезний, а ти на мене гримаєш. А я аж перелякався: хіба ж можна такий шухер вчиняти, коли робиш відповідальну справу? Добре ж оце, що на мене напоровся. Ми люди свої, можна сказати, а попав би до другого з таким підходом, чорта пухлого б дізнався причин затримки. Треба іноді стримувати свій запал. Так то, любезний.

— Що ж мені робити тепер? — наївно, зовсім по-дитячому запитав спантеличений дозорець. — Затримка ж подачі.

Хлопець дивився просто в рот високому вагареві.

— А ти все таки напиши до листівки про затримку. Обов'язково, любезний, напиши. Треба, щоб вся ваша камса знала, хто винен в цьому. А то ж єрунда виходить. Сьогодні мартенівського шлаку не вистачило, вчора така сама історія трапилася з бесемерівським, а позавчора, хлопче, не було скрапу і його зовсім не подавалося аж в чотирьох подачах. Я вже здіймав бучу — не допомагає. А коли разом візьмемося — їй-право, любезний, діло буде. А тепер сип далі. Ніколи довго розбалакувати.

Дозорець кулею вилетів з будки. Він обов'язково напише про те, що йому розповів вагар.

А як він на нього насів спочатку! Думав, що справжнього, ідейного шкідника спіймав на гарячому вчинкові, — аж воно зовсім не те. Добре, коли він не розповість братві про мій нальот, а коли пробалакається — буде нагінка від Свириденка. Тільки ні, дядя він серйозний. „Любезний" дядя.

Хлопець, заспокоєний і радісний, мчав до штабу.

А там в освітлених вікнах миготіли тіні, чулося безладне гелготіння молодих голосів, з якого вихоплювався високий тенор Васьки Калача.

Складач набирав останню звістку з фронту.

Коли вже листівка була остаточно зверстана, а Васька Калач встиг досить насмішити дозорців, Таня Ступницька сказала:

— Ну, хлопці, здається, початок непоганий. З цих звітів — вона показала великий жмут дописів — можна не одну листівку скласти. Тепер треба тільки поглиблювати боротьбу, і ми свого дійдемо. А зараз можна йти на відпочинок в глибокий тил.

— Підождіть, ще не все! — підвівся з кутка Свириденко. — Післязавтра у нас буде цехова виробнича нарада. Нам треба виступити на ній організовано.

— Єдиним фронтом, лобовою атакою!—вихопився Васька Калач.

— Не перебивай! — Так от я пропоную всі матеріяли, зібрані дозорцями, систематизувати і бахнути ними на нараді. Це — перше. Друге — технічний гурток. Пишіться, хлопці, не чекайте спеціяльного запрошення. Бо самим нутром прориву не ліквідуємо. Зрозуміло? Ну от і все. А зараз киш на сідало!

Але дозорці ще довго вовтузилися в редакції, особливо ті, чиї замітки увійшли в перший нумер листівки. Бажання побачити свої слова видрукувані чіткими рядками перемагало і втому і сон.

Вранці Сидір стояв хмарний, тримаючи в руках листівку, і насуплено зиркав навколо себе; „чи ще хто читає замітку про ледаря Сидора Наливайка“? Та каталі очевидно давно ознайомилися з нею, бо чомусь навіть уваги не звертають на нього. Раніше хоч віталися, а сьогодні ніби не помітили завжди запізнілого приходу Сидорового. А може Сидорові тільки так здається?

— Що, читаєш, не начитаєшся? — над самим вухом проскрипів Шавкун. — Заробив за усердія подяку.

— Пропечатали, — ніяково усміхаючись, проказав Сидір, і рука з листівкою ледве помітно затремтіла.

— Підожди, ще й не такої заспівають, коли мовчатимеш, — торохтів у вухо Шавкун. — Не дивися їм у зуби: вони тебе пропечатали, на совість ударяють, а ти їм пилюги побільше у ваґонетки. Хай знають, як безпокоїть робочих...

І раптом Сидір здригнувся, випростався й усім велетенським тілом повернувся до Шавкуна.

Той від несподіванки аж одступився на два кроки.

Обличчя парубкове пашіло люттю. Очі налилися кров'ю.

— Дядьку! — прохрипів він глухим і чужим голосом. — Геть з очей, бо вб'ю, на місці вгепаю як собаку. Дядьку, сволоч, туди вашу мать... — Два міцні кулаки, що нагадували грудки руди, поволі підводились до зляканого обличчя Шавкунового. Але той плюнув і в'юнко майнув під естокаду. Сидір постояв хвилину нерухомо, потім так наліг грудьми на ваґонетку, що аж жили на скронях посиніли і випнулись від натуги.

З НОТАТОК ПИСЬМЕННИКА ОТАВИ

I

Я розгубився. З одного боку, треба щодня давати кілька епіграм до „Тривоги“, крім того посилати нариси до „Вістей“, а головне — я почав писати роман. Але матеріялів така сила, вони так тиснуть на мене, що справді надхнення ні до чого. Аби час. От хоча б сьогодні. Вирішив був знову взятися до продовження пригод Романа Зарубного, але Ступницька погнала в мартенівський цех: там троє робітників, ризикуючи життям, при температурі 110° відремонтували мартенівську піч замість трьох

діб за один день—Волков, Дрожнов, Карпін — ось імена героїв — мартенівців, що зберегли країні 240 тонн сталі. Увечорі безпосереднє соціяльне замовлення Ступницької вже виконано, і я сідаю за продовження пригод Зарубного. Треба одверто признатися, що з Захарова оповідач поганенький. Розповідає він лише голі факти, не дає належної характеристики героям, не малює їхніх портретів. Отже, мені доводиться в своїй уяві домальовувати типи. Кажуть, що за місяць приїде на завод сам герой мого твору Роман Зарубний. Обов'язково дам йому прочитати. Цікаво, чи велика прірва буде між реальними і вигаданими мною героями? Чи не підвела мене інтуіція?

ПРИГОДИ КОМБРИҐА РОМАНА ЗАРУБНОГО

II

З правого боку комбриґові на низькій вороній кобильчині їхав незмінний Пилип і сторожко скеровував своє довгасте лице вперед у темряву, щоб не прогавити будь-якого шелесту, чи не проморгати тайного вогника. Хоч він і недавно опинився в бриґаді, проте довгі переходи, часті й жорстокі сутички з ворогом, безсонні ночі вимуштрували його психіку і з незграбного вайлуватого селянського парубка зробили виструнченого бійця.

Проте на цей раз ні командирів зір, ні Пилипові вуха не побачили й не почули, що в придорожній балці завовтузились якісь чорні тіні: ніяк не можна було відрізнити їх у тумані весняної ночі. Лише „Молнія" жвавіше почала трусити вухами, танцювати передніми ногами, ледве чутно фуркати.

— Стій! — тихо скомандував комадир Пилипові й натяг повід.

— Хто їде? Стій!

З густої темряви раптом вихопилось кільканадцять піших, і в напруженій тиші тривожно клацнули замки рушниць.

Просто на командира та Пилипа насувалося близько десятка багнетів, і тепер уже ясно було видко силюети людей у довгих шинелях, у низеньких кубанських шапочках.

— Вскочили!—

Вирішив командир і в одну мить силою рванув на собі ремінь сумки, де переховувались накази полкам, пляншетка з мапою, накази від штабу армії. Все це м'яко гупнуло в дорожню багнюку. Другим рухом зірвав з плечей мавзера й так само одкинув геть.

— Тепер можна спробувати втекти, — подумав він. Хоч і немає надії на порятунок, зате ж хоч не так легко довідаються про те, що я командир бриґади. Просто скажу, що рядовий розвідник.

Але тікати не було куди. Кінну розвідку оточено було тісним колом багнетів. Силюети стояли в великому напруженні,

готові щохвилини розшматувати кулями невеличкий кінний загін, як тільки хтось із нього виявить незадоволення з свого неприємного становища.

Романові стало ясно, що мрія про втечу марна, і доводилося самому першому сказати таке ганебне для всіх слово:

— Проморгали. Тепер тримайтесь. Ні слова про мене, — тихо на вухо прошепотів він Пилипові. Той передавав далі командирового наказа.

— Здавайте зброю! — почулося від переднього гуртка й до загону почали наближатися вороги. Все скоїлось так просто й несподівано, що ніхто навіть не подумав висловити будь-якого незадоволення чи здивовання. Швидко загін був оточений, розброєний і поведений далі вздовж шляху, що незабаром вткнувся в широку вулицю села Ярок.

— Кому, кому, а куцому дістанеться, — думав Зарубний, але єдине, що хоч трохи заспокоювало його, це те, що підчас розброєння ніхто не звернув уваги на його шкіряний одяг (бо хіба мало рядових бійців ходилі тоді в ньому). Так само непоміченою лишилася й сумка в багнюці та жовта кобура мавзера, що за три кроки вгрузла в колію.

В селі їх швидко роз'єднали за кілька груп. Романа повели разом із Пилипом, і з цього факту командир був дуже задоволений. Він був певний, що на допиті Пилип ніколи не скаже про нього жадного слова. Вночі допитувати їх не збиралися. Всі передчували, що червоні готуються до останнього наступу, селом літали ординарці, зупиняючись біля деяких воріт, пошепки кидаючи пару слів і знову простуючи далі. Коли полонених вводили в село, назустріч їм ішов останній загін туди на фронт, де за дві години в останній атаці повинні зіткнутись одвічні вороги.

Командира та їздового, полоснувши між іншим кілька разів нагаями, кинули в порожню комеру на подвір'ї якогось заможного селянина, де звичне око Романове відзначило всі прикмети штабу. В коморі пахло борошном, погано вичиненими кожухами, і десь у кутку шаруділи пацюки.

— Гляди ж, Пилипе, ні слова про те, що я командир. Звуть мене Петром на прізвище — Марченко. Я рядовий червоноармієць з того села, що й ти. Нас разом мобілізували червоні й ми взагалі нічого не маємо — щоб проти повернутися на село. Тоді, Пилипе, нас хоч не зразу розстріляють, а почнуть надсилати етапами від одного коменданта до другого, далі в глибокий тил, а звідти легше буде змитися.

— Ех, товаришу командире! Даремно ви мене попереджаєте. Невже ви думали, що я хоч думкою щось проти вас маю?

А потім, у темній коморі двоє розмовляли між собою мов рідні брати, що довго не бачились. Один згадував село, вечори на леваді, знайомих дівчат, хлопців, розповідав про своє перше кохання, другий про шахту, про коногонів, що ніколи не зра-

джували друзів, що завжди вважалися за найбільших розбишак. Варто тільки комусь зачепити коногона, й тоді вигадується найстрашніша помста за свого товариша.

Спогади були уривчасті, розмова точилася не плавко, та й чому б їй бути такою, коли щохвилини могли відчинитись двері, й штовхани прикладів негайно розвіють солодкі мрії й спогоди. Але до ранку їх не зачіпали. Цілу ніч вслухався Роман, як десь далеко за селом гупали гармати, строчили метушливо кулемети й десь мабуть його бриґада без командира веде останній наступ на висоти. Краще б його зразу розстріляли там, на шляху, ніж сидіти тепер тут під надійною охороною й бути безсилим якось вплинути на наслідки бою. Цілу ніч не стулив очей Роман і навіть забув про свою долю.

— Пилипе, прорвуться наші чи ні?

— Як на мене, так прорвуться. Обов'язково.

— Ні, ти помиляєшся, товаришу. Начштаб недаремно втік перед останньою атакою. Не легко доведеться нашим одстоювати позиції. Всі наші вогневі пункти, всі оперативні деталі очевидно прекрасно їм відомі.

Пилипа це не переконало, й він вів своє.

— Що ж, що у них пляни? Алеж у нас народ, не хлопці, а орли! Особливо ваші, луганчани, як один!

Командир нічого не відповів. Він справді уявив собі своїх старих друзів, шахтарів та металістів з заводу Гартмана, що з ними разом пішов бити німців. Далі згадувались численні наскоки на ворога, блискучі перемоги, нечувані рейди в тил, хитрі стратегічні заходи, яких не чекав ворог. А тепер сам вскочив у пастку, та ще по-дурному й несвоєчасно. А втім, з властивим йому оптимізмом, командир вирішив, що вдаватися в безнадійність рано, що доки він живий, перспектива остаточно не загублена, і, чого доброго, може завтра він знову буде на чолі своєї бриґади вести наступ на кадетів.

На дворі вже розвиднялося, сіріло. Це першим помітив Пилип по шматкові неба, що його видно було через прорваний дах. Стрілянина раптом стихла, й лише де-не-де поодинокі постріли нагадували про фронт, про недавній бій. Коли б вона не тривожила весняну ніч, можна було б подумати, що два парубки не в полоні сидять, а прийшли тільки но з вулиці й перед тим, як вмоститися відпочивати на примістці, діляться враженнями про дівчат.

Та про полонених очевидно не забували. Коли зовсім стало світло і ранок, такий свіжий і молодий, прийшов на зміну ночі, їх повели до коменданта. І тут почалося все так, як і уявляв собі Роман. Довго й вперто допитували спочатку Пилипа, хто він, відкіля, чому пішов до червоних, що знає про свого товариша. Низка химерних і найнесподіваніших питань трохи пантеличили незвичного швидко орієнтуватись у такій обстанові хлопця, проте Пилип тримався, як справжній герой. Він наївно

і по-селянському щиро дивувався і знизував плечима, коли його питали про число кулеметів у полку.

— Не знаю, не рахував. Може десять, а може й двісті. Яке мені діло?

Капітан тримав себе ввічливо, не підвищував голосу, і помітив Роман, що суть зовсім не в числі кулеметів, очевидно, ці дані давно має білоґвардійська контррозвідка. З капітанових запитань зрозумів командир, що того цікавить інша справа. Вночі разом із кінною розвідкою червоних в полон захоплено й командира бриґади. Це прекрасно знали всі, і тепер завданням було встановити, хто ж саме з дванадцяти душ полонених є Роман Зарубний, луганський шахтар, що найбільше завдав шкоди офіцерським частинам останнього часу. Багато б дав кожний з білих, щоб мати нагоду впевнитися, що саме він у їхньому полоні. Але ніхто з них не уявляв собі цього страшного командира таким звичайним невеличким на зріст молодим хлопцем. Тому велетенського адьютанта Пилипа капітан мав більше підстав підозрювати в належності до командного складу червоних, аніж непоказного хлопчака. Проте, коли дійшла черга до Романа, контррозвідник віртуозно і вдало знову з'їхав на свою улюблену тему. Він небагато вимагає від полонених, хай лише вкажуть йому, хто з них командир бриґади, і тоді решті нічого не буде. Решта може лишитися служити в білій армії, їх зарахують, як кажуть, на „все виды довольствия", а скінчиться війна, батьківщина відзначить їх, як чесних героїв, що, потрапивши спочатку на хибний шлях, потім щиро спокутували свої гріхи в лавах непереможної армії генерала Денікіна.

Ранішній допит очевидно не дав якихсь втішних наслідків і полонених знову замкнули в комору. Тепер помітив Роман, що в селі готуються до від'їзду. Ще коли їх вели через двір, вони побачили, що вулицями ходили зв'язківці і довгими щоглами знімали телефонні проводи з дерев.

— Очевидно, наших розбито. Білі збираються наступати далі, — обурено подумав командир, але тут же зрозумів усю безсилість свого становища і нічого не сказав з цього приводу Пилипові.

І справді Роман не помилився. Коли їх увечорі садовили в бричку, щоб везти в глибину тилу, до дальших комендантур, в селі вже не було ніяких ознак перебування тут військової частини. Фронт посунувся далі вперед, і вже мабуть білі стоять на тому пагорку, що по ньому колись бриґада йшла бадьора й нестримна, маючи на чолі молодого командира й старого чорнобородого начштабу. Тоді адьютант Пилип згадував село й співав своє улюблене „яблучко", командир глузував з його надмірної ліричности, коні підтюпцем поспішали, щоб пірнути в балці, й для всіх була ясна перспектива — бриґада мусить вибити ворога з села Ярки, одтягти сили ворога на цю операцію, щоб дати змогу з'єднатися двом великим червоним частинам. Наказ із штабу армії, підписаний Ворошиловим, промовляв

до командирів важкими, але рідними й зрозумілими словами, і вся бриґада знала, що інакше не може бути. А тепер безконечні етапи, настирливі допити і, звичайно, тортури, нечувані, жорстокі перед тим, як одіслати в „штаб Духоніна“. І шкода було Романові молодих років своїх, шкода товаришів, що лишились там без керівництва і мабуть клянуть тепер його за необачність. Де це таки бачено, щоб командир бриґади їздив у розвідку? Йому б стояти десь на горбочку, вдивлятися в цайсівський бінокль, через ординарців давати накази і зовсім не плутатися в такі небезпечні речі, як розвідка. Особливо мабуть критиме його й жалкуватиме старий Петро Семенович, з яким ще так недавно вони переховували в шафі першу більшовицьку зброю.

— Але хай не турбуються товариші. Я не такий, щоб так легко вмерти, я ще не раз спробую повернути одібрані права в свої руки. Я втечу! Це так напевне, як те, що я—Роман Зарубний, а не червоноармієць Петро Марченко. — Коли дивився на Пилипа, то бачив безнадійний вираз глибоких сірих очей цього м'якосердого музикального парубка й не знав командир, за чим більше журиться його адьютант, за своїм життям, що залежить тепер від бажання якогось напівп'яного контррозвідника, чи за чудодійною гармошкою, покинутою десь в нашвидку виритих шанцях, там, у балці.

В кожному селі повторювалась та сама історія. Їх потроху били, довго допитували й ще довше тримали замкненими, напівголодними в становищі, що не обіцяло нічого приємного. На одному з етапів п'яний козацький офіцер очевидно мав поганий настрій і, коли до нього на допит ввели Романа й Пилипа, він завдав лише одне запитання:

— Хто з вас командир бриґади?

Коли ж обидва похитали головами, мовляв, знати не знаємо такого, резолюція офіцерова була короткою, категоричною:

— Шльопнуть!

Їх негайно вивели на вигін, туди, де самотній стояв вітряк з одбитим крилом, довго хазяїновито роздягали, і, коли вже збиралися ставити під млин, із села з'явився вершник, старанно вимахуючи шапкою. Скоїлась несподівана річ. Із штабу білоґвардійського корпусу прийшла телеграма — всіх узятих у полон у нічній розвідці 13 травня біля села Ярки приставити в окремий відділ штабу корпусу. Про це полонені довідалися тільки другого дня, а там біля млина вони просто здивовані були такою разючою несподіванкою. Один Роман відчув у цьому для себе якусь небезпеку. Справді, чому це раптом в умовах фронтової війни, де життя людини нічого не варте, ними зацікавився окремий відділ корпусу. Очевидно, там є певні відомості, що серед полонених перебуває й він, командир бриґади, а може вранці, наступаючи на червоних, білі знайшли в грязюці його командирську сумку, мавзер і тепер уперто розшукують його.

І він не помилився. Справді, за кілька днів їзди в глибокий тил вони прибули в велику козацьку станицю, що нагадувала наші українські повітові міста. В центрі міста, в будинку колишньої гімназії, містився штаб корпусу, а поруч нього сусідній будинок посів окремий відділ. По місту розгулювало багато козацьких офіцерів, вони виблискували різними військовими пишнотами, бундючно вигинались на своїх м'яких сідлах і з презирством оглядали цивільну публіку, що рясно вкрила тротуари центральної вулиці. Просто з тачанки Романа і Пилипа повели в окремий відділ, а потім несподівано Пилипа одвели кудись на вищий поверх, а Романа запрохали до слідчого.

Його ввели до великої порожньої кімнати. Мабуть тут колись була звичайна кляса, чепурні гімназисти ретельно вивчали Верґілія і Горація, альґебру і історію Іловайського, для того, щоб потім наплювати на цього самого Горація і, ставши „вольнопьорами", збільшувати число мішенів для червоноґвардійських куль. Вступивши до кабінету, Роман чомусь згадав, яка іронія спіткала колишніх веселих мешканців цієї кімнати. На одній станції він з своєю бриґадою захопив у полон цілу дивізію білих. Всі дивувалися такому сміливому нападові Романової бриґади, та коли почали придивлятися, хто полонені, то побачили, що 75% з них не вміє як слід заряжати рушницю, шинелі їм обвисали, немов наділі на стовбури, очі по-дитячому здивовані й перелякані.

— А, голубчики, що ж ви наробили? Як же ви попали на війну? Бідні, бідні. Вам би з мамашею чайок пити та розповідати, як ви отримали п'ятірку за латинь, а ви воювати!

Всім шахтарям було весело спостерігати, як багато з героїв цього христолюбивого воїнства, ці діти, спіймані на шкоді, похапливо кидали в купу рушниці, скидали з себе погони, переплетені шнурком, зривали кокарди з кашкетів і запевняли кожного червоноармійця з Романової бриґади, що вони зовсім не винні, що вони мобілізовані і, коли їх відпустять додому, вони навіки вічні ніколи не візьмуться за рушницю.

Думки Романові перебив телефонний дзвоник. Молодий прапорщик, що сидів у самому кутку великої кімнати, підбіг до телефона, і Роман лише чув чітку військову відповідь:

— Слухаю! Так точно! Привели! Слухаю!

Тепер тільки зрозумів Роман, що мова мовиться про нього і що за тим великим столом, де телефон, сидітиме хтось високий чином, хто буде його допитувати, від кого залежить його доля. Чомусь Роман уявив собі старого генерала, що от-от увійде до кабінету й почне ставити йому шабльонні запитання. Але на цей раз він помилився. Бокові двері одчинилися, і високий стрункий полковник по-військовому чітко підійшов до столу. В ту ж мить до нього з рапортом підлетів молодий прапорщик, ґраційно стукнув закаблуками, тонко дзенькнули остроги, а полковник, козирнувши, коротко кинув:

— Потім!

Прапорщик сів на своє місце, зануривши обличчя в папери. Полковник, одним оком зиркнувши в Романів бік, кинув сухо:

— Вийдіть усі, крім арештованого.

Сторожа негайно виконала його наказа, а прапорщик, звівшись на ноги, знову дзенькнув острогами:

— Дозволите?

— Прошу!

І цей так само залишив кабінет. Тоді полковник рвучко повернувся просто до Романа й сказав:

— Ну здоров, Романе Сергійовичу. Не пізнаєш?

Очевидно полковник розраховував на раптовий ефект, щоб зразу збити з пантелику приборканого командира. І Роман дійсно ледве стримався, щоб не вилаятись щиро, від усієї душі, по-шахтарському. Перед ним стояв його колись улюблений начальник штабу. Та сама військова виправа, ті самі чорні, трохи насмішкуваті очі, тільки немає густої, чорної бороди та замість забрудненого шкіряного одягу новенький мундир, ретельно зачісане волосся, чисто виголене обличчя і золото наплечників. Було б наївністю одмовлятися, грати стару ролю, обертатися на Петра Марченка.

— Драстуйте, — ледве чутно промовив Роман, стримуючи себе від якогось нерозважного кроку.

Полковник сів за стіл і, очевидно, за старою звичкою слідчого, витяг золотой портсиґар, сірники, поклав усе це на стіл, зробив чемний жест рукою:

— Прошу, сідай, командире. Ми ж з тобою друзями були. Ха-ха! Не один пуд соли, як кажуть, з'їли разом.

І всміхається самими очима, де і злість, і ненависть, і спогади чогось минулого, страшного, як кошмар.

Роман підійшов до стола і, не сідаючи, простяг руку до портсиґара:

— Запалити дозволите?

— О, прошу, прошу!

Сиділи кілька хвилин мовчки. Романові в серці клекотіла буря. Як міг він довіряти цьому вовкові різні військові таємниці? Як міг він три місяці їздити з ним однією тачанкою, спати в одній кімнаті, розробляти пляни військових операцій. Правда, його надіслав штаб армії, але куди ж сам дивився? Проте, пізно було вдаватися в спогади, бо реальність, така жахлива, стала перед ним і заступила собою минуле. Одмовлятися тут було б смішним, значить, треба чекати, що скаже він.

А полковник і собі запалив цигарку, ще раз пильно подивився на зігнутого й зблідого колишнього свого начальника й сказав тихим лагідним голосом:

— Що ж, товаришу Романе. Бачиш, зву товаришем, згадав бриґаду. Ситуація змінилася. У людей так багато життьових шляхів, і не всі ідуть лише по одному. Деякі вважають

за краще сходити з одного на інший, знаєш, як співав наш Пилип колись у полку про чумака, що „йому шляху не питать, прямо степом мандрувать, долю добувати“. Я знаю, ти ладен тепер кинутись на мене, розірвати на шматки, топтатись по мені й це з твого погляду було б мабуть найкращим виходом із становища. Але ти прекрасно знаєш, що твоя бриґада далеко звідси відступає від наших частин, що одного мого знаку досить для того, щоб тебе негайно розміняли. Але я не ворог тобі. З усього хам'я, з яким мені довелося зустрічатись по ваших штабах, ти єдиний, мабуть, справді талановитий командир. Я зараз підходжу як військовий фахівець. Коли б ти опинився в іншому військовому оточенні, тебе б чекали дивізії і корпуси.

— До чого це ви гнете? — не стримав себе Роман. Він важко натиснув грудьми на стіл і наблизив своє виснажене обличчя до полковникового. — І нащо вся ця філософія? Здається, справа ясна, як двічі по два чотири. Я командир червоної бриґади — ви полковник білоґвардійської армії. Невже цього не досить, щоб мене негайно розстріляти!?

Полковник спокійно вислухав гарячкові слова Романові, а потім ще лагідніше й тихше казав далі.

— Слухайте, Зарубний. Ви розумна людина, хоч культури у вас кіт наплакав. Мені шкода вас давати в руки чеченців, що вміють перед тим, як розстріляти, тричі заставити людину померти. Мені, просто кажучи, шкода вас, як майбутнього військового генія. Я не перебільшую. Зараз у мені заговорила щирість, і ти мусиш мені вірити.

Полковник схопився на ноги. Він очевидно сам захопився грою, входив у ролю, і слова його ставали щодалі театральнішими, виразнішими, переконливішими. Тепер він в захопленні знову перейшов з Романом на „ти“.

— Ти лишишся в нас. Ми дамо тобі невеличку частину, офіцерський чин, і перед тобою широка дорога. Подумай краще. Ти знаєш, що ваші частини відходять, що більшовицьку Росію з усіх кінців оточило наше переможне військо, і мені шкода твоїх химерних ідей про диктатуру пролетаріяту. Наївність це, Романе. І невже ти цього й досі не усвідомив? А у нас ти справді будеш героєм. Ми тобі створимо прекрасні умови, скінчиться війна, ти поїдеш в Академію генерального штабу і не раз добрим словом згадуватимеш сьогоднішній день.

Романове лице закам'яніло. Він сидів блідий і думав, як буде краще, чи негайно вмерти, чи піти на пропозицію полковника, щоб потім при першому зручному випадкові втекти до своїх.

І пригадалися чиїсь слова „добре вмерти за революцію, але ще краще жити для неї“.

— Що ж ти думаєш, Романе? Я розумію твоє становище. Проте ми люди військові. Ми мусимо рішення приймати швидко. Думай! Або — або!

І тоді з сусідньої кімнати полились чарівні звуки. Полковник мабуть нарочито лишив двері напівзачиненими, і мелодія сповнила кабінет. Хтось грав на роялі невідомий Романові мотив, але такий ніжний, зворушливий, що хотілося впасти головою на стіл, згадувати свої молодечі роки на шахті й забути полковника з його ганебними пропозиціями, забути все, все.

Добре знав полковник, чим вразити шахтаря. Коли Пилипова примітивна гармошка чарувала командира в найтяжчі хвилини його життя, то зворушливий мотив буржуазного романсу, що виходить легкий, як повітряне мереживо, з-під тонких пальців полковникової дружини, тим пач мусить настроїти молодого хлопця на сентиментальний лад.

Та не так легко було обкрутити Зарубного. Роман прекрасно розумів цей засіб. Але вирішення склав собі незалежно від музики.

— Я лишаюся у вас, тільки прошу, не посилайте на фронт. Я хочу пожити біля вас, придивитись, попрацювати під вашим безпосереднім доглядом, а там далі видко буде. Ви ж розумієте, яка це для мене тяжка справа?

А з сусідньої кімнати то шуміли, хвилями морськими, то тихо дзюрчали, гірськими потоками, чарівні звуки й клали на серце командирове і тугу, і злобу на все, що скоїлось.

— Прекрасна музика, правда, Романе? То грає моя дружина, я тебе познайомлю з нею. А поки доручи мені свою долю. По-перше — я вдвоє старіший за тебе, а подруге, зла не хочу. Від того, що ми розстріляли б тебе негайно, боротьба з вами б не припинилася. „Справа не в особах" — як кажете ви, марксисти.

Рука полковникова машинально натиснула кнопку десь під столом, і бравий прапорщик з'явився в кімнаті.

— Негайно залічте цю людину до складу комедантської сотні, видайте все належне і ввечорі дасте мені звіт про виконання.

— Слухаю!

Брязкіт острогів, чіткі кроки, і знову тиша.

— Отже ти вільний, Романе, а ввечорі я чекаю до себе. Нам так багато є чого згадати, правда? О восьмій годині ти у мене. Приміщення моє — ось, — і він вказав у той бік, звідки лилася музика. — Я скажу, тебе пропустять.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

I

Ця виробнича нарада нічим особливим не відрізнялася від попередніх. Хіба може що на ній була присутньою нова людина — заступник начальника доменного цеху — товариш Ротман, та ще комсомольців насунуло повну залю.

Інженери, техніки, майстрі, десятники і просто старі робітники сьогодні з надмірною увагою прислухаються до молодого клекоту комсомольського. Після позавчорашнього нічного рейду

від них можна всього чекати. Недарма ж ото вони прибули на нараду організовано і з такими надхненними обличчями.

За столом сидів Ротман і теж відзначив собі, що комсомольці очевидно готують якусь „пілюлю“. Від одної думки про це олівець жвавіше застрибав по папері, лишаючи по собі химерний слід із чисел, знаків, формул.

— Досі немає Файна, а то почати б можна, — згортаючи списаного папірця, звертається Ротман до свого сусіди — інженера Карла Крігера.

Той, не поспішаючи, витягає з рота люльку, нахиляє до Ротмана голову і каже по-німецькому:

— Я говорив йому про нараду, але його таки досі немає, колеґи Файна.

— Він примушує на себе чекати багатьох людей. Це не добре, Карле Марковичу. Як ви гадаєти?

— О, звичайно, то є недобре, — погоджується Кріґер і знову спокійно вкладає цибух поміж жовтих зубів.

Перед самим обличчям Ротмана на стіл палає туго згорнутий папірець. Молодий інженер розгортає його і переконується, що цидулку надіслано саме йому.

Хемічним олівцім розмашисто чиясь рука писала:

Товаришу Ротмане!

Рапортуємо: комсомолія прибула на нараду стрункими лавами. Настрій войовничий. Доки він не прохолонув, пропонуємо починати. Бегемота мабуть не дочекаємось. У нього взагалі немає звички часто з'являтися на засідання.

Ступницька, Свириденко, Гаррі Піль (він же Васька Калач), Петро Єрмолов.

Ротман розшукав поглядом групу нетерплячих авторів записки і привітно всміхнувся їм на знак цілковитої солідаризації з їхньою пропозицію.

А ще за хвилину він підводиться з-за столу і оголошує виробничу нараду за відкриту. Проти цього ніхто не заперечує, а комсомольський куток втихомирюється. Швидко почнеться справжня робота.

Кріґер почав вичищати люльку, щоб знову наповнити її пахучим кепстеном.

— Завдання сьогоднішньої наради, — каже Ротман, — виявити всі неполадки в роботі домен і накреслити низку практичних заходів до збільшення випуску чавуну. Основне, що повинно цікавити нас — це питання шихти. Ми злочинно ставимось до неї, а від неї залежить і якість чавуну і продуктивність роботи домен. Найбільший нам ворог — це часті перешихтовки. Я підрахував, товариші, і вияснив нечувані речі. За одну лише декаду липня ми мали сто сімнадцять перешихтовок. Це — жах.

За кордоном шахту міняють один раз або двічі на місяць, а у нас за одну декаду сто сімнадцять перешихтовок. За такого стану ми ж ніколи не вийдемо з проривів. Хто відповідає за це? Від кого залежить успіх боротьби за постійність шихти? Начальника цеху, на жаль, тут немає, і ми попросимо товариша Кріґера дати нам пояснення з цього приводу, — обернувся Ротман до свого сусіди.

Той поважно хитнув головою:

— Так, я дам пояснення.

Ротман провадив далі перелік помічених ним хиб у роботі цеху, і з кожним новим фактом голос йому ставав нервовішим, жести короткими, одривчастими.

Він захоплювався, цей молодий інженер. В його світлій голові не вкладалася та сила хиб, що мирно співіснувала в цеху поруч зі справжнім героїзмом окремих бриґад. Хиби тиснули на черепну коробку, розпирали її і, окутані гарячими слова Ротмана, хльостко цвьохкали присутніх по вухах. Може від того й червоніли вуха Кріґерові, а може від надмірного вживання кепстену. Не це зараз цікавило присутніх. Цікавило всіх те, яким чином заступник начальника цеху, цими днями лише призначений на посаду, говорить про роботу печей так, наче працює біля них щонайменше три роки.

І ще цікавило присутніх, яку саме відповідь дасть Кріґер на Ротманів закид про перешихтовку. Ні для кого ж не таємниця, що шихту складають лише Кріґер та Файн. Отут і важливо, що саме казатиме отой мовчазний німець.

Ротман тимчасом сказав все, що хотів сказати. Він стоячи обводить очима присутніх.

— Хто далі хоче висловитися з приводу зачеплених питань?

На комсомольців він навіть не дивиться. Ротман певний, що тих довго запрошувати не доведеться. От коли б загомоніли старі майстрі, десятники, робітники. До цих людей, до низових командирів металевого фронту, молодий інженер ставиться з особливою повагою.

Але „залізний фонд" цеху ще не розколихався. Мабуть свідомо стримуються, передчуваючи атаку з іншого боку. Недарма ж ото в комсомольському кутку таке пожвавлення.

Тоді й Ротман спиняє погляд на Свириденкові: „починай чи що".

Той похапливо щось говорить Калачеві, штовхає під бік Єрмолова і підносить догори руку.

— Почали, — рішає Ротман і рівним, удавано байдужим голосом сповіщає:

— Слово має товариш Свириденко.

— Товариші, я хочу навести лише один факт, що трапився вчора у ваговій будці четвертої печі, — почав секретар осередку, розгортаючи аркуш паперу.

Очі всіх спинилися на аркушикові.

— Виходь до столу!—гукає Храпченко з передньої лави. Щоб бачити Свириденка, йому треба повертатися всім тулубом, а це до біса незручно.

— Можна! — легко погоджується промовець і повільно сходить на поміст.

— Ну от, — каже він, спершись одною рукою на стіл. – Тут товариш Ротман говорив про часті перешихтовки. Дозвольте навести приклад. Вчора, приміром, о 3 годині вдень на дощці у ваговій будці висіла така таблиця шихти...

— На якій печі? — обзивається з третього ряду Стоян. На виробничі наради він не любить ходити, але сьогодні його приволік сюди Васька Калач.

— На четвертій, Васильовичу. А тепер я читаю таблицю Слухайте.

Домна № 4

Кокс	6200	kl.
Антрацит	300	„
Руди 1 сорту „А“	2400	„
Руди 1 сорту „Б“	1400	„
Руди 2 сорту Б	1500	„
Руди 3 сорту „А“	2750	„
Руди 3 сорту „Б“	850	„
Руди 4 сорту	850	„
Манґанової руди	400	„
Зворотної жужелі	200	„
Вапняку (Білокриничанського) . . .	2800	„
Мартенівської жужелі	—	„
Скрапу зворотного	100	„
Скрапу із склепу	700	„
Бракованого чавуну	50	„

Присутні терпляче і нашорошено слухали склад шихти.

Свириденко, вичитавши таблицю, згорнув аркушика і всією постаттю повернувся до столу:

— Оце така таблиця була на дощці вчора о 3 годині вдень. Правда ж, товаришу Кріґере?

— Так, правда, я сам складав цю таблицю, але в чім річ, я нічого не розумію, товаришу Ротмане? — тихо заговорив Кріґер, здивовано звівши догори кошлаті білі брови.

— Слухайте далі! — заспокоїв його заступник начальника цеху.

Тепер Свириденко звертається до всіх присутніх.

— Даремно хвилюється товариш Кріґер. Він склав шихту, і ми певні, що склав її як слід. Не в тому суть питання, — поволі кидав слова Свириденко.

— А в чому ж нарешті? — вихопився непосидющий Храпченко. — Говори вже, не тягни!

— А в тому, що того ж таки дня, себто вчора, тільки о 6 годині вечора, під тою самою піччю, на тій самій дошці вже красувалася інша таблиця. Я не буду зачитувати її цілої, але скажу, що в другому варіянті зварочної жужелі було збільшено на п'ятдесят кілограмів, а руди першого й другого сорту зменшено кожної теж на п'ятдесят кілограмів. Нам невідомо, що примусило Файна робити перешихтовку, але нам зовсім не байдуже, коли такі факти будуть повторюватися надалі. Я міг би навести ще кілька випадків перешихтовки, та хай краще про це скажуть вагарі. А ми, комсомольці, вимагаємо встановити сувору персональну відповідальність за кожну перешихтовку і просимо приписати це до пропозицій, товаришу Ротмане.

Свириденко пішов до свого гурту.

— Я хочу дати довідку, — сказав Кріґер — Колеґа Файн...

— Краще потім, добре? — ввічливо стримав його Ротман.

— Гаразд!

Слова раптом попрохав Стоян. Для багатьох це було справді несподіванкою. Ступницька і Васька Калач переморгнулися: вони бачили, що їхнє товаришування з старим майстром вже починає давати реальні наслідки.

— Я по шихті мало що кумекаю, — каже Стоян, — моє діло біля печі. Ну тільки ж хвормена безобразія, коли часто міняють шихту. Ить домна — вона ж як жива людина. Унутреності у неї дуже чувствительні. Одно слово, хемія. Чогось не даси, або передаси, а воно вже, дивись, і чавун поганий іде. А як на мене, так треба, щоб не засмикували печів. А то сьогодні одна шихта, взавтра друга, післязавтра третя. Хвормена безобразія. Свириденко правильно сказав, я його підтримую. Треба відповідальність сувору завести, а то від поганого харчу у домни жолудок заболить. А тоді лікуй, а чавуну бог дасть. Отака моя думка, товариші.

Після Стоянової промови комсомольці вирішили далі вести своєї.

Правда, непосидющий Васька Калач хотів розпочати атаку зараз же по виступі Свириденковому, але піднесена рука Стоянова стримала його запал.

Тепер Таня дала розпорядження, моргнувши Свириденкові.

— Починайте!

Той передав далі гасло редакторки, дававши від себе:

— Тільки суворо дотримуватися виробленого порядку. Не вихоплюватися, поки не дійде черга!

Першим підвівся Петро Єрмолов:

— Ми пропонуємо записати до протоколу такі пропозиції, — сказав він. — Перше: щоб газувальник не загрівав печі високою температурою, бо тоді загрівається жужіль і не йде з печі, а значить не йде й чавун. Таких випадків під кожною домною можна знайти безліч. Друге: своєчасно давати температуру, а то піч захолоне, і виходить бракований чавун - сирець і, нарешті,

третє — дути пропонуємо одним апаратом не більше від двох годин. Коли дути більше, апарат остуджується і не дає належної температури. Прошу записати оці наші пропозиції...

— Ніхто не має заперечень? — спитав радісний Ротман. — Не чути? — Запишемо!

Васька Калач:

— Мої пропозиції з другої опери. Від імени комсомольців-каталів пропоную вжити таких заходів щодо збільшення випуску чавуну. У нас щодня з колошників вилітає в повітря дорогоцінна рудяна пилюга. Це злочинне марнотратство. Пропонуємо поливати руду в скіпах і у ваґонетках. Таким чином зменшиться винос руди, а значить збільшиться кількість чавуну. Крім того вимагаємо притягати до суворої відповідальности тих каталів, що посилають в піч великі шматки руди, вапняку та коксу, або навпаки засмічують шихту. З свого боку ми, комсомольці, будемо боротися за це до переможного кінця, аж доки слово „прорив“ не зникне з нашого вжитку.

Мовчазний велетень — каталь Яків Юрченко:

— Я про аристократію скажу. Чому на прийом змінно-зустрічних майже ніколи не приходять горнові, формівники, чавунники? Чим вони кращі за каталів? Ну тільки каталі завжди приходять, а ті аристократію строять. Треба, щоб надалі вся зміна була... А також я пропоную взяти як слід в роботу тих вагарів, що не дотримуються встановленої шихти.

Формівник Йосип Артемів:

— Треба боротися за товариську взаємодопомогу в цеху. Чому газувальники й водопровідники завжди допомагають формівникам, коли у тих „запарка“, а поміж рештою робітників ніякої солідарности. Ставляться до роботи так, наче роблять на хазяїна. Ми, комсомольці, поставимо це на профорганізації своїм порядком, але треба й тут про це говорити. А друге, що я хотів сказати, це про випуск жужелі. Чому іноді несвоєчасно випускають жужіль? Хіба не знають, що коли його довго не випускати, він ловиться на вдувала?

Каталь Микола Іванченко.

— Я хоча й не працюю безпосередньо біля печі, але в журналі „Робітник-Металюрґ“ вичитав, що для печі потрібне рівномірне тиснення дуття. Треба, щоб температура хиталася в межах 30 — 40 ступнів. Коли ж підчас нічного комсомольського рейду перевірив роботу газувальника на шостій печі, то там хитання температури доходить 100 — 150 ступнів. Куди ж годиться така робота?

І далі один за одним, наче за командою вносила пропозиції комсомольська фракція.

Ротман ледве встигав занотовувати їх.

— Молодці! Тиснуть по-більшовицькому! — думав він, слухаючи обмірковані ділові пропозиції молоді. — З ними можна боротися за шихту.

А підвівши голову, спіймав Свириденків серйозний погляд і злегка похитав головою:

— Ну й ну!

— Нічого, слухай, — самими губами відповів секретар комсомольського колективу.

А слухав комсомольців не лише один Ротман. Слухав їх, непорушний, мов закам'янілий, Кріґер, слухав екзальтований Храпченко, поважний Стоян, слухав десятник Бурчак, як завжди маючи щось „себе на уме", слухали старі виробничники і молоді студенти-практиканти.

Всі відчували, що після комсомольських виступів уже ніяк не можна буде одмовчатися на нараді, доведеться говорити, щоб не піти звідси остаточно розбитими і знеславленими.

Мабуть те ж саме відчував і Кріґер, бо, діставши від Ротмана слово, хвилину поправляв на собі костюма, провів долонею по опукуватому лобові, урочисто витяг з рота люльку. Це означало, що своєму виступові інженер надає не абиякого значіння.

— Товариші! Я дуже радий, що молодь виявила сьогодні таку активність. Це надає мені бадьорости. Я завжди почував себе самотнім у своїй роботі. Тепер я бачу, що помилявся. Ви тут говорити про перешихтовку. Елементарна чемність не дозволяє мені говорити тут про ставлення до складання шихти з боку начальника цеху — мого колеґи Файна. Його, на жаль, немає тут, але я мушу сказати: у мене з ним не завжди однакові способи складання шихти. Часто трапляються розходження, а звідси й перешихтовки. Але я мушу заявити: якість шихти великою мірою залежить від того матеріялу, що ми одержуємо з Кривого Рогу, з Гутченківських коксових заводів, з кар'єрів Єленівки та Білої Криниці. Вони нам систематично надсилають недоброякісну сировину, часто зовсім не виконують наших рознарядок. Тому. коли брати питання у всій складності — треба виносити боротьбу за шихту далеко за межі нашого цеху.

Взяти хоча б інші цехи нашого заводу, зв'язані з роботою домен. Мартенівський і бесемерівський дають засмічену жужіль, копровий несвоєчасно надсилає скрап, транспортний систематично затримує ковші. А все тяжко відбивається на продуктивності роботи домен. Щождо мене, — то я люблю виробництво над усе і завжди намагатимусь підтримати й реалізувати всі пропозиції, що ви їх даєте на нарадах. Особливо ж мене тішить той факт, що боротися за шихту почав комсомол. І хочу вірити у ваші перемоги, мої молоді друзі. У вас вогонь, запал, напористість, у нас, інженерів — знання. Разом ми дійдемо великих успіхів.

Від комсомольського кутка пролунало кілька дружніх оплесків. Поблискуючи окулярами, задоволено посміхався Ротман. Значуще перезирнулися старі робітники.

Багатьом з них промова Кріґера здалася нещирою. Як таки справді можна отак вихваляти комсомольців? З якого дива?

А таємниця шихти? Чому він про це не обмовився жадним словом? — Ні, мабуть тут щось не те.

— Алеж говорячи навіть хвилювався, клятий німчура, — думає Храпченко. — Мабуть таки справді дійшло. Подивимося, як на ділі покаже себе.

Ротман формулював пропозиції. В залі стояла тиша. Шкварчав кепстен в старій обкуреній люльці Крігера, ясно і одверто дивилися його голубі очі у натовп. Коли він поглядом натикався на комсомольські напружені обличчя, зморшки під очима збільшувалися: Крігер непомітно всміхався. І не всім було ясно, що ховає він за тією посмішкою: своє задоволення, чи презирство і до своєї недавньої промови і до тих, хто її слухав.

Тільки Ротман, згадавши свою вчорашню розмову з Крігером, що відбулася на самоті під кавперами, вирішив, що з ним легко буде налагодити тісний контакт.

Отже директиву Юровського він, Ротман, успішно виконує. Це надало молодому інженерові ще більшої певности й віри в свої сили.

До комсомольських пропозицій, прочитаних ним, посипалося безліч додатків від старих виробничників. „Залізний фонд" нарешті по-справжньому розгойдався. Ротман ніколи не сподівався, що перша нарада за його головуванням буде такою продуктивною. Та він розумів, що цей успіх великою мірою треба завдячувати комсомольцям, які так організовано виступали сьогодні.

Закриваючи нараду, він довше ніж слід спинив свій погляд на червоні хустині редакторки і вдячно підморгнув Свириденкові.

— Таню, ви сьогодні виявили себе прекрасним організатором. Комсомольці виступали, мов справжні доменні вовки!

— Дайте їм опанувати техніку, — вони ще не такої заспівають. Це ж хлопці! Вогонь хлопці.

Ротман і Таня йшли вдвох вузькою алеєю, що вела до редакції „Тривоги".

— Але до вогню треба тверезого розуму, і я певний, що тим розумом їхнім є ви, Таню.

— Ні, вибачте: а Свириденко, а Калач, а Єрмолов, а... та що там говорити. Колектив одне слово, товаришу Ротмане. Всі в одну точку б'ємо, а ви чомусь вирішили сказати мені компліменти.

Ротман постановив собі бути одвертим. Справді не до лиця йому закидати „наздогад буряків".

— Дешевими компліментами, Таню, вас звичайно не зворушиш. Але мені вже давно хотілося сказати щось хороше, тепле, людське. Ви мені подобаєтесь, Таню. Мені стає радісно й надійно, коли десь на нараді, або на засіданні я бачу вас. Тоді сили зростають вдесятеро, і здається все таким ясним і до-

сяжним. Нарешті ж маємо ми, Таню, право на особисте життя, чи ні?

Ротман помітно хвилювався. Він вдесяте вже то сунув руки до кишень, то знову, немов опікшись, витягав їх звідти.

— А хто вам сказав, що не маємо, товаришу Ротмане? — Звичайно, маємо повнісіньке право, але ж шихта... розумієте шихта... Ротмане. — Коли б нам тільки вийти переможцями з цієї боротьби...

— Одне одному не заваджає, — виправдувався Ротман, хоча винним себе не почував.

— Заваджає, запевняю вас, що в даному конкретному випадкові заваджатиме. Ви подивіться на нашу комсомольську братву: молоді, здорові, орли-хлопці і замість того, щоб швендяти вечорами по паркові — вони ідуть в нічні рейди, недосипають ночі, одвідують безліч різних засідань, зборів, зльотів, нарешті жадібно читають, вчаться. Уявіть собі, що б вони сказали, — коли б, приміром, інженер, на якого вони покладають найкращі свої надії, і редакторка газети раптом развели слиняву лірику з різними там побаченнями, листуванням, зітханням та іншими накладними витратами цілком законного людського почуття. Вони б, запевняю вас, не похвалили отих накладних витрат. Авторитет ваш і мій, такий потрібний для боротьби, трохи похитнувся б. А на думку таких хлопців, як комсомольці-доменці, зважати треба. Знаєте, клясовий контроль навіть над так званими особистими справами річ для нас цілком природна. Проте ви, здається, не збираєтесь признаватися мені в коханні? Правда ж ні, товаришу Ротмане?

Інженер був збитий з позиції. Звичайно, він міг би ще сперечатися з редакторкою, міг би переконати її, що успішне розв'язання особистого збільшує продуктивність у громадській роботі. Та чи доречно справді розводити зараз дискусію на цю тему, коли вона очевидно поспішає до своїх дозорців, до безконечних звітів оперативних постів про хід боротьби за шихту, а йому, Ротманові, вже давно пора йти на технічний гурток?

Ні, таки вона має рацію.

І Ротман мляво відповідає:

— Того, що я збирався казати, Таню, я мабуть не скажу, але можливість повороту до цієї теми, для мене принаймні не виключена.

— Он як. Коли справа стоятиме в абстрактній площині, я з охотою посперечаюся з вами, товаришу Ротмане, а коли у вас є тенденція конкретизувати і реалізувати свої погляди хоча б на мені — то, по-чесному заздалегідь попереджаю: нічого путнього з цього не вийде!

— Нащо зарікатися, Таню? Все може бути, — розчаровано вимовив Ротман.

— Коли хочете, можу одвертіше сказати. Нам з вами нема чого в кузьмірки гратися. Досить з нас таємниці шихти — щоб

зі своїх справ робити нові таємниці. Отже слухайте: перша причина вам відома: зараз просто немає часу для любовних справ, а друга та, що я вже маю собі товариша, з якого цілком задоволена. Правда, його тут немає. Він в Харкові вчиться на інженера, але це не міняє становища. Звуть його Роман Зарубний — був майстром у доменному. Оце й уся недовга, товаришу Ротмане. А тепер на все добре. Мені треба читати гранки.

Ротман довше, ніж треба, тримав теплу долоню дівчини в своїй гарячій руці і, дивлячись просто в глибін її синіх очей, тихо сказав:

— Алеж друзями будемо, Таню?

Та раптом енерґійно і захоплено стиснула Ротманову руку:

— Оце я розумію. Звичайно ж, любий Ротмане, будемо з вами вірними хорошими друзями. Тільки не вішайте голови і забудьте за нашу сьогоднішню розмову! Добре?

Молодий інженер вимушено всміхнувся.

— Добре, Таню!

Вони розійшлися, кожний у своїй справі. Таня — редактор „Тривоги" і Ротман — молодий заступник начальника доменного цеху.

Від заводу саме несло сірчаними газами і чорним дрібним пилом. Пил притрушував рівно підстрижені ряди жовтої акації і непомітно сідав на прив'ялі кущі білих айстер.

II

Інженер Файн, високий, огрядний і вже помітно трухлявий, готувався до зустрічі гостей. Жовтувате, брезкле лице сумлінно підтримував бездоганно білий, твердий і блискучий комірець закордонної фірми. Від того голова Файнові трималася високо й монументально, надаючи всій постаті інженеровій вигляду незламної певности й самоповаги. Пишні сиві вуса, що бубликом обрамляти широке підборіддя, кошлаті і такі ж сиві брови робили Файна подібним до тих славнозвісних царських генералів, що за вислугу років, згідно з статутом, виходили „в отставку с мундиром, пенсией и правом пробования борща во всех богоугодных заведениях, отнюдь не высказывая своего мнения".

Проте Файн і не збирався виходити у відставку. Навпаки, він один з двох на цілому заводі володіє таємницею складання шихти, і це ставить його в незалежне ні від кого становище. Принаймні такої думки був сам Файн і, користуючись з цього, влаштувався на радянському заводі не гірше, ніж колись, у „старі, добрі часи".

От і сьогодні у Файнів черговий журфікс, і довгий стіл нагадував білосніжне плято, що на ньому чиясь рука, не позбавлена почуття симетрії, розкидала ельбруси карафок і арарати наїдків.

Але поруч них мов маленькі пагорки, різними кольорами переливалися бакали, бокальчики, чарочки, консервні коробки, срібні солянки й блискучі ножі та виделки.

Ну чим, справді, не „доброе старое время“?

Одно слово „мировой випивон плюс закусон“ за термінологією одного з постійних відвідувачів Файна — помдиректора заводу в справі кадрів Ярова. Але сам господар скромно називає це лише інтродукцією до справжньої симфонії бокальчиків, тарілок і чавкотливих ротів із попсованими зубами.

Інженер Файн увесь у середньовіччі. Йому досі сняться таємничі замки десь у Шварцвальдських лісах, йому, особливо з перепою, ввижаються мученики за науку, за щастя людства, і тоді він знаходить виправдання свого становища в радянській країні. Адже й він такий мученик і страдник за науку. Адже більшовики відновили часи інквізиції і автодафе.

Це Файнова надбудова, так би мовити, „душа“, вища сфера, а база? — база — це карафки, „закусон“, і розкіше приміщення на чотири кімнати.

А тринадцять років тому...

Революція взяла Файна, колишнього керівника заводу франко-бельгійського товариства, взяла його за товстий карк і шпурнула далеко набік. Тоді Файн у далекому провінціяльному місті, затуливши вікна чорними шторами, щоб не чути пострілів з гармат, захопився філософією середньовіччя, а його дружина Іра Михайлівна творила йому матеріяльну базу, продаючи й вимінюючи на їжу рештки колишніх розкошів.

І дивно було Файнові. Та ж сама революція, коли одгриміли громи, розшукала його за темними фіранками, знову взяла, але вже не за карк, а за плече і, виволікаючи зі стосів старовинних книжок, революція твердо, але без злости сказала Файнові:

— Ми пускаємо завод. Ви, здається, інженер? Фахівець-шихтовник, а нам таких бракує. Ходім!

Файн почував на плечі важку мозоляну руку. Вона тиснула його вагою рейки. Отже годі було думати про будь-яке заперечення чи навіть вагання. Файн пішов на завод, але капуцини, анабаптисти, чистокровні принці і святі діви міцно посіли своє місце в Файновій голові. І досі він ніяк не розумів своїх колеґ-інженерів, що навіть за дружньою вечерею з карафками, говорять про завод, про його життя й боротьбу. Таких він завжди вважав за людей обмежених і недалеких і говорив про них словами невмирущого Кузьми Пруткова:

— „Специалист подобен флюсу. Полнота его одностороння“.

Ясно, що себе Файн вважав за універсально освічену гармонійну людину.

— Ірен, — сказав він, спиняючись біля столу й скинувши очі на стінного годинника. — Я задоволений інструкцією, люба моя. Але лицарі нашого скромного ордену чомусь запізнюються.

— Одного прошу в тебе, Фрідріху, стримай будь ласка того дурня від анекдот. Коли він розповідає на політичні теми ще сяк-так, можна слухати. Іноді навіть смішно й дотепно виходить. Але, боронь боже, почне про кохання та інші делікатні речі. Це просто жах!

— Го-го-го! — реготався Файн.—А що ж йому робити крім анекдот, моя люба Ірен. Може про Карла Великого говорити, про Ролянда, про Тому Аквінського,-го-го-го?

— Що тебе так смішить, Фрідріху, я тебе питаю?

— Твоя наївність, Ірен. Невже ти досі не впевнилась, що для помішника директора більшовицького заводу ніяких знань не треба. У Ярова хоч анекдоти за душею. А решта тільки й знає, що постанови ЦК, п'ятирічка, шкідники. Дальшого вони не можуть розуміти. Думка їхня за ці обмежені питання ніколи не шугає. Такі пороху не вигадують і Америк не відкривають, моя люба Ірен. Ти це мусиш знати.

На сходах загупало кілька ніг, і почулися мішані голоси.

Ірен заметушилася біля люстерка на комоді.

— Ах, ідуть!

Файн звичайним рухом поправив твердий комірець.

— Так, це напевне вони, Ірен.

Подружжя не помилилось. Справді це були „вони".

Першим відчиняв двері і переступив поріг Яров.

— А закусон! На ять! От лафа! Драстуйте, Ірен Михайлівно, і ви, Фрідріх Маркович.— Під таку ж закусь можна цистерну випити й ніяких гвоздей.

— Прошу, прошу, — говорив Файн, усміхаючись, а в думці відзначив: „хам, преться в двері попереду всіх, замість пропустити першими порядних людей".

Несміливо, слідом за Яровим у кімнату увійшла Лія. Тоді Яров, намагаючись взяти урочистий тон, зробив рукою широкий жест, зігнув трохи набік густо напомажену голову й сказав:

— Знайомтесь. Моя стара знайома Лія Іванівна. Я давно обіцяв привести її до вас, тільки часу не було.

Лія байдуже тисла руки господарям, тоді, як решта гостей заповнила кімнату. До інженера Файна прийшла сьогодні, як і завжди, верхівка старої заводської інтеліґенції. Був тут головний лікар Шишов, середнього віку, щуплявий бльондін, людина ще не стара, але з якимсь безнадійно меланхолійним виразом обличчя, ніби він цим підкреслював, що життя його стомило, що він не находить просвітку в ньому. Одвідував Файна він тому, що любив слухати теревені старого інженера про середньовічних героїв, іноді вставляв кілька зауважень, а найбільшою принадою для нього була звичайно вечеря, виготовлена майстерними руками Іри Михайлівни за останнім словом німецької техніки. Третій гість був високий на зріст бльондин, чисто голений, він постійно, за всякого становища, смоктав

довгу німецьку люльку. П'ять років тому він приїхав на оцей завод з Франкфурту, його запрохано, як фахівця доменника, й він, типовий бюрґер, за п'ять років перебування у радянських умовах, не змінив своєї зовнішности, був такий же рівний в бездоганно припасованому сірому костюмі, розмовляв короткими одривчастими фразами, не любив порожніх балачок, а найбільше анекдот Ярова. В таких випадках він напружено смоктав люльку або, низько схилившись на стіл, ретельно знищував усе, що підсовувала йому дбайлива рука господині. Зовнішністю своєю, вмінням триматися він дуже нагадував Файна, коли тому відкинути років з двадцять. Насправді ж це були люди різного складу. Особливо багато розходжень виникало у них в питаннях виробництва, але на вечірках про це не говорилося. Цього не любив господар, і чемність вимагала шанувати традиції порядного дому.

Іноді на вечірки до Файна приходили дружини лікаря та інженера, але сьогодні їх не було. Отже Лія, вперше опинившись в гурті мало відомих їй чоловіків, почала розмовляти з Ірен Михайлівною, щоб хоч на хвилинку відколікти від себе увагу лікаря та Ярова, що один поперед одним намагалися виявити свої найкращі до неї почуття. Один німець тримався щодо неї підкреслено байдуже.

— Прошу сідати! Але сьогодні у нас такий бідний стіл. Так тяжко достати чогось, — заговорила господарка, але її запрошення сприйняте було, як порожній звук, як нікому не потрібна традиція. І без цього кожний вже міряв оком і оцінював якість наїдків, розраховуючи, де краще йому примоститись.

— Наш орден не в повному складі, — почав Файн, беручи до рук карафку з блідозеленою горілкою. — Я не бачу Софії Іванівни, кинув він у бік лікаря, а також Марґарити Генріхівни.

— Моя Марґо розчарована в людях, Фрідріху Марковичу. Впала в меланхолію. Говорить, що не бачить людей, таких героїчних і сильних, які прикрашали історію людства протягом багатьох століть! — хмарно бовкнув лікар, звертаючи розмову на улюблену господарем тему. Цим він ніби дякував Файнові за гостинність.

— Просто ви хочете сказати, що роля Діогена, який вдень з ліхтарем шукав людину, в даний момент вам найбільше до вподоби? — несподівано і грайливо запитала Лія. Вона вже акліматизувалася в новому оточенні.

Лікар у відповідь ґраційно схилив голову, а Файнові стало приємно, що його нова гостя згадала філософа. Він уже хотів почати безконечну волинку про якогось свого чергового середньовічного героя, але тут вихопився Яров.

— Про якого це Діогена ви згадали, Ліє Іванівно?

— Про того, що сидів у бочці. Хіба ви його не знаєте? — ядовито бовкнув мовчазний німець і знову жваво засмоктав трубку.

— От дурень був, чого б ото я сидів у бочці та ще й в порожній? Я розумію, коли б ця бочка була з горілкою. — Яров починав входити в ролю. Він був глибоко переконаний, що кожна його фраза — це глибока сентенція, повна захованого змісту й неперейденої дотепности.

— Річ у тім, — сказав Файн, — що це був дуже розумний філософ і більше мріяв про походження світу, ніж про горілку.

— Я йому не заздрю! — відповів Яров і на підтвердження раптом випив чарку горілки.

Ірен Михайлівна вирішила, що їй треба вигадати ще якесь виправдання для бідности вечері й почала ще ретельніше припрошувати всіх їсти.

Лікар мляво, наче виконував сумний обов'язок, накладав на свою тарілку різних наїдків, потім чемно брав чарку двома пальцями біля самої основи (щоб давала малиновий дзвін) і, відставивши мізинного пальця, чемно звертався до Лії, що сиділа напроти.

— За ваші прекрасні очі. Ви справді яскрава зірка на темному фоні наших заводських буднів.

— Який зворушливий комплімент, — напівжартома відповіла Лія. — Ви на вигляд здаєтесь скептиком, а виходить—в душі поет. Це зворушливо.

— Лікар правду каже, — вихопився Яров. — Звичайно серед наших пролетарських монашек, серед різних там ідеологічно-витриманих комсомолок Лія є справжня жінка.

— Що, що, хто там згадав за монахів? — обізвався напівпідпилий Файн. — Та ви знаєте, що монахи посували вперед людську культуру. Ви знаєте, Джордано Бруно, Лютер... Нарешті, Коперник — це ж усе монахи.

Файн, як кажуть, сів на свого коника, і всім стало ясно, що коли не звернути балачки на іншу тему, то він цілий вечір буде розповідати деталі життя всіх монахів, що тим чи іншим визначилися в історії людства. Тому Яров, з притаманною йому нахабністю, підвівся на ноги з налитою чаркою й голосно вигукнув:

— Геть релігійний дурман. При чому тут взагалі монахи й інший опіюм для народу? Пропоную випити за нашу нову знайому, Лію Іванівну, за її майбутню працю на нашому заводі.

Файн подивився на нього так, наче збирався дати своєму гостеві в обличчя, але, щось пригадавши, лише сердито засопів і перекинувся поглядом з інженером, мовляв „бачили дурня—подивіться". Але вголос він не сказав нічого, бо, не дивлячись на свій незалежний світогляд, все таки вважав за краще не вступати в гострі конфлікти з заводською адміністрацією.

Все інтенсивніше перехилялись карафки над чарками, рвучкішими ставали руки гостей, легким п'яним туманом застилалися очі.

Лікар вдався в ще більшу меланхолію. Він недбало розлігся в кріслі і блідим пальцем виробляв на скатертині якісь невиразні знаки. Жінки, очевидно, знайшли цікаву. для обох тему, бо, посидівши трохи біля столу, підвелися разом, і господарка сказала:

— Вибачте. Я хочу Лії Іванівні показати своє приміщення. Ми з нею потоваришували, і, я думаю, ви дозволите мені на невеличкий час позбавити ваше миле товариство її присутности.

Інженер швидко захитав головою й відповів за всіх:

— Будь ласка, будь ласка!

Коли чоловіки лишились самі, чарки забряжчали якось вільніше, і Яров вирішив виявити свої здібності. Надійшов його час.

— Шановні друзі. Я, звичайно, щодо монахів справді не спец. І взагалі горе нам, що сиділи в університеті й не бачили семінарії, як казав один мій приятель, скінчивши старий університет і не зумівши вчитати Марксового „Капіталу".

— Нічого немає дивного, — перебив його Файн. — Дурня ніякі університети не виправлять.

Але Ярова не так легко були збити з позиції.

— Між іншим, цікава історія. Ви не чули анекдоту про вірменина, що сидить у Москві біля ЦК і чистить чоботи?

Лікар Шишов підвів очі, глянув на Ярова посоловіло й сказав з протягом трохи надірваним голосом.

— Набридло все це, дорогий Володимире Петровичу. Ах, як це все набридло, ви собі не уявляєте. Ви б краще розповіли нам, що говорять робітники в цеху про ваше так зване постачання.

— Коли ви бажаєте, я можу, — сказав з готовістю Яров і налив ще чарчину.

Файн насмішкувато підтвердив:

— О так, він може. Він усе може.

— Звичайно. Для кого ж секрет, що картоплю звуть безперервкою, а тараню висуванкою.

Яров випив чарку і сам зареготався, намагаючись цим самим компенсувати невдалу анекдоту.

Сміх Ярова частково тільки підтримав лікар та Файн і не тому, що анекдота на них вплинула, а більше завдяки горілці, що вже давала себе відчути. По голові йшла приємна млость, і настрій ставав легким, мов пір'їнка.

По старому мовчав інженер, ритмічно рухаючи щелепами.

— Або ще нову анекдоту вчора мені розповіли. Знаєте, прийшов трагік до коміка, — почав Яров, але тоді з сусідньої кімнати полилися неждані й нестримні звуки рояля. Очевидно чиясь звикла й майстерна рука торкнулася клявіятури, — бо звуки були бурхливі й чарівні, — примушуючи всіх на хвилинку відставити на бік чарки, покласти ножі й виделки на відпочинок.

Файн любив музику, але його дружина, не дивлячись на довголітнє навчання, так і не спромоглася опанувати таємниці цього найтоншого з мистецтв. Грала Лія, грала захоплено якогось клясика, і всі відчули себе в полоні цих звуків благородними людьми з високими пориваннями. Вилетіли анекдоти Ярова, забулись натяки Файна, і людям здавал ся, що вони з тісної кімнати, де вечеря, горілка й проза, перейшли в чудесний затишний куточок, у якому і шум моря, і теплий вітрець, і розкішні чарівні рослини творять нечувану ілюзію омріяного людством раю.

— Вона прекрасно грає,— першим заговорив Кріґер, і у відповідь йому всі хитнули головами. Але Яров вирішив, що похвала інженера в однаковій мірі стосується і його, бо це ж він привів сюди Лію Іванівну, це ж йому вони повинні завдячувати те, що мають насолоду слухати її чарівну гру.

— Грає што нада. Вона взагалі музикантка, на великий палець. Во!

І раптом, наче за командою всі встали з-за стола й попростували до кабінету. Там Лія, вигнувши струнку спину, відкинувши трохи назад чорноблискучу голівку, спустивши на очі тонкі повіки, бігала ніжними пальцями по блискучих клявішах, а струнка ніжка час-од-часу натискувала на педалю.

А звуки полонили кімнати, вони шуміли морським прибоєм, пестили як пісня матері над колискою, бриніли весняним молодим вечором.

Біля неї в кріслі сиділа зворушена Ірен з очима, вогкими від переживань. Вона побожно перегортала ноти й мабуть згадувала свою далеку безповоротну молодість. 35 років тому у Франкфурті сиділа вона так, як оце тепер Лія біля рояля, а молодий незграбний ведмідь Фрідріх у студентському одязі соромливо заглядав їй у вічі, забуваючи своєчасно перегорнути нотного аркуша. Гай-гай як далеко все це, як швидко мчать коні життя.

Лікар тихо сів на канапі, заплющив очі й захолонув у позі замріяного, Кріґер мабуть вперше за ці дні витяг із зубів люльку, щоб не шкварчала, й стояв рівний, монументальний, притулившись спиною до одвірка. Сам господар підійшов ближче до Лії і через плече її дивився на нотний аркуш.

— Я люблю музику,— тихо сказав він невідомо кому.— Музика і математика тісно пов'язані між собою. Це встановив ще Пітагор.

Лише Яров, очевидно, не міг зрозуміти складних мелодій Ґріґа. Він витяг цигарку, голосно клацнув портсиґаром, запалив сірник і закліпав віями. Він думав про цих людей, які захоплюються нічого не вартими звуками й дивувався, як вони, освічені, що пройшли довгу школу культури, можуть розумітись ва цій справі менше за його. Коли оці незрозумілі звуки так чарують їх, що було б, коли б вона заграла „Страданіє“, або „Все говорят“. І це зайвий раз зміцнило у Ярова ту думку, що він безперечно всіма сторонами далеко вище стоїть за своїх знайомих.

— Ну от я й скінчила. Вам подобається? — схопилась Лія на ноги й обвела великими вогкуватими очима присутніх.

Тоді розплющив очі лікар і сказав:

— Ви просто артист! Ви прекрасно граете. Коли я вас слухаю, мене вже тут немає, я десь вітаю в надзоряних просторах, і лише голос ваш повернув мене до реальної дійсности. І я оце думав, якою щасливою буде та людина, що матиме вас за дружину, якою прекрасною насолодою буде її життя.

— Ви перебільшуєте, лікарю. Знання музики не досить для того, щоб людина була щасливою. Пристойно грати я вміла ще в дитинстві,— замріяно сказала вона,—але щастя в житті не маю і досі. Навпаки, були моменти, коли моя музика, яку ви так вихваляєте, приносила страждання людям, і вони ладні були тоді трощитись головою об оці білі клявіші. А втім, до чого ці спогади?

І вона знову сіла за рояль, і не встигли присутні навіть перезирнутись між собою або висловити здивовання з такого настрою Лії, як вона знову пройшлася пальцями по клявішах, взяла високі акорди й потім несподівано, сама собі акомпануючи, заспівала:

„Девушку из маленькой таверны
Полюбил суровий капитан.
Девушку в глазами дикой серны
И со станом гибким, как лианы“.

Всі слухали, прислухалися до високого сопрана, що в прекрасній синтезі зливалося зі звуками рояля, й усім раптом стала рідною і близькою оця чорнява, гнучка дівчина. Кожний думав про те, що очевидно життьові бурі гралися нею досхочу, бо інакше відкіля такий натяк про страждання від музики, така раптова зміна настрою.

— Оце й мені зрозуміло,— думав Яров про спів Лії.— Тут принаймні зрозуміло, хто кого любить, хто за ким стріляє, а то грала таке, що й святий не розбере. От аби „сербіяночку“.

В усякім разі Яров сьогодні ще раз переконався, що він не зробив ніякої помилки, коли запрохав Лію на завод. Вона бажає роботи, ну що ж. Він прикладе всіх зусиль, пустить в хід ввесь свій авторитет, і вона буде влаштована. Хіба мало посад? Можна влаштувати десь в конторі, щоб і роботи не багато було й плата пристойна.

— В усякім разі був би я величезним дурнем, коли б випустив із своїх рук цього „симпомпончика“,—вирішив він.

— Та вона усім сто очків дає вперед,—думав далі він, озирнувши уважних слухачів Ліїної гри. Кожний з них мабуть не заперечував би бути з нею далеко в ближчих взаєминах, ніж сьогодні. Але дзуськи! Не даром я три дні сидів у Харкові через неї. Не даром я з запізненням привіз ешельон робітників. Коли вже йшов на це, то тільки через її прекрасні чорні очі та вміння

співати й танцювати. З такою не засумуєш. А що скажуть на заводі, коли побачать мене поруч з такою жінкою? От заздритимуть. Ще, дивись, підкопувутись почнуть? А втім мені наплювать. За своє життя я не раз виходив чистим з води й думаю, що й тепер не лишуся в дурнях.

Лія скінчила співати, й гучні оплески були їй нагородою. Чемно плескав лікар, гупав, наче двома дошками, мовчазний Кріґер, м'яко ляпав пухкими долонями Файн.

Тоді всі почали прохати Лію заспівати ще чогось, але вона категорично відмовилась. Уся кампанія, сміючись і голосно розмовляючи, повернулася знову до столу. Тепер центром уваги була Лія і всі, по черзі кожний і разом, намагалися підкреслити свою повагу й захоплення нею. А вона раптом відчула себе, як кажуть, у своїй тарілці, сипала дотепні відповіді на компліменти гостей, вдало одбивалась від різних незграбних грубуватих натяків Ярова, ніжно говорила з Ірен Михайлівною, й усім за столом було надзвичайно весело і по-новому кожному приємно. Лікар був задоволений з того, що Лія Іванівна виявила себе жінкою висококультурною, й ясно ж, що з отим хамуватим Яровим у неї знайомство довго не протягнеться. Їй настогиднуть його плебейські звички, а тоді на сцену з'явится він, лікар Шишов, чемний і вихований та ще з авреолею скептика, розчарованого в житті й поета в душі. І звичайно ж, життя його тоді стане красивим і повним, воно набуде глибокого змісту, і лікар Шишов більше не буде довгими вечорами грати в преферанс із своїми підлеглими, або сидіти у Файнів, глушити міцні трунки й слухати бездарні дотепи Ярова. Файн з іншого боку цікавився Лією. Він був переконаний, що дівчина затоваришує з його дружиною, складе їй прекрасну компанію, що вона буде постійно одвідувати його журфікси й від цього останні станут ще привабливішими. А там за вмілої політики можна буде безперечно скористатися з становища Лії й через неї, коли буде потреба, як завгодно впливати на Ярова та цілу заводську адміністрацію.

Один лише мовчазний німець Карл Федорович Кріґер не будував собі химерних плянів. Він дивився на справу просто й математично. До їхнього гурту добавилась одна особа жіночої статі, вродлива, не погано грає на роялі, ще краще поводить себе в культурному товаристві. Висновок: усім буде веселіше.

В підвищений клекіт напівп'яних голосів, в безладний джазбанд посудового брязкоту, несподіваним і недореченим гостем задзеленчав телефон. Чорна коробка його з білим паперовим вічком для нумера нагадувала живу істоту, що примостилась на стіні й чекала на свою чергу подати голос. Дзвонило довго, настирливо.

Файн не поспішаючи встав з-за стола і попростував до чорної неспокійної коробки.

— Варвари—думав він завжди, беручи трубку.—Не могли поставити апарата на столі.

В їдальні стало тихо, коли Файн трохи охриплим, незадоволеним голосом вигукнув:

— Галло! Файн! Це колеґа Ротман? Дуже приємно! Слухаю!

Згадавши Ротмана, господар повернувся обличчям до столу: хай усі бачать, як він розмовлятиме з своїм новим заступником комуністом. Абсолютно незалежно.

— Відбулася виробнича нарада, кажете? Добре! Вітаю! Ви, здається, вже починаєте входити в курс керівництва цехом? Приємна річ! Ну й що ж на тій нараді? Знов очевидно перепадало начальникові цеху. Було? Ну от я вже звик до цього й абсолютно спокійно сприймаю наскоки різних неуків. Так і вам раджу. Знову за шихту? Ха-ха-ха! Стара історія. Багато промовців? Часто мене згадували? Це зовсім весело. Виходить, зростає моя популярність в масах. От бачите. Обурені, чому я не був на нараді? Ви б їм відповіли словами Петрарки: „присутність зменшує славу". Я погоджуюсь з Петраркою. Ха-ха-ха. А ви не згодні? Дивно. Ну тоді ми з вами якось поговоримо про це. Завтра в цеху. Гаразд! Я бачу, ви ще молода людина, колеґо. Так, молода. Вам треба прислухатися до думки старих доменних вовків. Галло! Ви чуєте? Галло!

— Несподівано повісив трубку. Теж вихованнячко,— незадоволено пробурчав Файн, вертаючись до столу.— Уявляю, що творилося на тій нараді.

— Я був там. Можу сказати, що багато промовців мало рацію. Так, так. Вони говорили по-діловому,— заговорив Кріґер.— Комсомольці, Ротман прекрасно виступали.

— Не забувайте, Карле Федоровичу, нашої умови: менше говорити про виробництво тут за столом. Зараз ми відпочиваємо,— терпкувато сказав Файн, і Лія помітила в його погляді холоднуватий блиск.

— О, пардон!— невідомо кого перепросив Кріґер, дивлячись на Лію.

Підпилий більш за всіх лікар часто кліпав почервонілими повіками й ритмічно клював довгим тонким носом. Яров, користаючись із телефонної розмови і з уваги до неї з боку присутніх, непомітно сів поруч Лії, і взявши під столом її руку в свою, другою ніжно гладив тонкі пальці. Тій мабуть стало огидно, бо вона рішуче висмикнула руку і далі, не звертаючи жадної уваги на Ярова, жваво розмовляла з Ірен Михайлівною.

Тоді саме Яров почув, що мова йде про виробничу нараду і голосно сказав:

— Не виробнича нарада, а комсомольські збори. Мені говорили. Чув.

Але ніхто не звернув уваги на його зауваження.

Непомітно далі розмова набрала політичного зафарблення. Ні з того, ні з сього Яров, перебиваючи всіх, запитав:

— А ви читали сьогоднішню газету? Звіт про пленум Цека.

— Не читаю принципіяльно звітів про засідання,—сказав Файн,—бо всі промови страшенно шабльонні й схожі одна на одну, як дві чарки портвайну. Кожного року є щось модного, зокрема якийсь ухил від генеральної лінії, і тоді всі промови починаються закликом до боротьби з ухилом і кінчаються тим самим. Страшенно все це нудно, непереконливо.

— Зате коли „Правда“, пригадуєте, видавала дискусійний листок про троцькістську опозицію. Тоді так цікаво було,—погодився Яров і додав:— принаймні гризня ж була.

— При чому ж тут звіт про пленум ЦК?—перебив його лікар.—Ви щось почали говорити.

— Я просто дивуюся вашій байдужості до політики—напускаючи на себе серйозність, заговорив Яров.—Уже хоча б тому, що там видрукована промова не кого іншого, як нашого Мудрого, ви мусили поцікавитися газетою. Крім боротьби з ухилами, про які тут згадував Фрідріх Маркович, Мудрий не забув і про наш завод. Згадав, а як же. А головне, на Діпромез накотився за затримку плянів мартенівської печі. Сильно накотився.

— Цікаво, цікаво почитати,—раптом пожвавішав Файн.—Кажете, на Діпромез? У вас немає при собі нумера?

Але раптом знов набрав байдужої пози і сказав, розтягаючи слова:

— А втім це дрібниці. А завтра добуду собі нумера і прочитаю.

— Взагалі вашому брату спецові непереливки мабуть,—продовжував Яров.—Був у Харкові. Не одного з ваших потурбував відомий вам орган. Знову процесик готують. Не одному доведеться прощатися з теплим, насидженим місцем.

— Нас це не обходить,—відповів лікар.—Ми працюємо не в столиці, а тут, безпосередньо біля виробництва. Ми виконуємо свої виробничі функції, й звичайно ж, радянська влада не настільки наївна, щоб розкидатись культурними силами.

— Особливо, коли ці сили чесно й віддано працюють на її користь?—у формі запитання обізвався нарешті й німець. До того він мовчки смоктав люльку, час од часу зиркаючи на Лію.

— Я певний, що ваше запитання не має будь-яких підстав. Адже вам відомо, що серед тут присутніх немає жадного контрреволюціонера, чи шкідника. Коли ж ми іноді й висловлюємо не досить благонадійні, з погляду радянської влади, думки, то на це ми маємо повне право. Адже ми люди з широким культурним кругозором, зокрема ми з вами, Карле Федоровичу, що володіємо таємницею шихти, і не можна нас примусити розмовляти пунктами з партійного статуту. Це було б занадто, — говорив Файн, скоса зиркаючи на Ярова, що саме смакував помаранчі.— Ми маємо свої переконання, — ще жвавіше казав далі він, — переконання, що складалися століттями. Ми будемо їх висловлювати, і тільки фізична сила може примусити нас мов-

чати там, де ми хочемо говорити. Коли я пригадую Івана Гуса, спаленого за свої переконання, або того ж Галілея — мені тоді стає соромно за наших дрібних людей, які щодня торгують своїми поглядами. Я людина вже стара, але, вибачте, говоритиму я завжди те, що думаю. Заводять більшовики на підприємствах примусову працю? Факт, зоводять!

— Дозвольте. Яка ж примусова праця, коли щодня сотні звільняються з роботи і йдуть додому. Ви суперечите самі собі! — заговорив Кріґер, поглядаючи то на Ярова, то на лікаря.

Лікар на знак згоди з німцем хитнув головою.

— Звичайно, під натиском мас адміністрація змушена давати розрахунок. Але скільки вона перед цим витрачає енерґії на різні способи затримки цих робітників. А потім харчі, жахливі харчі. Хто буде заперечувати це? На одній висуванці далеко не заїдеш. Більш того, навіть махорки, звичайної махорки іноді не вистачає. Тому й пляни не виконуються. А хіба лише на заводах? В степах теж жахлива картина. Мені розповідав один майстер, що їздив у відпустку до Одеси. Він проїхав через цілу Одещину й Херсонщину і бачив там безмежні поля, встелені скошеним, але не зібраним хлібом. Де господарі? Хто мусить дбати про це?

Файн починав гарячитися, потроху підвищувати голос, і невідомо чи би скінчилась ця суперечка, якби всі не звернули уваги на смертельну блідість Ліїного обличчя. Хвилину перед цим вона, весела й в'юнка, зі сміхом схопилася від столу й підбігла до комоду, де стояли фотографії й невелике люстерко. Поправляючи чорні, як воронячі крила, начоси над рожевими вушками, Лія кинула оком на світлину, що стояла праворуч у прекрасній, з червоного дерева, рамці. До болю знайоме обличчя вгляділа Лія на ній. З рамки на неї дивилися чорні блискучі очі й наче живі пронизували всю її істоту. Зачісане назад волосся було таке ж, очевидно, густе, як і в неї, тільки трохи кучерявилось. Форменний одяг інженера щільно облягав дебелий бюст людини. Лія вдивлялася у світлину й перед нею виростала з рамки друга до болю знайома постать, з низько підстриженим волоссям, що вже стало рідким і посипане було сріблястим попелом.

Так, це він! Тут сумнівів бути не може. Але який його стосунок до цієї родини, чому фото його красується тут на почесному місці? Брат? Тільки ні! Він мені говорив, що в нього немає брата, родич якийсь далекий, чи близький? А може просто товариш! Про сина й мови бути не може. Старий Файн лише років на десять-п'ятнадцять старіший за нього. Лія вирішила притамувати біль далеких спогадів, та коли обернулася, всі помітили її смертельну блідість і вимушену, нещиру усмішку.

— Чи знають вони, що його розстріляно? — майнула думка в Ліїній голові, і вона поклала собі жадним словом не проба-

лакатись про це. Хай колись потім, далі, коли вона краще познайомиться з цими людьми, може потоваришує з ними, тоді якось запитає у них. А тепер це було б нетактовно, не варто жадної критики. Нащо псувати людям настрій? Нащо вибивати їх із звичної колії життя? Досить того, що я й так звернула на себе їхню увагу.

До столу саме подали чорну каву, а до неї пузатенькі карафочки бенедиктину. Файн був витриманий до кінця. Навіть серед лікерів він віддавав перевагу тому, історія якого пов'язана з монахами бенедиктинського манастиря.

— О, ті вміли берегти таємницю свого виробу. Ті б не віддали її ніяким Ротманам. як радить мені зробити це з шихтою шановний Карло Федорович. Ні, вибачте! Не вигорить! — думав господар, смакуючи лікер.

А випровадивши гостей, Файн довго ходить по кабінету, важко ступаючи по м'якому килиму. Далі щось згадує, зупиняється біля столу:

— Так, треба написати листа харківському другові. Після того, коли Кріґер ніби жартома запропонував йому скласти гурток з інженерів для передачі їм досвіду складання шихти, — Файн уже не може вважати за свого друга цього похмурого колеґу.

Файн сідає до столу й пише:

22-VIII-31 р.

Дорогий Миколо Васильовичу!

У мене сьогодні пригнічений настрій, і я вирішив хоча листовно поговорити з вами. Я бачу, друже, як на моїх очах дрібнішають люди. Не кажу про загал. Маса завжди була отарою овець, що сумлінно виконувала волю досвідченого пастуха. Зокрема трудящі маси найкраще стверджують цю тезу. Для них воля партії — закон. Ні, друже, я маю на увазі, скульпторів людської історії — науково-технічну інтеліґенцію. Вам відомо, як сліпо я вірив у її незламну волю, у її прекрасне майбутнє. Але останні місяці я починаю зневірятися в ній. Може це старість, а може й справді земля збідніла на сильних вольових жерців чистої науки.

Тільки сьогодні мій найближчий друг — інженер Кріґер запропонував мені просто таки нечувану річ: утворити гурток з молодих, вибачте на слові, радянських інженерів, щоб передати їм таємницю складання шихти. Як вам це подобається, дорогий Миколо Васильовичу? Це ж зрада. Це значить я, Файн, сам добровільно мушу одкинути від себе рятівне коло, що завдяки йому я тримаюсь на поверхні бурхливих хвиль їхнього соціялістичного моря. Ні, вибачте. Хай хто завгодно стає запроданцем, — тільки не я. Хай Кріґери йдуть на поводках у Ротманів

(до речі, це мій новий заступник. Мабуть непоганий член партії, але, як завжди в таких випадках, кепський інженер). Хай нарешті бездарні скульптори виліплюють голови нових вождів, хай поети й письменники триндикають „осанну“ п'ятирічці на своїх ортодоксальних балабайках, а я — Файн стоятиму мов та гора. Так, я стоятиму! Бо, вибачте за вульґарний вираз, дурнів на мій вік вистачить. До речі, один з них вам відомий. Це — помдиректора в справі кадрів Яров. Він мені розповідав, що зустрівся з вами на нараді, але я зробив вигляд, що вперше чую про вас. Вам теж раджу триматися з ним обережно... Уже один той факт, що „сей державний муж“ реґулярно одвідує мої вечірки, де напивається і плеще нісенітниці, свідчить за його духовний зміст.

В останньому листі ви запитували, як посувається будування мартенівської печі, та чи вистачає на заводі робочої сили. Про піч скажу коротко: стоїть і не рухається. Щождо робочої сили, спитайте краще у Ярова (він знову їде вербувати робітників і очевидно заїде до Харкова). Між іншим я глибоко переконаний, що вербування робочої сили для Ярова — це той камінь, що потягне його на дно. Але в одному він виявив здібності: це в жіночому питанні. З останньої подорожі повернувся з прекрасною вихованою дамою. Вона віднині прикрашає мої вечірки. Це трохи розважає, але в цілому нудно і образливо за всіх. Вітаю! Пишіть новини.

Ваш Файн

PS. Вітає вас Іра Михайлівна. Вона й досі згадує тривожні дні нашого з вами блукання в 1918 році, — коли ми ще (пригадуєте) плекали надію, що багнети кайзерівських дивізій втихомирять надмірний запал сьогоднішніх наших господарів.

Ф. Файн

III

Щодо клімату Харків є виняток серед усіх міст України. Жаден метеоролог не візьме на себе сміливости хоча б приблизно передбачити погоду. І самі мешканці цього нервового міста вже звикли до несподіванок, що готує їм природа. Ще попід парканами може лежати сніг, ще люди не сміють потрусити нафталіном теплий одяг, а вже на хідниках центральних вулиць здіймаються хмари сухої в'їдливої пилюки.

Цього року й осінь прийшла в столицю зовсім несподівано. Полилися дощі, потекли брудні струмки вниз вулицею Карла Лібкнехта, розпливаючись широкою калюжею на асфальтовому майдані перед ВУЦВК'ом. Ще вчора світило літнє сонце, в по-

вітрі літало павутиння (бабине літо), а сьогодні люди глибоко вбирають голови в плечі, одкочують коміри, щоб захистити себе від холодних дощових крапель.

Для всіх було ясно, що прийшла справжня осінь, та ніхто не міг ствердити, що вона триватиме принаймні тиждень. Завтра несподівано може вдарити мороз, або піде лапатий безконечний сніг: в Харкові такі зміни вже нікого не дивують, до них звикли, як звикають манчестерські робітники до безперервного дощу.

Яров навіть пожалкував, що затримався в Харкові. Дорога йому лежала до Воронежу і можна було б там надолужити. В столиці думав зустрінути старих знайомих, але, як на лихо, нікого з них не застав вдома. Декого було командировано на хлібозаготівлі, інших мобілізовано на військову перепідготову і тільки в Діпромезі його по-приятельському зустрів інженер Мілославін.

Дивно, що так тягло Ярова до цього, старшого за нього віком, вихованого чистокровного аристократа. З рабською побожністю дивився Яров на його гордовиту поставу, вслухався в тихий говір, милувався з уміння поводитися з людьми. Було це зовсім недавно. Зустрілись вони два місяці тому на одній з нарад у Харкові. Мілославін виступав тоді у справі стандартизації кавперів, його проекта дехто заперечував, а Яров, мало розуміючись на цій справі, проте сидів у перших лавах і під час промови Мілославіна ухвально кивав йому головою.

В перерві той підійшов до Ярова. Інженерові зовсім не байдуже було, як поставиться до його проекту представник найбільшого металюрґійного заводу, що має аж п'ять доменних печей. Того, що Яров випадково опинився на цій нараді, Мілославін, звичайно, не знав.

— Вибачте, але мені здалося, що ви прихильно поставились до моїх проектів? — ввічливо схиливши голову набік, сказав інженер. — Я певний, що від вашого заводу я можу чекати належної підтримки. Правда ж?

— Ну, звичайно. Слухаючи вас, починаєш вірити, що саме так, а не інакше й мусить стояти справа. До речі, де тут більярдна? Може б „пірамідку", га? Ви не граєте?

Яров, що ні дідька лисого не розумівся на техніці, боявся далі провадити небезпечну для нього розмову і тому так раптово з'їхав з проблеми стандартизації кавперів на „пірамідку". Проте його не дуже турбували ані раптові перескоки з теми на тему, ані найширші діяпазони найскладніших проблем. Якоюсь вищою „мораллю" завжди керувалася ця людина. Тяжко було встановити, коли саме він говорить правду, коли навпаки, бреше. Яров завжди так захоплено і з такими деталями міг розповісти про якунебудь річ, що проти волі слухачі починали йому вірити.

Інженер Мілославін не дав себе довго умовляти.

— Я з охотою. Тільки мушу попередити, що в „пірамідку“ не граю. Визнаю лише „американку“, бо, по правді кажучи, я неофіт в більярдній грі.

— Тоді я вам дам ми фору. Скільки вам? Можу шар, можу два! — заспокоював Яров.

— У всякому разі, ходімте. Там видко буде.

Мілославін за два місяці знайомства лише втретє зустрічається з Яровим, але вже встиг зрозуміти його внутрішню суть. І сьогодні, простуючи з ним мармуровими східцями на перший поверх до більярдної, він скоса позирав на свого партнера й чомусь вирішив, що поруч нього йде хитруватий мужик з аристократичною поставою і з душею холуя.

Що дало право Мілославіну на таку вбивчу характеристику Ярова?

О-о, Мілославін мав безліч до цього підстав. Місяць тому вони зустрілися якось в інтимній обстанові, в товаристві веселих дівчат з музкомедії в приміщенні одного інженера. Від зловживання чаркою вони швидко дійшли такого стану, коли люди стають одвертими, мелють дурниці, а певні, що розсипають перли мудрости, намагаються говорити тихо, щоб чув лише сусіда і більше ніхто, а насправді виходить голосно і безладно.

Того веселого вечора Яров був в особливому ударі. Найбільше виявив він себе на анекдотах та в намаганні подобатись жінкам. Коли в перерві між черговою шклянкою вина та фокстротом чоловіки відокремлювались у сусідній кімнаті покурити, Яров відразу починав розповідати чергову анекдоту про жінок. Він безсоромно смакував кожне слово, викликаючи задоволення й тваринний регіт в одних, легенький сором та ніяковість у інших, та варто було лише з'явитись на очі якійсь жінці, як моментально Яров показував найвищу клясу мімікрії. Лице робилося сласним і побожно-рабським, він покірно, готовий виконати перший-ліпший наказ, дивився в оці жінці й за всяку ціну намагався непомітно впіймати її руку, щоб погладити своєю. У Ярова це випробуваний спосіб, і він уперто застосовував його до кожної з жертв своєї незвичайної пристрасти.

— Жінки люблять ласки, — говорив він Мілославіну, коли той докірливо похитав головою, помітивший надмірний любовний ажіотаж помдиректора.

— Невже вам подобаються всі ті, з ким ви так рішуче сьогодні заграєте? — запитав інженер, коли вони лишилися в напівтемній кімнаті самі.

— В мене є два принципи, — задавакувато відповів Яров. — Застосовуючи їх, я йду життьовим шляхом, як переможець.

— Очевидно ви маєте на увазі життьовий шлях, що пролягає між спідницями чарівних жінок.

Мілославін підсунув Ярову повний бокал холодного червоного вина.

— Вип'ємо!

Яров вхопив келешок і жадібно, одним духом, спорожнив його. Це дало привід Мілославіну ще раз в думці назвати Ярова „хамом“, проте жадним натяком він не виявив свого переконання.

— Так, так. Мої принципи якраз і стосуються жіночої справи. Перший з них: „пожалій бабу, сам бабою будеш“, і другий:“ люби старе, мале й каліку, бог прибавить віку“.

— Одно слово, ви як марксист цілковито погоджуєте свої принципи з діялектичною формулою про перехід кількости в якість.

Лякався Яров слів свого співбесідника, проте не хотів виявити цього й солідно відповів:

— В цьому питанні я з Марксом цілковито погоджуюсь.

А Мілославін сидів і думав про філософію. Дивна філософія у цього радянського господарника. Коли б тут був Файн, цей старий філістер обов'язково знайшов би коріння цієї філософії десь у старогрецькій, або в староримській історії. Але що справді Пітагор із своєю космічною музикою і універсальний Демокріт проти цієї, вибачте, філософії? — Пігмеї.

Мілославін притамував саркастичну усмішку й вирішив краще не говорити Ярову про своє знайомство з Файном.

Але за одне Мілославіну безперечно подобався Яров, а саме за те, що, перебуваючи в Харкові, він не згадував за проекти мартенівської печі, не цікавився справою постачання заводові машин, не блукав по відділах, вишукуючи бюрократів та шкідників. Очевидно завод йому так болить, як і самому Мілославіну. А це вже непогана риса, коли підходити до Ярова перспективно — вирішив Мілославін після того вечора.

Отже на пропозицію Ярова після гри на більярді знову поїхати „туди“, Мілославін відповів згодою й відтоді кулі від ударів Ярова почали падати просто в дучки, як кажуть „на клапштосі“. Очевидно навіть спогад про перспективу „випивона“ надавав йому бадьорости й певности в грі...

— Я не знаю, чиї це слова Пушкіна, чи Маяковського, чи може Серьожки Єсеніна, — викаблучувався п'яний Яров, стоячи за столом з порядною стопкою горілки в руках.

— Це не важно хто сказав, але сказав красиво:

Но я говорю, как строгий родитель,
Страсти крут обрыв,
Барышня, будьте добры, отойдите!
Отойдите, будьте добры!

— Га? прекрасно! „барышня, будьте добры, отойдите“. Краще було б „подойдите“. Як ви гадаєте, Миколо Васильовичу?

— Правда, у Маяковського воно звучить трохи інакше. ніж у вас, проте ви могли б зробити собі кар'єру на сцені, — напівнасмішкувато, напівсерйозно відповів Мілославін. Але очевидно

десь всередині йому народжувалась зненависть до цього нахабного помдиректора. Особливо ця зненависть вкорінилася після того, коли Яров так безжалісно переплутав відомого вірша Маяковського.

— Теж в поезію вліз. Чи не лірична натура... Сви-ня,— думав Мілославін, привітно усміхаючись Ярову.

— Я його пристосував до даних умов, щоб звучніше виходило,—намагався Яров відбити зауваження інженера.

Люди п'яніли, чаділи від власних випарів, від гарячих слів, очі робилися опукуваті й туманні, рухи рвучкими й безвольними.

Яров починав розповідати нову анекдоту, і сп'янілі чоловіки тісним колом оточили його. Анекдота мала, мовити б, специяльне призначення, розрахована була виключно на представників чоловічої статі, а тому і оповідач, і слухачі, щоб дотримуватись певної конспірації, скупчилися в одному кутку великої їдальні.

Далі одна з дівчат сіла до рояля, і з-під її рухливих пальців полилися безконечні чарлстони, фокстроти з найдивовижнішими варіяціями.

Навколо столу закружляли пари, човгаючи блискучими черевиками по слизькій паркетній підлозі, шелестіли шовкові сукні дівчат, чітко вимальовувались лінії ніг, мерехтіло в очах плетиво із жагучих красномовних рухів і тваринних пристрастей.

— Катюша, заграй „Чічероне". Це прекрасна річ. Потанцюємо, Володимире Петровичу.

До Ярова метеликом підлетіла маленька, з великими очима й напівдитячими формами тіла дівчина. — Ви мабуть прекрасно танцюєте? Ви такий стрункий!

— З великою охотою.

І Яров, удаючи з себе справжнього буржуазного денді, закрутився між іншими парами, незграбно зачіпаючи носками своїх черевиків маленьку ніжку своєї партнерші.

Мілославін сидів у м'якому фотелі і дивився на нього поглядом, повним презирства й лютого сарказму.

— Дивись, чи не джентлмен. Справді, треба бути абсолютно сліпим, щоб тримати такого йолопа на відповідальній господарській роботі. Куди тільки дивиться керівництво заводу? Проте нам це вигідно. Що більше дурнів, то яскравіше на їхньому фоні вимальовуємось ми, люди старої культури, що своїм знанням і умінням можемо посперечатися з цілою їхньою системою. Хай живуть Ярови і йому подібні! Вони прекрасно допомагають нам, іноді самі цього не помічаючи.

Люди шаленіли в танку. Вже почали підспівувати, підсвистувати, виляскувати в долоні. Висока тонка дівчина, що сиділа біля рояля, ще ретельніше й швидше забігала пальцями по білій клявіятурі, іноді й сама в такт мотивові підстрибуючи на стільці. Яров давно вже забув, що танцює буржуазний

танок з маленькою дівчиною, і ноги почали виробляти найпримітивніші „па“ не доберещ, чи з звичайного українського „гопака“, чи „барині“. Портнерша, спантеличена і збита з ритму таким несподіваним поворотом Ярова, уже давно залишила його і тепер маленькою покірною дитинкою примостилася біля Мілославіна.

— Ви задоволені з свого партнера? — тихо спитав її інженер.

— О, ні. Він такий нестриманий, і по правді кажучи, зовсім не вміє ходити.

— Нічого, люба дитинко. Це річ така, що без батька можна нажити. Сьогодні не вміє, а завтра умітиме. Головне ж, людині весело. Бачите як вигупує ногами? Тільки до таких танків краще пасують густо намазані дьогтем чоботи, ніж ляковані черевики. Правда, дівчинко?

Сусідка нічого не відповіла. Вона заслухалась музики й вже забула за розмову з інженером.

Дедалі веселіше ставало в квартирі інженера Сазонова. Сам господар мав такий вік, коли молодість пригадується з легеньким сумом, кожний епізод з такого ніби недавнього минулого приємно лоскоче серце, а перейдений шлях з усіма зльотами й падіннями в цілому оцінюється, як прекрасний, повний неповторних чарів. Бо що чекає в майбутньому? Осінь, в дощових сльотах, холодна, туманна. Непомітно підкрадається старість, і вже чути її огидне отруйне дихання в кожному атомові. Колись був молодим мрійливим інженером, захоплювався ліберальними ідеями, мріяв про буржуазну республіку. За часів Керенського „піднісся“, захопився голосною політичною тріскотнявою доморощеного Наполеона, а насправді просто не зовсім бездарного адвоката. А потім прийшли міцні, залізні люди, припинили словесний спорт і гаряче взялися до діла. Завихрилась країна в шаленій боротьбі й праці, до чорта полетіла буржуазна республіка, а з нею розтануло, як дим, захоплення інженера Сазонова Керенським і політикою. Спочатку не хотів вірити, що це серйозно, чекав порятунку від якоїсь зовнішньої сили, був глибоко переконаний, що Росія не може перескочити через ті історичні етапи, що їх пройшли всі країни світу. Але йшли місяці, роки, колесо нової історії людства, розігнавшись у сімнадцятому, не зменшувало свого бігу, а навпаки — невблаганне котилося шаленою швидкістю вперед. Тоді, міцно стиснувши зуби, він пішов працювати на завод. „Хіба хочеш — треба“, — як влучно каже отой мугир Яров і в цьому він має безперечну рацію.

А сьогодні на дворі осінь, іде колючий, в'їдливий дощ, чавкотять ногами перехожі, забрудненими хідниками люди поспішають у теплі затишні кімнати. Вони прагнуть відпочинку після денних турбот і шалених темпів столиці. А в приміщенні Сазонова грає музика, вигинає рівну красиву спину висока дівчина, блискають вогниками очі гостям, а десь мабуть більшість присутніх відчуває смертельне дихання осени свого життя, і тоді

ще дужче хочеться закрутитися в божевільному танкові, залити жагу вином.

Додому роз'їздилися пізно.

Порожні вулиці з тьмяним світлом електричних ліхтарів, заплаканих і підсліпуватих від дощу та туману, порожні вулиці нагонили ще більшу тугу на Мілославіна.

Справді, що лишається попереду? Дріб'язкова робота без будь-якого розмаху, без захоплення, робота, що наслідки її дуже тяжко помітити. Навіть гірше, ніж було на фронті. Тоді була ясною картина, а сьогодні боротьба страшенно важка, а наслідки від неї під великим сумнівом. А з центру ніяких директив. Чи вони поснули там великі вчені мужі, чи може закордонні хазяї тимчасово сховали чекові книжки, а без них хіба ж можна боротися з більшовиками? А втім, які іноді смішні і наївні оті економісти, інженери і лідери неіснуючих партій, що взяли керівництво. Жаден з них мабуть не вміє тримати рушниці в руках, і єдине, на що вони здібні, це давати плутані директиви про тихе шкідництво, підготову надійних кадрів на випадок інтервенції і тому подібні старі й набридлі речі. Ніби я не знаю без них, що треба робити? — „Шлапаки" — як каже Яров. Не вам керувати змовою державної ваги. Сюди потрібні люди військові, що бачили смаленого вовка, що мають трохи сильнішу волю й енерґійнішу вдачу, ніж ви, напівтрухляві, кабінетні мрійники.

— Що це—я ревізую свої переконання? Каюся?—струснувся Мілославін.—Ха-ха-ха! Я — каюся. Ориґінально. Каятися і неможливо і пізно.—Пекуча зненависть до тих, хто колись двічі намагався позбавити його життя, всосалася в кров, пронизала кожний атом його тіла, і ніколи її не вгамувати. Хай живутьЯрови!

Тільки завдяки їм тримаємося ще ми й не лише кепсько виконуємо накази господарів країни, а навіть іноді реалізуємо свою лінію. Але й це мабуть швидко мине, як минає сьогоднішня ніч. Невблаганно приходять нові, їхні, що міцно сідають у зручні шкіряні крісла, хоч і одгонить від них іноді мазутою та житнім хлібом.

А тут ще газети щодня трублять про шкідництво. „Закликається всіх трудящих допомогти виявити шкідників в установах". О, — трудящі допоможуть, трудящі раді в кожному випадкові виявити свою політичну активність, коли це не відбивається на їхній кишені або шлункові. Чому ж і справді не позубоскалити над біографією якогонебудь Мілославіна, чи Сазонова, чи ще когось? Що їм, цим трудящим, до всіх тонких перипетій, до безконечних трагедій, що несе кожний з нас за своїми плечами? Вони почувають себе непогано, ці трудящі. У них є Червона армія, ДПУ, вони можуть спати спокійно з певністю, що ніякі кляті вороги революції не потурбують їхнього хазяйского сну.

Так думав Мілославін, пірнувши в бобровий комір пальта, під стукіт копит візникового коня. Поруч нього клював носом Яров, на кожному вибої стукаючись головою об покришку фаетона. Він сьогодні „перебрав" і дійшов такого стану, коли навіть своїх класичних принципів щодо жіночого питання ніяк не міг перевірити на практиці. Біля „Червоного Готелю" візник спинився, і Мілославін безцеремонно взявши під руку Ярова, повів його на другий поверх у великий двокімнатний нумер, що його займав грошовитий помдиректора.

— Цей очевидно не визнає режиму ощадности, — подумав інженер, оглядаючи розкішні меблі нумера, білосніжну скатертину, важкі темнозелені портьєри над вікнами та дверима.

— Їде шукати робочу силу. Хе — це цікаво. На радянських заводах, де диктатура прелетаріяту, не вистачає робочої сили. Очевидно умови праці примушують кожного за десять верст обходити завод. Догосподарювались.

— Але можете бути спокійними, — думкою звернувся Мілославін до тих, що послали Ярова. — Будьте певні. Цей вам здобуде робочої сили. Доведеться вам садовити його на лаву підсудних. Це так ясно, що навіть приблизно можна передбачати термін ув'язнення. А втім він уже хропе, він спокійний, мов невинна дитина, бо переконаний, що активно будує соціялізм.

Коли Мілославін павернувся до візника, дощ перестав лити, і тепер лише брудні струмки шуміли понад хідником і з булькотом гамірливо стікали у водостоки, пороблені дбайливим колгоспом на розі вулиць.

— Пушкінський в'їзд, — байдуже кинув візникові інженер і знову пірнув у темряву фаетона.

Додому, швидше додому! Як навкруги сумно й осінньо! Як настогидла оця вічна подвоєність, оця лицемірна гра у відданого спеца! Кінчалося б швидше!

І Мілославін спіймав себе на думці, що власне ніякого ґрунту на цій землі для нього немає. Було б навіть краще, коли б їх швидше виявили, застукали, притиснули. Тоді скінчилася б комедія з конспіраціями, з різними проєктами шкідництва, з усією цією сірою життьовою прозою. Йому забажалося стати просто людиною, знайти десь благословенний куточок, замкнутий далеко від людей, і там, в самотності, доживати віку. Тут, в столиці, серед сотень тисяч різноманітних людських постатей, він не має собі ні друга, ні товариша. З ними, з господарями, у нього не може бути спільної мови, а свої так вилиняли, вицвіли, що деякі просто втратили людську подібність. Взяти хоча б Сазонова. Що він тепер? Затурканий, сліпий виконавець моєї волі. Хіба такому розгорнеш чудові картини майбутнього соціяльного ладу, за який ми боремось, де наука, гроші і воля особи поєднаються в чудовій синтезі. Хіба цей зрозуміє всі поривання моєї мятежної думі? Ні, нащо це йому? Він акуратно ходить на посаду, сидить там від дев'ятої до пів на четверту,

вечорами іноді одвідує оперу, а раз на декаду влаштовує у себе випивки. Ні, з такими не можна чинити масового організованого опору.

Останні дні Мілославін частіше почав підходити до дубового буфета і прикладатись до карафки. Хміль робив думки легшими, не такими гнітючими й чорно безнадійними. Перед очима чарівними кораблями пропливали спогади давно минулого, проходили мов на екрані події й люди, народжувалися сміливі, майже фантастичні думки, й все здавалося легким, досяжним і можливим. Цієї осени він особливо часто почав здаватися до цього випробуваного засобу забуття. Ця осінь чітко підкреслила, що й його життя вже вступає в смугу дощів і мряк, в смугу в'їдливого холоду. От і сьогодні, сидячи на м'якій канапі у Сазонова, спостерігаючи ритмічні рухи жіночих тіл, що вихрилися в танкові, він раптом відчув якусь байдужість до них, уже чіткі лінії жіночих ніг і грудей не породжували ані сміливих бажань, ані солодкої млости в тілі, як було це нібй зовсім недавно. І чомусь пригадав тоді свою колишню молоду дружину, майже дівчинку. Де вона тепер? Суворі закони життя немилосердно граються людьми, жбурляють ними в різні боки і може десь, в далекому невідомому куточку, не відзначеному навіть на найбільшій географічній мапі, живе подруга тих буряних воєнних днів. Вона безперечно врятувалась і тепер може стала навіть переконаною більшовичкою. Це так до лиця їй. Захоплюватись усім, що рухається вперед, що несе з собою несподіванки, боротьбу, перемоги, поразки, розчарування. А може стала чесною дружиною якогось відповідального, має теплий куток, двоє або троє чистеньких діточок, може навіть старші вже піонерами, й тільки іноді одголоском далекого минулого, даниною юнацьким рокам, що одійшли в безвість, тихого осіннього вечора сідає вона до рояля й грає свою улюблену мелодію? Але до чого всі ці спогади? Хіба вони заспокоюють те, що схвильоване вищими силами? Хай буде, що буде, наші шляхи розійшлися назавжди, лишилися тільки спогади та й ті щороку тьмаріють, втрачають свою гострість і вже не п'янять як колись, за перших років блукань.

Вдома, в двох прекрасно мебльованих, але непривітних парубоцьких кімнатах Мілославін довго ходить з кутка в куток, потім втретє підходить до старовинного дубового буфета, брязкотить чаркою, і знову туман, важкий, гнітючий.

Далі буде

МИКОЛА БУЛАТОВИЧ

НАСТУП ЕНТУЗІЯСТІВ

Партизанам і червоноґвардійцям-героям трудового штурму будівництва Х. Т. З.

Про мирні атаки
ухвалу
ми,
в бою за Царицин,
склали.
А нині
хоч лобом,
а хоч грудьми...
але не зрадим ухвали.
Хлопці!
й вибухли
всі,
як один,
бажанням —
здобути тракторний.
А на чолі
партизан командир
аж двічі
червонопрапорний.
І кожен
затис
п'ятерицю свою,
готовий
ринути
в наступ
гартоване серце
в нерівнім бою
та сонцем нагострений
заступ.
Рвонула
атака
спокій хвилин, —
атака,
що клясовій волі
підлегла.
Метнули руки
стоси
цеглин...
і задзвеніла
вимогою цегла:
стільки то тонн

і стільки то
інших мір
видай
країні
без заперечень.
Бачиш?
перемога
перепон
перекір,
ламаючи темпи
волово - старечі, —
Бачиш республіку?
Шмалко
йде,
зрісши
зростом споруд
до підхмар'я.
Працею
вибетоновує день,
розливом чавунним
стигне в гамарнях.
Зроблена нами.
Не тими,
які
дні
трибушонять в горілчану пляшку
і, градусом збиті,
немов маньяки,
котяться
ворогові
в супряжку.
Не тими,
хто в тлумі черги
по крам
свою
приналежність до кляси
доводить,
хто дні войовничі
з пляну
покрав, —
пролежавши лежнем
прорив
на заводі.
Вони
мимовільна витрата
на чек
в Чорному морі

потоплених
років.
Що ж...
до одверто ворожих
зочеп
ліпиться
безліч
цієї мороки.
Ліпиться скрізь, —
де в динам перегуд,
в шастання
паровозне
вґвинчує
справжній ударник
снагу
вміння
і розум
і розмах.
Сотня здригне....
Але кляса
не здасть.
Напруживши силу
й нерви,
вимчить
з Донбасу
париста їзда
вугілля
потік безперервний.
Марно
ворог стає на диби.
Поле колгоспне
машина розорює,
й вилупить поле
такі
хліби,
з яких
здивується
навіть історія.
Ми ж партизани.
Свої голоси
й волю,
волі кляси
підлеглу,
складають вони
в заводські
корпуси,
запалом
злютовують цеглу.

. . . .

І виріс
завод,
і загув, —
як живий...
Будь же,
країно,
горда, —
на грудях твоїх,
з численних
новий,
найгероїчніший
і трудовий —
залізобетонний орден.

К. ГОРДІЄНКО

АРТІЛЬ

З повісти

ЗАГРОЗА

— Треба нам скотарське господарство розвивати,— кажу. Добробут країни — скот, хліб. Коровню, свинарника будувати треба. Буряків кормових насіяли, сіна єсть, силосу наготуємо... Ростиме господарство наше...

Хірійохта своє веде: як слухати Бурмака, гарно виходить, ураз розбагатіємо! Чи знаете ви, що таке скотина? Ще не встигли на ноги стать, скотину заведемо, хай з'їсть наше господарство, разом із нами! Хто хазяїнував біля скотини, той знає, що таке скотина... Скотина...

Бурда:

— Аби животіла, а не давала прибутків.

Хелемеля:

— То руйнація для артілі! Бурмак хоче артіль по вітру пустить!

Мелехеда:

— Ще рано, молоді ще ми, та й ніде поставить.

А я ще до того вечорами бився над пляном, як коровню побудувати. Цегляну. Не міг тільки встановити, скільки якого матеріялу треба. Як тільки побачили мене з лінійкою, враз пішли балачки: що будувать, де будувать, за які кошти, для кого?...

— Коровню будуватимемо — щоб унизу скот, на горі сіно, овес. Стеля подвійна. Витяжні труби. Цегляні стіни. Стеля вершок з чвертю і вершок. Взять у шпуги, щоб повітря не проходило, не пріло зерно. Вивести від коровника витяжні труби, щоб вентиляція воздуху була. Стовпи дубові, восьмивершкові, поперечки теж. Цинковий дах.

— А де музика гратиме? — Хірійохта дотепом своїм збудив сміх подекуди.

Бурда:

— Це в поміщика таких коровень не було!

Стах:

— В поміщика може і не було, а в нас буде.

— А де ми кошти візьмемо? — Бурда пита.

— Держава кредити дає нам. За кущовим пляном ставити коровника треба нам.

Хірійохта:

— Це не одна тисяча ляпне, це ми ніколи з боргів не вилі̇земо!

Хірійохтиха:

— На нашу шкуру все!

Хелемеля:

— Це ми ніколи не виробимось на корівника того!

Мажара каже:

— Ми не на один рік господарство своє будуємо.

Стах:

— Раз будувать, так будувать. Це по-хазяйськи. До діла. І при дорозі. Наше господарство показове. Їхатимуть люди дорогою, спинятимуться: ген у Буймирі артіль коровню яку спорудила! І плян нам ні копійки не вартий. З-за Псла видко буде артіль нашу. Хто не їхатиме дорогою, спиниться. Скот чистокровний заведем. Артільний скот. Корму насіяли. Звеселить скотина подвір'я наше. А то Хірійохти їдять сала, молока, а в тебе живіт підводить.

Хірійохтиха:

— Ти багато свого придбав? Ти і тут не придбаєш. А ті, що вони зроду хазяї були, робитимуть на тебе. Іч розписав як! Мов у казці!

Хірійохта своє товче:

— Хіба хто проти того, щоб скот заводила артіль? Скотину треба розводить. Гарний господар кожуха тоді не купує, як хату ставить. Накупимо корів, побудуємо хліви, заліземо в борги, коли сплатимо? Це ж ярмо...

Хелемеля:

— Ярмо!

Мелехеда:

— Ярмо!

— Глитайські голоси єсть споміж нас! — Стах каже.

Хірійохта образився:

— Ти мене глитаєм не називай, а то ще одвічать будеш! Мій батько при царизмові терпів від жандарів. За революційні ідеї сидів у в'язниці.

Стах і каже:

— Батько твій сидів у в'язниці за крадіжку спирту, везли бочки на станцію... Як хазяїнувать без скотини? Деришкури чвиркають по закутках: „наробить артіль, мовляв, насіє, дасть їм

трактор гною, земля пирієм забита, вродить!“ Угноювати землю треба? Де гною братимемо? Чому гною на артільне поле не везете?

Хірійохта:

— А городи наші хай пропадають?

Хелемеля:

— На городах хай бур'яни ростуть?

Хірійохтиха:

— То вже на борщ картоплі, капусти я виростить не можу?

Стах:

— Так на городи єсть гній, а на поле нема?

Хірійохта:

— Як була скотина, гною вистачало.

Стах:

— Отож і треба нам своє артільне скотарство розвивати. Хіба Хірійохта раніш на свій город стільки гною вивозив? Город — при хаті, а поле — артільне — вгноювать не треба, мовляв.

Марта:

— В Хірійохтихи баран щодня в борщі кипить, а в тебе скалки нема!

Стах:

— Як прийде день відпочинку, додому не хочеться йти. Країні жири потрібні...

Хірійохта:

— А я хіба кажу, що не треба? Воно і плян хороший і розумно придумано, тільки на сміх, бо не піднять артілі нашій коровника того. Не під силу. На ноги ледве стали, а тут коровник тобі.

Хелемеля:

— Хіба нам построїть? Воно й гарне, тільки ми голі... Нема нічого.

Бурда:

— Чого нам спішить? Підождемо роки три, воно і видко буде.

Хірійохтиха:

— На греця нам ту коровню будувати, хіба нам молоко їсти? Будем годувать, будем доглядать, як дадуть молока тільки віяного...

Знялися хахоньки поміж жінок.

Марта в суперечки встряла, відказала Хірійохтисі:

— Коли ти на базар носиш віяне молоко, то думаєш, що і в артілі буде таке? В нас діти, ясла будуть, а в бідноти нема корів, чим дітей годувати будемо? Ми Деришкурам заробляли на корови, а тепер в артілі не придбаємо? Коли в Хірійохтихи дома дві корови, вона й проти. Одну корову всуспільнить доведеться, то б я, мовляв, на базар молоко, масло носила...

Артіль то схвалила будувати коровника, — меншість на чолі з Хірійохтою, Бурдою проти була, — та не за моїм пляном.

— Не більш двох тисяч вартістю будову своїми силами спорудить можна, — технік каже, та й голова куща теж, — а то за пляном Бурякоспілки інакше кошториса не затвердять вам.

— Без горища ставить коровника треба, — кажуть нам.

— Будуйте такі коровні — технік каже — для всієї Сумської округи один плян, дешевші...

На сьогоднішній день визнають за шкідницькі коровні ті, дуже холодні, горища нема, то б я сіном, гичкою горище вкрив, тепло було б, а так скотина труситься, мерзне, застужується...

На думку техніка — корм псуватиметься на горищі — аміяком протухне, негігієнічно. Воловні скрізь побудовано по радгоспах за їхнім пляном.

— Ти ж від вола молока не братимеш?

Артіль теж визнає — наш плян краще складений, технік своє веде: округа, інженерія, наукові сили... Схвалено саме такого типу, стандартні для всієї округи. Інакше дозволу не буде.

Забив баки одним словом. Збори й прийняли пляна того.

По тім обирають комісію — Мажару, Стаха, Тирсу, мене, щоб визначили садибу артілі, коровню де ставить, скотний двір.

Хелемеля додає:

— Хазяїна в комісію треба, він хазяїнував, знає де садибу бить!

Мелехеда:

— Хірійохту треба, він знає де краще скотині — на сухому, мокрому.

Стах:

— В бідняка, що, очі не ті?

Хелемеля:

— Хазяїн знає, де вівцю поставить, коняку, коров'яку, щоб вода не підійшла, щоб скот не хворів, птиця.

Марта:

— Бідняк хіба не на хазяїна робив?

— Ми ж не самі, — Мажара каже, — буде аґроном з нами, ветлікар, зоотехнік.

— Все дно хазяїна треба! — Хелемеля товче.

Обрали ще Хірійохту до комісії.

Ходимо ми навколо села, міркуємо, де б його краще артільну садибу бить.

Партія сіверного масиву з Хірійохтою на чолі стояли на тім, щоб садибу бить за Кобищею. Тому вони всі з того краю і їм ближче.

Стах каже — біля дороги треба садибу бить, будуватись будемо, щоб усі бачили господарство артілі.

Партія сіверного масиву своє.

— Все'дно ж масиви докупи зведемо, як увесь Буймир до артілі пристане. В краю землі стоятимуть наші коровні, що ми за пять верст гній возитимемо? Та ї до саду далеко буде, вгно-

ювать треба, сто десятин саду! Хірійохта хоче нас в збитки завести, — кажу.

Іде комісія в поле. На полтавськім шляху спинилися. Рівне місце. Нижче озеро. Деришкурова балка. Воно хоч і в стороні від села, та вода близько, сад і землі не від краю.

Ось там побудуємо колись будинок, близько саду ясла будуть їдальня, — міркую.

Лікарі походили, подивились, визнали — гарне місце.

Другого дня б'ємо кілки — двір для скоту, а садиба буде на другій стороні шляху, на житах.

Грабарі рівчаки на фундамент копають, цеглу возить треба. А де брать? Дозвіл у нас був розібрати стару стіну, колись панська огорожа була, залишалось кільки сажнів, а то на льохи комори розібрало село. Мало старої цегли, на фундамент не стане. А ось на фронтони, стіни де взять нам? На чотирьох фронтонах коровник.

Кущ каже — їдьте до Бурякспілки, в Бурякспілці кажуть — на місці шукайте. А дерево, поки зведете стіни, ми вам приставимо.

Іду я на Лебединські цегельні:

— Артілі коровні будувати треба, цегли мені дайте.

— Великі коровні?

— Двісти п'ятдесят голів.

— Ой, ой! — здивувались вони.

— Треба скотарство розвивати, — кажу.

— Не дамо і цеглини.

— Як то?

— Цукротрест всю цеглу закупив. Усі три сорти.

— Артіль без цегли ніяк не може... Коровні будувати треба. Довести одноосібнику...

— Як знаєш.

— Як же?

— Цукротрест закупив. Суровий наказ. Централізованим порядком.

— Як же? Треба розвивати скотарство.

— Цукроварню добудовує. Треба розвивати цукрову промисловість.

На осінь новий завод працюватиме.

— А коровні?

— Цукроварня.

— Скільки можна?

— Ні цеглини. В нас єсть директива.

— Скотарство треба розвивати?

— Як цукротрест скаже...

— А як же артіль?

— Он на Куличці комуна збудувала свою цегельню, торф там у них, глина, пісок, тепер із своєї цегли ставлять хліви.

— На той рік і в нас своя цегельня буде.

— Заждіть два місяці, на цукроварню вистачимо, тоді вам дать можна буде.

— Гей, за два місяці коровню побудувать можна! А там жнива наспіють, коли ми вправимось? Мені корів ніде поставить, по хлівах мучиться скот.

Раді б вони мені допомогти, так не сила. Не хочеться мені вертатись з порожніми руками. Хлопці пригнічені. Що робить тепер? Невже і сей раз без коровника будемо? Скот артільний занехаяний по хлівах, шкура облізла, корму б то вдостарч, а корови позатягалися, по хлівах хіба доглянеш? Якби в коровнику всі були, на очах. А так і без води бувають.

Мажара заклопотано тер лоба. Думав. Усі думали. Дивились один на одного. Ніхто ні на кого не дивився.

— Церква! — сказав Мажара.

Перетяло декому від несподіванки духа. Довго тішили себе думками.

— Скільки цегли! — аж заплющив очі Мажара. Чи на одного коровника стало б?

— Стайні спорудили які б! — Стах був біля коней, тож йому наймиліше своє...

— Свинарника робить треба, — Тирса нагадує.

— Телятника.

— А яка цегла!.. Кромка в кромку, вже недопалу ні перепалу, перший сорт, як дзвін. Залізняк, На фундамент саме. Вже не розмокне.

— На будинок нам би треба.

— На цементі цегла та, якби на вапняку, поб'ється.

Стах і каже:

— Цемент пропили. Мелентій, Деришкур підрядчиком був, староста. Розказував муляр один. Там, — каже, — десятої частки цементу нема. Я ліпив ту церкву, я і розкидаю вам її, за тиждень не буде. Цемент пропили, а на вапні зложено. Привезуть вагон цементу, десять бочок на церкву, а то купці візьмуть. Я ще цеглу носив, заливку готовив, вапну місив, то я бачив, що то за місиво. Там тільки фундамент міцний.

— Мелентій з Деришкурами паморочать люд.

— Як воля маси, — кажу, — церкви не буде. І може не довго доведеться ждать того. Треба попрацювати нашим політосвітникам. Єдиної думки нема ще поміж людьми. Він хоч і забув, коли в церкві був, спитайте його — хай, каже, стоїть, хіба вона сонце затуля? Ще не витруєно цілком з його душі молитовного остраху, ще не проясніла цілком голова йому, воля... На коровні нам потрібно дати цегли днями, бо інакше жнива наспіють, сядемо ми.

Вирядили знов мене, по цеглу. До райпаркому подався я.

— Що ж, — каже секретар мені, — ти не один.

— Половинки хіба можна дать, — зав цегельні каже. А там видко буде.

Треба, думаю, брать хоч половинки. На щебень, фундамент піде.

Стали возить ми биту цеглу.

Заспівали наші майстрі — цегла є! Вісім мулярів і десять теслярів, членів артілі, працює щодня. Заклали вже фундамента. Теслярі ясла, стійла готують, крокви. Вапну то кущ давав. За цемент і не балакай. В глитаїв ями познаходили з вапною, сільрада дала нам.

Якби тепер будували, то вже так не билися б за цеглою. Топтані хліви не згірш цегляних, а за дерев'яні кращі. Стайні в нас побудовано, теплі, теплі. Стіна піваршина, вже не промерзне. Свинарні, телятник теж. А тоді ще не війшли в пляновість вони. Чутка то була, та ніхто починати не хотів. Ви дивіться — силос. Стільки мороки було як дійшло до силосування. Нова справа, кожна артіль вагається: чи не піде сила на вітер? А як не вистачало кормів, чимало скоту гичка врятувала!

Так і з хлівами діло було Кожна артіль неодмінно цегляні хліви ставить хоче. Щоб кращі ніж у поміщика будівлі були! Де тут цегли настачити? На все свій час. А за топтаного хліва і не згадуй. А він краще за дерев'яний. В дерев'яному пластини не щільно лягають. Промерза. Як стайні, свинарника топтали ми... Літом витоптали, стіни просохли — як дзвін! Солома з глиною. Фундамент тільки толем послали, щоб від цегли вогкість не тягла стіна. Ставимо штаги, поки стіни до верху не витопчемо.., Наполовину дешевші за цегляні. І вік стоятимуть. Не вправились, стайні до осени тягли. Вже приморозки брали. Топчуть, співають. Марта казала: „якби мені Деришкури десять рублів на день давали — не пішла б. А так зуби хоч і переболіли, знаю — собі топчу". Якби робили дерев'яні стайні, теслярів чимало треба. Трудоднів шістсот пішло б. А на топтаного хліва — на половину менше. 1 некваліфікована робоча сила. На стіни до ощіпа теслярів зовсім не знаємо ми, хіба на стовпи.

Ми як набралися клопоту з тими майстрами.

Роблять коровню — мало, кажуть, по два рублі на день нам.

— Беріться від коровні.

Старший майстер, Хірійохта другий, порадився з людьми.

— Не хочуть. Якби всі гроші враз платили, а то лишень половину.

— Ви члени артілі? Статута знаєте?

— Невигідно нам. На харчі не стане.

— У вас же свій харч? Хліба, корова в кожного є.

— Одягнутись треба?

— А нам не треба? Коли ти дома ореш, сієш, хто тобі платить за те?

— Я майстер.

— Ти собі хліва ставиш?

— В артілі я.

— В наймах?
— Підемо в радгосп, там відразу всі гроші сплачують. А тут і так ремство в артілі.
Приходить Хелемеля:
— Як майстрам, то щосуботи гроші, а тут до зими жди!
Мелехеда:
— То не робота, що в полі..
— Нам коровні, — кажу, — треба ставить?
— А орать, сіять не треба? Коли платить, так усім!
Артільні збори. Будування коровника під загрозою. Майстрі робити не ходять.
Хірійохта другий:
— Як тут робити, люди добрі? Робота самі знаєте яка. Каша пісна, борщ рідко з м'ясом. То ж будівництво, коровні не на на один рік ставимо! Якби оселедці нам хоч зо два на сніданок. Як раніш робив по хазяях, піч ставлю, комору, то мені і курка, яєшня, ще й пляшку горілки господар щодня ставить. А тут сидітиму над пісною кашею? І гроші не всі дають зразу. Піду на заробітки, хоч з грішми буду. В радгоспі, на цукроварні ліпить будемо. Гори роботи скрізь. В комуні на Куличці харч кращий, ще й додому муки, сала виписать можна. А в нас що?
Стах і каже:
— Ми ж їмо? І ми ж робимо! Хіба легше за сіялкою бігати, ніж на одному місці сидіть?
Тирса:
— Молода артіль наша, звідки взять те все?
Марта:
— Якби було так, як Хірійохта хоче: сьогодні посіяв, завтра вродило. А чи придбав ти щонебудь для артілі? Господарство непобудоване. Голе поле. Ти збудуй, тоді воно дасть тобі хліба і до хліба!
— Добудувати конче нам коровню треба, — кажу. До вікон стіни звели, скоро хліб збірать. Всі коні в поле підуть. Корови одну зиму мерзли, ще мусять терпіти?Ти знаєш, як кожна цеглина покладена, тепер хай інші роблять? А відповідальність на будівництво хто візьме на себе? Дають цеглу нам. Скільки хочете беріть, — кажуть. Другий сорт. А людей нема. Скільки майстрів у нашій артілі? Чому на коровню не йдуть.
А майстрі ті на зборах сидять, слухають. Зачала артіль соромить їх.
— Я в Садогорі кадки роблю, до п'яти рублів щодня маю, хіба мені артіль дасть те? — один каже.
— Я рами парникові в Садогорі роблю, до десяти рублів щодня заробляю, — каже другий.
— Я діжки роблю на капусту, теж для Садогора, вісім годин працюю, гроші щосуботи, ще й кусок мила на тиждень. І шість рублів щодня.

— Я на цегельні три тисячі цеглин зроблю з сім'єю на день, десять рублів маю, харч і одягу мені дають.

— Я на держмлині ремонт роблю, теж рублів п'ять щодня маю і пайка мені — мука, крупи ще й талони на крам.

Той кролятника робить в Лебедині, той на тартаку працює, на цукроварні, всім ніяк.

Хірійохта другий і каже:

— Я коня усуспільнив і реманент, хай кінь робить в артілі, а я на заробітки піду. І земля моя в артілі. А на зиму мені пайку дасте. Хоч я і не робитиму, так земля моя в артілі.

Сказав йому Стах:

— Де земля твоя, там і ти робить мусиш, а вправимось з роботою, дамо справку тобі, іди на заробітки. Усуспільнив землю, а хто буде робить? Хто буде землю ту сіять? Ти підеш на заробітки, а нам коровні ставить треба, де взять майстрів? Наймать? Де їх ти найдеш? Яку ти надію маєш на той хліб що ми збиремо? Ти будеш там заробляти і тут хочеш, щоб тобі частка була? Ти ж на коровні цвяшка не забив! А партія що каже? Скотарство розвивати треба?

— Хто не піде з мулярів, теслярів на коровню, хліба не дамо! — артіль каже.

Другого дні вийшли на роботу майстрі всі. Скоро звели мури. Теслярі рами роблять.

Треба дах ладнать, стропила, лати, а тут ні цвяшки ні деревини.

За дерево я був спокійний. В Бурякспілці сказано мені: доки зведети стіни — пришлемо цвяхи і матеріял. Аж тільки й ми бачили техніка того. Сім шкіл будували в районі, тридцять містків, то і райтехніка не вловиш. Перечепив на дорозі якось — розірви мене, — каже, — в куряві щез. Подався я до Бурякспілки.

— Шукайте на місці, — кажуть.

— Чому ж ви раніш не попередили мене? Я ж понадіявся на вас, а то б я знав, що робить мені. Не сидів би, не чекав. Цими днями верх робить треба, а в мене цурки нема!

В них переорганізація, дехто в Бупрі сидить...

Вертаюсь назад, теслярі ждуть на мене!

— Нас зірвали з діла, з тут роботи нема?

— Постривайте, — кажу. Цими днями буде. А сам не знаю, де візьму. Нате вам, тешіть оцю окладину.

Знаю, що в комгоспі єсть цвяхи для шкіл.

— І ти прийшов? — зустрів мене зав.

— Коровні під загрозою.

— Майстрі ж є в тебе?

— Матеріялу нема.

А тут ще понаходили люди з колгоспів. Коровні, стайні, свинарники скрізь будувати зачали. Бракує матеріялу. Зерносховища ставить треба. Там млина будують. На дитячі ясла меблі

роблять — гвіздків нема. Вози обшивать треба, на буряки вози лагодить... Одна відповідь усім — нема гвіздків, на школи, містки треба. Шукайте на місці. Затуркали голову...

А ще ж, думаю, я не балакав! Жду поки ті покінчать.

— А ти чого сидиш?

— На цвяхи жду.

— Ти чув?

Три години просидів я, три скриньки цвяхів дав мені комгосп.

Добули цвяхів ми, а тесать нічого.

Хірійохта другий сокирою об землю кинув:

— Не буде завтра матеріялу, всі майстрі розбіжаться! Скрізь роботи не обберешся, майстрів рвуть, а тут час гаяти будемо!

Подався я до куща:

— З такими труднощами стіни звели, коровника ген якого спорудили, добудувати верха нічим.

Розвів руками голова. — Влітку не можна дерева різать. Ліси в нас на будівництво є, за зиму не встигли матеріялу наготовить. Кущ повесні тридцятого року лише створився. А тут усі артілі будуватись зачали. Влітку ж дерева не ріжуть. Живе дерево. Вогке, соковите. Мокріть буде, гнить. Для кроков тяжке.

— Що ж робитимемо?

— Зажди кілька днів, погодимо з Райвиком.

— В Райвику на свої потреби матеріялу бракує. Кажуть — про що кущ думав?

Голова за голову взявся: ой, не кажи ти мені! Не одна артіль у мене.

Добре, думаю. Завтра як не добуду матеріялу, майстрів не буде.

А в лісництві я бачив дрючки лежать. Зав. лісництвом член нашої артілі. Пішов я до його. Він знав нашу скруту.

— Не можемо, — каже, — тобі цих дрючків дать, на свої потреби залишили. Тобі в кредит?

— Ти хочеш, щоб ми коровні не добудували?

— Матеріял легкий, обносить треба нам посадки, лозу, сосну до тисячі га обгородить, всі піски засадили, скотина забива.

— А коровня? Ти ж розумієш...

— Виписать не можна, а поганяйте просто наберіть.

То ми й взяли сто штук лат і на стропила.

Мало то нам.

На кільки днів буде роботи, а там знов гуляй.

Хірійохта другий:

— Я не казав? А ще хотів відрядно коровника давать нам? Добре, що не взяли! День робиш, а два байдики б'єш.

— Тепер стане роботи, — кажу. Безперебійно працюватимем.

Майстрі не вірять.

На складі комгоспу було дерево, обаполи, дошки, кругляки на стропила. Двір нам довіряли. То ми і брали матеріял відтіля.

Бо інакше майстрі повинні гулять. А тут жнива на порозі, сіяти, орати, буряки копати, городину збирати, коли ми встигнемо добудувати коровню ту?

Тоді іду до голови Райвику.

— Дайте нам трохи матеріялу зі свого складу.

Голова з подивом глянув на мене:

— На містки треба.

— У нас, — кажу, — вже з того матеріялу і стропила поставили і латами обшили. Коровні на весь район будуть!

— Не може буть? Давайте коня!

Білий верх коровника, нові лати на сонці аж блищать, око милують.

Хмуре око голови затягло подивом.

— Прийдеш завтра, — каже мені, — складемо акта про передачу матеріялу артілі. Тоді зайдеш до контрольної комісії. Нам містки лагодить треба. Пляновість якась мусить бути?

А докінчити коровника нема чим. Небагато крить ще треба. Матеріялу знов не стало. Цвяхів теж нема.

Іду я знов до комгоспу — по гвіздки. Вже дерево, думаю, якось самі добудемо, аби гвіздки нам.

Голова райвику дав записку на дріт.

— Нащо? — питає.

— Для потреб артілі.

Я знав, що в Сумах роблять цвяхи. То мені з дроту зробили три пуди цвяхів. Приніс я до завкомгоспу — ось твій дріт!

То він аж підскочив.

— Дайте мені ще дроту, — кажу, — для артілі зроблять цвяхів, бо ми маємо угоду з окрінжем.

Доведеться, думаю, свинарника ставить, телятника, молочарню, пташарню, повітку для машин, цвяхів де візьму?

Ми як робили... Шруби потрібні, завіси для станків. Де взяти? Кожна артіль розгорнула будівництво своє. На все не настачиш. То ми як у давнину — пази поробили, дошки стелимо — одним цвяхом прибиваємо, а тоді і задавимо. Вік стоятиме!

Приходить Стах якось — на тобі дротину, собака бігав, на цвяхи буде.

Скликаємо збори —

— Машин ніде дівать, хай під дощем мокнуть, іржавіють, пропадають? То ж машина! Сівалки, трієри, жниварки, молотарки. Хліб нам робить. Коровню добудувати треба. Матеріялу бракує, а в членів артілі колоди по дворах гниють. Осокорі ген які пишні, дуби ростуть по садибах...

Стах каже:

— Забирайте хліва мого, все'дно порожній стоїть.

Марта:

— На нове хазяйство не збиваться нам.

Тирса:
— Рубайте осокорі в мене, дуби славні на слупи підуть.
Хірійохта:
— То це вже зовсім не будуй нічого в себе? Єсть яка деревина на хліва, комору, тепер артілі віддать?
Хірійохтиха:
— Скоро і хати наші порозтягують!..
Хелемеля:
— Начепить торбу прийдеться!
Бурда:
— Я хлів ставить думаю, не можу ні поліна дать!
Мелехеда:
— Я гадав мені ще артіль матеріялу на льох дасть!
Хелемеля:
— Мені на комору!
Хірійохтиха:
— Сьогодні усуспільнив коня, завтра корову, а післязавтра все хазяйство неси в артіль?
Мажара:
— Це ж наша користь, як побудуємось, на твій пай капітал наростає...
Хірійохта:
— У мене і так двісті паю, мені сто треба!
Стах:
— Хірійохта не думає артіль зміцняти, аби свій двір багатів!
Хірійохтиха:
— Тобі не жаль свого, в тебе чорт має, ти рот роззявив на наше!
Тирса:
— Дошок у мене трохи єсть, беріть.
Хірійохтиха:
— За матерію, за чоботи і ми б дали.
Марта:
— Хірійохтам аби з артілі здерти, як з бідняка дерли колись!
Тирса:
— Починаємо артіль будувать, своє гниє, без діла стоїть, а ти артіль розтягти хочеш?
Хірійохтиха:
— А чого ти рота дереш? Ще хазяїн! Не дивно вже голякові...
Як не перечили аґенти Деришкурів, як не збивали нарід, збори порішили усуспільнить будівельний матеріял. Незначна купка на чолі з Хірійохтою проти була.
Чимало звезли дерева...
Аж тут сільрада спродувала Деришкурів — не хотіли хлібозаготівель виконувать. Кинулись ми — терніту комори повні!

Дошки вершкові дев'ятиаршинка — на вікна, двері стало нам, як робили свинарника. Підлогу стелили... Безименка на корита, легкі двері, наличники, стійло пішла. Обаполи, кругляки, на підвалини, на торцові стіни і на рублені — дерево було. Бруски, пластини...

— А ми шукаємо дерева! — Стах каже.

Покрівлю думали солом'яну на коровні робить, латами тесаними обшивали. Аж тут на глитайських дворах шальовки повно. То ми тернитом крили коровні наші. Бляхи, терниту вистачило артілі на стайні ще й свинарника.

ДОЯРКА

— Від мене молока Іскра не сховає. Тягнеш — нема. Відійшов — знов вим'я повне. А Любці байдуже — аби на руки не тяжко, аби день писався. Чому в мене ні разу Іскра відра не вибила?

— Ладька знає якесь зілля! — Любка каже.

Зійшлися доярки:

— Хто Іскру доїтиме?

Любка запорощала:

— Не полізу я під неї, щоб прибила?

А путать теж боїться.

То я як візьму за дійки, головою обіпруся — віддасть усе молоко! Бо ж знає — дійки все'дно не пущу!

Нізавіщо Любці молока не дасть.

Я раз бачила, як Любка її ногою під живіт ударила. Тоді скаржиться:

До неї приступити не можна.

А чому ж я можу?

Іскра, як ідеш до неї — реве, одне мукає як доїш, усе молоко віддасть. Ласкаво треба обійтися біля неї.

Кажу Любці — корова теж чує з яким духом хто сіда під неї. Думаєш вона дурна?

Дою Іскру, дивлюсь, поскипалось молоко. Якби ще перегоріло на сироватку — не доїлася б.

Любка ходила біля неї. Мало корову не занепастила. Хіба їй шкода? З якого двору в артіль пішла!

— Хто зна від чого це молоко поскипалося!

— Не видоювала ти її як слід, молоко залишалось.

— А як вона не дає? Б'ється!

То правління й ухвалило, щоб Іскру я доїла.

За такими доярками, думаю, як Любка, корови зовсім захлянуть.

Хіба Любці близько до серця лежить господарство артільне? За скотину дбає вона? Аби день до вечора. Аби своє відбула, день записали.

— Дій, щоб молоко ішло стовпом! — кажу Любці.

Як дою, то враз побачу хто аби руками водить.

Любка вищірилася:

— Ти що мене вчиш? Ти що мене дратуєш? Чи ти колинебудь свою корову доїла? Чи ти придбала що? На чужі люди змалку пішла! Що ти тямиш? Чи я в свого батька корови не доїла? Не була за потурмака по хазяях як ти! А тепер ще вчиш мене? А тепер ти розумніша за мене? Слухати треба тебе?

Я в тебе корови дою, пригадую, а ти одне косу чешеш, заквітчалась, повіялася на вулицю між парубки. Корсетка на тобі оксамитова, вишивана сорочка, оборка кубова. Тобі і гулять можна було.

А я задрипана в хліві твому стою... На твому полі вяжу, чужим хлібом руки колю...

Поденні не виводились в тебе, нащо тобі наймити? Тоді вийшла за молодого Деришкура, на відділі тепер. Може б не відділяв батько, так хазяйства частину треба заховать було. Тепер свій двір, молоде хазяйство. А який дух у тебе?

Жаль мене взяв, торік доїлася Іскра, як я доїла, по пуду молока давала щодня. Приїхала з курсів я, не пізнаю Іскри! Отелилася і зовсім не доїться! Правду мені писали: приїдеш, своїх корів не пізнаєш.

— Чому по лікаря не слали? — Хірійохту питаю, він двором відав.

— Не забивай мені баки дурницями! Задурять, хоч який розумний будеш, задурять. Коли діло було, а вона тепер нагадує...

Дивлюсь, корови, що потелилися місяців шість, уже не доятьcя.

А вона близько б до нового теляти доїлася. А то за чотири місяці не витягнеш нічого.

Теля від Іскри було, таке славне!

Молока щодня добавлять по воcьмушці теляті треба. А Любка дивиться, що молоко залишається — хай вип'є. Теля мало не загинуло.

Перегону треба свіжого мішать з молоком, а Любка дала вечірнього — осілося, збилося, в сир, теля захоріло.

Від Іскри теля було. Води перепило. Любка напувала. Дивлюсь, немов учаділо телятко. Кров напала. Побачила я, почала розтирати, врятувала. А то б зачахло.

Вухо відрізать треба, — Любка каже, — кров пустить.

— Це тільки в селян роблять так, — кажу, — бо не тямлять, що з жадної тварини не можна кров пускать.

Аж дивлюсь — знов веселе теля моє.

То Любка зачала пащекувать на людях: побула та Ладька на курсах, уже така вчена зробилася! І не приступи до неї!

Смійся, думаю собі, я рада, що знаю, як біля корів ходить треба, стерегтиму, щоб хто шкоди не заподіяв.

Коли відразу відлучиш теля, щоб корова його не бачила, краще для корови, не стягне її.

В Хірійохтихи корова теля найшла, вона його не відлучала. А тоді прибігає до артілі, журиться...

Пішла я: поширення вим'я в корови.

Переїло теля — на завтра не п'є. А корова не дає молока без його. Молоко і перегоріло.

А ще хваста:

— Звіку хазяї ми! Не позичали ні в кого, нікому не кланялись. Не то що Марта, дня не проживе без позиченого. Абож Мар'яна.

А мене то за людину не мали: наймичка, мовляв, потурмак!

Відкрив очі мені Бурмак. В артілі тепер я. Вже й ти приходиш до мене за порадою.

Не злічу скільки разів на село бігала я: зарятуй теля, корову, ти ж таки в Харкові вчилася.

На селі, коли встав, тоді нагодував теля. А в нас удосвіта сіна дав, через півгодини напоїв, зразу ж концентровані корми, опівдні знов сіна. Потім дерти вівсяної, а хоч вівса. Ввечорі знов сіна, напуваємо. Дерть і через годину на ніч кладеш сіна. Телята наші і вибрикують. Вранці вишкрябеш його...

В нас було двоє телят з села, хворі, занехаяні, здохли б. Хазяї усуспільнить захотіли. Бурмак питає: Ладька, візьмеш? Які славні тепер телята стали!

День б'єшся коло них і ніч не досипаєш.

Корова якщо найде теля, не доглянеш, молока не дасть.

На курсах була я, корови потелилися, хворіли...

Іскра як телилася — побачила теля, облизала, не могли видоїть без теляти. Мені прийшлося днів п'ять доїть, Любку не підпустить.

Хірійохтиха усуспільнила корову, а корова та бере Любку на роги, а я ратиці підрізаю їй, — чоловікова то робота, — корова не зв'язана стоїть. Вона і Хірійохтиху била. То Хірійохтиха все дивується: як ти її непутану доїш?

Я бить корови не даю. Щоб мені без крику з коровою обійшлася! В мене охота до скотини до рогатої... Я дівчинкою пішла по скотині, по наймах.

Зайду в коровника — скотина зареве. Пройду вздовж — начина вставать корова за коровою.

Приморозки вже брали, саме покопали буряки, а ми телятника топчемо, в холодній воді, глині бовтаємось, співаємо, сміємось. Наше артільне господарство будуємо! Тоді до стін як поприлипали, жадної щілини не стало! Марта ще й каже: якби Деришкур десять рублів давав — іди, потопчися, — очі глиною заляпала б!

Вечір зайде, мов ніде не наморився, ніде не був, нічого не робив.

Три дні топтали стіни. Працювали хіба ж так!

Нам сили не жалко, здоров'я свого на артіль. Колись на Деришкурових ланах розвівали літа свої, то ж тепер на себе не поробимо? А ти мені корів калічитимеш?

Ось у комуні „Новий Світ“ як стали від літра платить — вдвоє більше стали корови молока давать!

Не можемо ми від літрів доїть, — Любка каже, — якби жом, барда, кормовий буряк, морква. А то трава, корму обмаль, які літри, де в неї та сила візьметься?

Позатягались корови...

Соковитих кормів не стало в нас.

Коли б від літра корів доїли — догляд кращий за коровами був би. В чистоті, охайности корова була б. Поїли б вчасно, годували.

Силосу трохи єсть, січку патокою приправляють, висівками присипають. Чому не можна від літра?

Ось була корова з осени слабенька, Хуторянка, тепер ожила.

Одарка теж кволенька була, тепер з телям, доїться. Теля на ноги, правда, кволе, кахика. Тяжко родять щось цієї зими. Корму не настачиш, коровні холодні, не на молоко, а на тепло корма йдуть. Перемерзне, схудне, молока обмаль дає. Соломи під ноги чимало йде.

Доїть від літра треба нам. Щоб кожна гляділа свої корови. А не так, що — сьогодні одна Іскру доїть, завтра друга. Як знатиму, хто корову понівечив? Нестача кормів тому в нас, що торік облікувать не зуміли. Копиці сіна замокли. Зберегти не зуміли. Літо дощове, а поденно робили. Якби він від копиці чи від гектара косив, то може і сіно не погнило б.

А Любці зовсім не місце в артілі...

ВАДИМ СОБКО

ПОГЛЯД ВПЕРЕД

Товаришу,
там
десь
Европа
погрози
ронить.,
Ні на один день
не забувай
оборону

I

У залі готелю
чотири фотелі.
У кожному з них
по нації.
Зібрались міністри
у білім готелі
робити землі
операцію.

Тиша в готелі
важка
як оливо,
кожен згук завмер.
Засіло гвіздком
в міністерських головах
С. С. Р.
Тиша така
стоїть
перед боєм,
перед люттю
шалених атак.
Нарешті
один
хитнув головою.
— Ну що ж
Війна?
Хай так.
А коли вони
сідали в авто,
наливались крамом
очі вітрин,
та краму того
не купує ніхто,
у крамницях
гуляють вітри.
А асфальтом
тинялась юрба.
Очі
хижі
як очі гієн.
І міністр спитав
— Хіба
війна
не найкраща
з гігієн?

* * *

Росло.
Росло
як хвиля у повінь.
— Війни
не хочемо,
але готові.
Нам
не можна
ступати назад.
Хто інакше
сказав?

Хвиля росла
і росла.
Слово взяла юнь:
— Слався
найбільша із слав:
Віддати життя
в бою.
Але запальні слова
спокійно
ЦК перетяв:
— Згодиться ще
голова.
Буде потрібне
життя.
Краще
гартуй тіло.
Треба
зробити так,
щоб
залишитися цілим,
відбивши
силу атак.
І кожен готовий
був до
війни.
Знали:
— Буде колись.
І от
підійшов
до заводів і нив
багнетів
колючий блиск.
Збирала
сили усі
Партія
й КІМ.
— Силу туди неси.—
І йшли на кордон
полки.

II

Блимнуло світло
і згасло.
У небо
ракета-гасло,
Літаки!
Атака!
Га-а-з-и.
Г-а-ази.

І тихо стало відразу.
Сховалося місто.
Лише де-не-де,
вулицею вартовий
патруль іде.
Вимерло місто,
де-не-де
пізній подорожній
іде.
І патруль
на бігу протяга
кожному
подорожньому
протигаз.
І один
протигаз
Хотів вдягти:
маска
не лізе
на голову.
Не вміє він
протигаз натягти.
Голова від жаху,—
як оливо.
І разом
з поривом
холодного вітру
у груди терпке
отруйне
повітря.
А коли
пройшов останній патруль,
і ракета — відбій
у ніч простяглась,
на площі лежав
єдиний труп
людини,
що не вміла
вдягти протигаз.

III

Полягали ми
за яругою.
Зверху дощ —
наче з неба кров.
Простяглася
невидима смуга —
фронт.
Може це...

Може тільки
    сниться.
Але привид снів
    зника.
Міцно тримає
    рушницю
рука.
Там, за бором,
    бій буде
        скоро.

Буде
    великий удар...
Ми лежимо.
    Очі-списи
        встромлено
            в тьму.
Де-не-де
    з'являється неба синь,
розходиться хмарна муть.
Рвучи туману
    прозору фіранку
лізуть на нас
    танки.
До землі.
    До землі.
В землю врости.
За танками йтимуть
    піхоти хвости.
Й вони, розриваючи
    млисту муть,
йдуть.
Дурні!
    Куди?
        За що?
            За кого?
Ступанено їм розум.
Проклята віра
    у вітчизну
        і в бога

жене їх
    у млисту просинь.
Ми лежимо.
    Ще мент...
І дзвінко ляскає
    кулемет.
І розгорнувся
    вогняний рушник

по лінії пострілів
рушниць.
І коли прибрів
отруєний ранок,
посічені
лежали полки.
Навіть сонце
з-за хмарних фіранок
проклькони
слало
палкі.

IV

Лежить
розхристане місто.
У місті
люду багато,
і кожен хоче
їсти
і не хоче
вмирати.
А коли піднялася
віхола,
привороженi
дзвоном крон,
заставляли,
щоб люди їхали
на
фронт.
Бігли туди
ешельони,
по ваґонах
люд душивсь,
і розривались проклькони,
відриваючись
шматками душі.
А на великих станціях,
дратуючи
жиром пик,
читали нотації
ріжні попи.
— Ви мусите
знищити
червоного гада.
Буде країна
весела й багата.
Во ім'я отця
і святого духа!

На кожній
станції
лящало
у вухах

Поїзд колесами
час кришив.
У ваґоні
млость і задуха.
З темряви хтось:
— товариші!
— К чортам
отця
і святого духа.
Думаєте,
після війни
будемо
ми
багатими?
— Брехня!
Тілами своїми
загатимо
простори
наших нив.
І так
у кожнім ваґоні
розросталася
червона тривога
і тремтіла
в агонії
віра
в вітчизну
і в бога.

Фронт лежить
кривавою смугою.
Скоро
час
холодам.
Терпкою
пекучою мукою
наливаються
груди солдат.
У країні
пусто і голо.
Виссала все проклята,
і вмирали
з голоду

біля грудей
немовлята.
Бо у матері
нема молока.
Від голоду
зникло.
Пройшов заводами
льокавт,
показавши
холодні ікла.
І кожен лист
серця ятрив:
про смерть немовлят,
про смерть
матерів.
У солдат
стискалися руки
і думки
як чорні круки.

VI

Ти пішов
з заводу недавно
захищати
країну рад.
Нами тобі
багато надавано
обіцянок
і порад.
Коли ви пішли,
було боязно.
Здавалося:
буде прорив.
Побачитися хочеться
з тобою знов,
щоб про це все
поговорить.
Ти не бійся,
у нас
не прорив.
Кажуть колгоспи
— Давай.
І лізут щодня
трактори

. . . .

З доручення бриґади —
Іван.

А на розі,
там, де стоїть
банк,
кожного дня
збиралась юрба.
І чути вигук
грізний:
— Роботи
і їсти.
Гукали
— Лиш голод
здобули цим.
Годі
в патріотів
гратьcя.
Квітчайтеся
вулиці
Квітами демонстрацій.
Щоб хитнулася
міць
Вандомської кольони,
щоб зарів
Трафальґар сквер.
Ідіть
голодні
батальйони

На
смерть.
Не проти
червоного брата.
Голови
за когось
класти.

Владу
йдемо
брати,
із рук
у жирних,
іклaстих.
Вітчизна?
Христос? —
Плюнь!
Перед доляром
піп кадить.
Клади
в останнім бою

голови
на барикаду.
І вийшли
голодні,
хижі
здобувати
на життя право.
— Владу!..
роботи!..
і їжі!.. —
На прапорі,
на діравім.

VIII

У прекрасному залі
чудовий концерт
Виступає...
— Ах...
— Чарівний офіцер.
Знають усі у кімнаті
— Розстріляв
п'ятдесят
падлюк
солдатів.

А за геройство це.
— Ах!
Ура! Офіцер!
Вітають його
знов.
Чути дзенькіт
крон,
І ллється в бокали
вино,
Як гаряча
солдатська кров.
І далі пливе
чудовий концерт...

. . . .

Вбігає
блідий,
як стіна,
офіцер.
— Бунт
на фронті.
Повстання.
Тікати!

І наче у відповідь
    перші
        гарматні розкати.

1931

ДЕВІЗА: НАСТИРЛИВІСТЬ І ПРАЦЯ

ПЕРША УДАРНИЦЯ

Оповідання[1]

Макбет: Невже ж це ви сильніш всіх почуттів
вважаєте терпіння, що все так зносите?

Shakespeare

I

Питання одзвучало просто. Його сповнювала щира безпосередність. Можливо, тому воно глибоко, як свердло, ввійшло до свідомости робітниць і обгорнуло їх тишею.

Мовчанка, проте, була недовгою. Лена сприйняла її, як спільне вагання... Вона подивилась на кругле, живе обличчя Гаврилової, з приємністю спостерігаючи її спокійну маніру чекати на відповідь... Зараз же витончена, манірна Поля Маслова почала говорити.

— З якої це радости я б перейшла?--ущипливо запитує вона, і її довгий, тонкий ніс морщиться.

Кремезна, як пень, Лагодова потакливо мотає великою головою.

— Звичайно, собак на себе не повішаємо! — виникає її рішучий бас. — Лізти на чотири варстати... Що ми — гірші за людей?

Лена чекала замішання Гаврилової, але помилилась: ясним роздумом жило її обличчя.

— Що ж я не кажу, що обов'язково повинні. Це — як бажаєте... — Гаврилова щось пригадала і з ласковою посмішкою повернулась до Лени: — Ну, а ти? Як — ти?...

Лена заморилась од задоволення. Раптом, болісна незручність спаралізувала її. Вона хотіла погодитись, але недовірливі очі Лагодової, що, здавалось, хмуро передбачали відповідь дівчини, — очі збентежили її. Вона зблідла, губи їй ворухнулись ледве...

— Я... не знаю, — невиразно прошепотіла.

— Я подивлюся! — обіцяючи, жалісно сказала вона, подивившись в обличчя Гаврилової.

— Ну-ну, дивись, — якось недбало кинула Гаврилова і пройшла до дванадцятої залі.

[1] З матеріялів, що надійшли на літературний конкурс НКО УСРР.

Лена, холодіючи, внутрішньо вся потягнулась за нею, але, зробивши зусилля, чомусь повернулась до варстатів. Жаль вмент прийняв дівчину і був таким гострим, що вона, вже вирішивши, ще довго переживала його. І тільки вийшовши з фабкому, де вона заявила, що переходить на чотири, Лена зідхнула вільніш....

II

... З порога легко і плавно розгортається велика просторінь, повна сухого жару, згуслого шуму і тремтячих світлових хвиль. Гаряче світло раптово вривається до широко розкритих, незахищених зіниць, а шум щільно оповіває її свідомість і рівно тримається в вухах.

Але ось видовище зникає: рятуючись од сили відчувань, вона заплющує очі.

Через момент, вона знову цікаво дивиться. Зіниці її уже гострі, а з-під світлих вій видніє вузька смужка сірих уважних очей.

Дівчина бачить тремтячу просторінь. Довгі площі стін огороджують її. Крізь симетричні квадрати вікон широкими просіками вдирається невтримний, безбережний білий світ. Призвичаюючись, вона вже сприймає всю багатовіконну залю із заплетеною рурками стелею. Безліччю блискучих ниток звисає струмуюча з них вода, але, не долетівши до підлоги, випаровується: її вбирає спека. Вздовж стін витягнуто ряди варстатів. Лена бачить безліч цівок, нерухомих в скаженому обертанні, й дівчина здогадується, що кожна вилучає свій відмінний, особливий звук. Його нечутно, в залі існує чийсь многий, рівний голос. Між цівками розтягнено нитяні, прозоросірі, плоскості. Вони струмують, тремтяче миготять серед назального руху, око ледве відзначає їх ковзний біг, — невловимий і скорше вгаданий. Вся заля сповнена химерних брижів. Їх народжують найдрібніші хитання ниток і це їхня блискавична течія так розпікає повітря, що вода випаровується, не торкнувшись підлоги... Лені здається, що звідусюди на неї йдуть крихітні хвилі найпрозоріших вод...

Стійкий, рівний гул і такий самий жар сповнюють її тіло величним повівом якогось конденсованого напруження. Дівчина всміхається, вона розуміє шлях явищ, створених тут: звук, ледве виникаючи, миттю зливається в гримливий масив, окремі людські зусилля пресуються у велетенський ефект, тут праця машин і людей нерозривно злютована, вона ллється єдиним потоком, ллється невтомно і широко, звільняючи вдоволення.

Лені приємно, всередині в неї все сміється, вона самозабутньо тягнеться до цих людей — і раптом чує неясні сплески дощу. Вона ще бачить прядильну залю, але замість гудіння веретен вогко шумить дощ. Дівчина хоче здивуватись... Іще якийсь хиткий момент — і вона розкриває очі.

III

... Вона розплющує свої сірі очі.

У вікно світить новонароджений ранок. Лена здивовано думає про свій сон. Потім стріпує стриженою головою і починає вдягатись. Її легке, пишне волосся лягає сплутано назад. Дівчина задумано проводить долонею по лобі. Коротким рухом гнучкої руки вона розчиняє віконницю, і до кімнати свіжо, полегшено вриваються звуки дощу.

Він шумить рівно і м'яко. Дружньо вдаряють краплі об залізо даху, але вдалені, крізь розірвані хмари, вільготно і чисто сяє небо. Лена перехиляється через підвіконня, водяний пил торкається її теплого обличчя, вона бачить миготіння водозбіжної цівки й матову, холодноясну луску калюж.

Пружно, поступово налягає вітер, гнучко хиляться важкі од листя віти, соковиті й ліниві. Сіре тіло вітру струмує поміж дерев, їм шум росте, перекриває звуки дощу, потім згасає повільно, як простиглчий вугіль...

Лені хочеться сміятись. Їй привільно, бадьоро і весело. Вона відчуває заховану життєву ясність, затаєну міць всесвіту... Все довкола тремтить і сміється, — ясно і лукаво. Отака ж ясність сповнює її тіло, воно дрижить від здорового бажання розгорнутись рухом, помчатись у найлегшу далечінь...

Лена сідає на широке підвіконня і машинально тягне край синьої з білими горошинами сатинової сукні на круглі коліна. За вікном вона чує невиразну промову міського життя. Промова звучить здалека, вона долинає ледве-ледве...

„Непереможне місто. Любий велетню мій! Ти дихаєш і живеш. Тисячі воль, тисячі творчих воль сповнюють тебе. Десятки тисяч крицевих воль, спрямованих до однієї мети"...

Розраховане і строге творення... Воно допоможе зробити кращим життя.

В її думках це поняття з'єдналось із прискореним рухом до чогось осяяного... Не підкорятись, а творити, змінювати цей невлаштований, але слухняний трудовому волінню, розкішний всесвіт! Це бажання тримало Лену в стані внутрішнього напруження...

Але, дивна річ, сама думка про подолання, про боротьбу сповнювала її неясної уяви про свої якісь достатні, могутні, бойові сили, сповнювала її пекучої, широкої радости й виливалась у бажання якомога краще здійснити свої почуття... Цю можливість вона бачила в роботі...

Тому, Лена весело вимовила слово „змагання". Воно таїло якісь можливості, співзвучні її внутрішньому ритмові. Тут були: незадоволення й нездійснені, погано усвідомлені поривання і далека мрія.

Раптом, Лена почула, що почервоніла. Вона згадала про вчорашнє:

„Злякалась"...—шепочуть її ще майже дитячі губи.

Але зараз же обличчя їй зробилось задумливо-спокійним.
Вона легко зістрибнула з підвіконня й, захопивши рушника побігла вмиватись.

IV

... руки. Лена побачила їх перш за все.

Пухкі й надзвичайно білі, вони ліниво ворушились на випнутій поверхні кофти і матово виблискували, ніби зроблені з первосортного тіста.

Лена вклонилась гості, повісила рушника й зупинилась біля вікна. По кімнаті ходила, погримуючи посудом, її мати.

Сонце прорвало хмарний цеп і безліччю променів било по місту. Місто сохло і димилось під ударами. Його вулиці були повні сивої талої мли.

— ... Олександра Тимофіївна, мила ви моя сусідінько, — торохтіла гостя,— з вами душею спочинеш... До чого народ жадний тепер... Всього то їм мало, всього то їм не вистачає. Кожен — за себе, а що комусь гірко — інтересу нікому немає.

Олександра Тимофіївна незрозуміло мовчала.

— Ну, піду я, люба, піду за обід братись, мій задержки не любить. А за риночку спасибі. Вечерком в акураті принесу.

Двері пропустили гостю і гучно лягли на місце. В кімнаті виростала тиша...

Крізь вікно прозорим потоком вливалось світло, падало на свіже обличчя Лени, на чисту підлогу, на біле підвіконня і, відбите його блискучою поверхнею, як золотаві крила, простяглось від підлоги до стелі.

Достаток світла відтіняв почуття незручности дівчини: підкреслено-мовчазний холод почувала вона за спиною...

— Їсти іди.

Лена слухняно попрямувала до столу.

Підвівши голову, вона побачила худорляве, невдоволене, темне обличчя матері: великі, холодні очі її пильно, не кліпаючи, подивились на дочку.

Ввесь час обидві мовчали.

І лише коли дівчина надягла чорну жакетку, — погордлива стриманість матері порвалась...

— Ти краще кинь...

— Що?

— Перестань! Подумаєш, удар-ниця! — мати підвищила голос, вона звільнялась од болісного роздратування. — Чула, як Манухина за жадність розливалась? Розумна яка... Директоршею бути захотіла?

Лена спалахнула. В прохололих очах її з'явився гнів.

— Якою директоршею?

— Не строй із себе маленьку! Хіба мені не обідно дивитись на рідну дочку, як вона сльозами дорогу собі стеле?

— Дорогу?! — переляк і миттьове нерозуміння відбило обличчя Лени.

— Ти — що, з дівчинкою говориш? Чи я не розумію, коли один на чотири варстати йде, — чим це другому пахне? Сама тридцять год робила, без хліба сиділа!

— Мамо! — сказала Лена. Обличчя їй палало жалістю...

— Що там „мамо"? Нічого „мамать"! А діло це мені кинь!

— Мамо, зовсім я не тому... Ви не знаєте, а говорите... — відказала дівчина стиха.

— Ясно: і не знаю, і не понімаю! Де ж таки: стара, дурна стала понімать! От ти мене на старість і навчиш!

— Мамо! — почала Лена, ховаючи в собі сумне поривання...

— І слухати нічого не хочу!

Дівчина повернулась і мовчки вибігла з кімнати.

V

... — І для кого старається, проти нас іде!

— Поговорити з нею нада. Молоде, от і не розуміє.

— Поговориш з такою, якраз...

Але ось розмови впали: надходила Лена. Вона йшла швидко й легко, схвильоване, рішуче повівання виходило з неї, очі їй стримано дивились. По раптовому мовчанню ткачих вона зрозуміла, що балакали за неї.

Ось витончена Поля Маслова манірно впирається в бік, чванливі губи їй стягнуто іронічною, зневажливою посмішкою. Варка Аршинова, пишна вдова, дурнувато й розгублено дивиться на Лену. Марія Клименкова, в'юнка, худорлява, душа гуртка, облудно спустила очі. І тільки Лагодова, криклива і присадкувата, кричить назустріч:

— Високо несеш себе, Лено...

Дівчина зупиняється.

— Нагороди шукаєш! — говорить Клименкова, але басовита Лагодова перебиває:

— До ударниць записалась, ось, мовляв, я, — показати хочеш!

Нетерпляче ламались брови дівчини, але вона мовчала.

— До підмайстрів лізеш?

Ніби буря пронеслась у середині дівчини, вона зблідла і почала важко дихати. Гостре бажання спростувати, розкидати нестерпне обвинувачення оповило її. Вона стрималась. Надто вже смішними здались би її переживання. До того ж, Лена не змогла б висловити їх.

Докори сипались невтримно. Лена розгублено оглядалась, як загнаний, оточений ворогами звір.

— Тра-та-та-та! Розкричались, як сороки! — сказала, підступаючи, білява кругла дівчина. Дзвінкий, сильний голос належав їй.

— Молода ти з нами так розмовляти! — накинулась на Семенову Лагодова.

— Не кричіть — лякана! — весело одказувала Семенова. — Чого напали на дівчину, поїдом їсте!

— Заступниця знайшлась! — кричала пишна Аршинова.

— Ось якої ти заспівала? — наступала Лагодова.

— Стидно, ткачихи, — виник рівний голос Тетяни Володимирової. — Хто тут про скорочення? Тут людей нехватка, а ви паніку розводите.

— Вчителька знайшлась!

— Дайте женщині сказать!

— Як кому важко за зайвим станком придивитись, своїй власті помогти, — то діло його, а Лени ми ображати не дамо, нічого її, як іржа залізо...

З дивним почуттям розчарування і болю слухала цю несподівано перемішувану суперечку Лена. Ніби на її очах щось дуже ніжне і чисте було кинуто в грязь. Вона розсіяно сприймала схвильовані обличчя женщин і почувала, як всередині їй щось холодно падало вниз. Ніби вона з великої височені, здригаючись, мчить навально до землі, й у неї нема змоги врятуватись, усе погибло...

А спірка розгорались, як огнище, завалене хмизом. Вона горіла йще димно, чадно й тріскотливо, але крізь бушування робітниць проступало захоплення і народжувана пристрасть.

Ось тремтнули шибки. Густий звук гудка проллявся важко в повітря. Лена пішла до варстатів. Дуня Власенко, мовчазна, смуглява женщина, розуміючи й чутливо подивилась на Лену, і та, ледве всміхнувшись, подумала, що Дуня мовчить лише тому, що не бажає встрявати до неприємної розмови.

VI

Лена любила працю, але ось зараз гудок на перерву зрадував її. Це означало, що можна відпочити після зневажливих обвинувачень.

Лишивши варстат, Лена визвольно зідхнула, і раптом усе в ній стало нерухомим: вона війшла до коритару, повного людей.

Болісна ніяковість затопила дівчину. Їй здавалось, що довкола насмішкуваті обличчя, її зворушені нерви створювали неіснуючі становища, і дівчина переживала їх загострено і важко.

Вона йшла повільно, випроставшись і навмисне затримуючи крок, презирство і гнів випромінювало її обличчя, і сутінкове повітря коритару прохолоджувало її відважні груди...

Повільно посунули їй назустріч ґранітові сходи, і тут, обважнілу від образи, її зупинив голос.

Голос був тонкий, хрипкуватий, насичений якоюсь неприродною влесливістю. Але він легко заволодів увагою дівчини, фалшивий і тому ще неприємніший...

— Олені Михайловні, наше вам з кисточкою!

Лена побачила смуглявого чоловічка, чорноволосого і в'юнкого. На його кісткуватому, темному обличчі, під скуйовдженими бровами, бігали маленькі, блискучі очі.

— Здрастуйте, — неохоче й тихо сказала дівчина, не зупиняючись, але в'юнкий чоловічок простягнув руку, і вона, зрозумівши це, як неприємне їй бажання, прихилилась до поруччів.

— Ударницею об'явились? — обережно почав Клібаутський.

— Вже знаєте? — всміхнулась Лена. Вона усміхалась із його обережности, але Клібаутський зрозумів посмішку, як ознаку приязні...

— Не зробили б ви помилки, Олено Михайлівно, — з раптово виявленою гідністю, продовжував він.

— Якої? — запитала дівчина, ховаючи в собі огиду до його полохливого самозадоволення.

— В розумінні ударному кажу. Навіщо людей тривожить?..

Дві зморшки з'явилось біля тонкого перенісся дівчини, вона примружила напівзапитливо очі...

— Ось ви Семенову й Гапіч на змагання викликали,— поквапився Клібаутський, — ну і...

— А вам — що? — розсіяно запитала Лена, намагаючись зрозуміти, що її вразило серед нахабних слів підмайстра.

— Е - ет! Киньте, баришня, ці пісні! — промовив Клібаутський, оглядаючись, і знову щось у ньому невиразно зачепило її — сердешно раджу, а то, — він знову озирнувся, — а то ображаються на вас деякі, як би неприємности не вийшло...

— Я не боюсь, — холодно відказала дівчина, здригаючись від огиди, і рушила по сходах догори, але знову Клібаутський зупинив її:

— Зовсім забув... Вам подруга писульку передала... — і він подав білий квадратик паперу, складений, як аптечний порошок.

Лена розгорнула, легка блідість розіллялась по її щоках...

„Комсомолці 11 - ої залі, Ленці Сіренковій. Якщо ти, стерво, не кинеш ударництва, то тут тобі тільки і дихання!!! Робочі".

Лена зневажливо повела плечем. Невеликий запас сил, залишений в її ослабломуу тілі, вона кинула на те, щоб заховати свій стан од Клібаутського.

— Секрети якісь?

На мит Лені пощастило впіймати в'юнкі зіниці підмайстра, відчути фалш...

„Мабуть, сам писав!"

Дівчина задихнулась од нестерпучої зненависти, що стиснула їй груди...

— Любовні! — відповіла, недбайливо шпурляючи записку, і так весело, природно розсміялась в обличчя Клібаутському, що кишила його в стані переляканого нерозуміння...

VII

В читальні, високій кімнаті зі стіною у вигляді мавзолея Леніна, з льозунгами і військовим куточком, де на дошці було

прикріплено рурки отруйних речовин,— в читальні по столах рухались різбляні овали світла, запалюючи блиском аркуші газет. За вікнами напливав шум. Високі акації гойдались під вітром, їх скрізне ажурове листя м'яко дрижало, одсвічуючи зеленувато, і ці прозеленені, трав'януваті відблиски вдирались до читальні й тремтяче і тьмяно бродили по столах і стінах.

Лена продивлялась газету. На голих до плеч, смагливих руках її, на волоссі лежали соняшні плями. Незвичайний стан переживала вона. Невдоволення з себе і непевність... якась погано усвідомлена тривога холодно лежала в грудях, залишаючи в її уяві почуття завмерлої, затаюваної порожнечі...

Лена відклала газету й потяглась за журналом, але пальці її, здригнувши, лишились лежати на місці, а широко розплющені перелякані очі прикувались до материної постаті. Мати пройшла, зігнута заботами й думами, в темній хустці з жовтими квітками, і двері фабкому зачинились за нею.

Лена підвелась, але біля рудуватих дверей рішучість її впала. —...ні, стара я біля машини стояти,— почула дівчина материн голос. Стара і хвора. Попрацювала 32 роки — і годі, відпочивати пора...

— А то б ми, як старому спецові, з охотою дали б,— говорив голова фабкому.

— Не за тим прийшла, хочу про ударну роботу спитати, як це воно? а то відстала я...

— І це можна.

— Тількі ж ти мені не крути, а по чистій совісті об'ясни, що воно і як?

— З чого б це я мав крутити?

— Так ото, хочу спитати, чи буде яке скорочення?

— Що ви, Олександро Тимофіївно, хто вам таку провокацію...

Лена згадала, що вона підслухує, і відійшла.

Сидячи на блискучому коричневому стільці, дівчина зосереджено чекала... Нарешті, двері розчинились, і показалась мати.

Олександра Тимофіївна, ніби підкоряючись навіюванню, повернула голову і побачила дочку. Її постать відбила хвилинне замішання, змінившись на задумливу нерішучість, вагання... Нарешті, знайшовши сталість, мати наблизилась до стола.

— Чого так дивишся?

— Хочу,— відповідала Лена, не спускаючи очей.

— Не докоряй мені, Лено,— раптом сказала Олександра Тимофіївна.

Лена мовчала, її вії тремтіли.

— Чогось іздавалось мені, що якось воно...

Лена глянула на матір. Її погляд був чистий, ніби промитий. Вона побачила тривожне обличчя матері — й одвернулась.

— Я — нічого...— прошепотіла і, перемагаючи себе, знову підвела очі, але біля неї вже не було нікого. Тільки шелестіли

перевертувані газети та нечутно дрижали соняшні плями по столах...

VIII

... На виході, біля контрольної, Лена зустріла машиніста красильної, Трохименка. Його молоде обличчя співчутливо завсміхалось, коли він побачив її напружену постать.

Вона спалахнула, очікуючи на запитання.

— Додому? — сказав хлопець просто. — А я — теж на чотири кінці переходжу.

— Так, я чула...

— Ну-ну, бийся, воюй! — дружньо кинув він і відійшов.

Вздовж вулиці струмував вітер. У високому синьому небі тяглись білі, імлисті і напівпрозорі, як дим, хмарини. Блакитне тіло вітру свіжо обтікало Лену, полоскало сукню, притискаючи її до ніг, тремтіло й м'яко прохолоджувало дівчину, вносячи до її відчувань бадьорий струмінь, а від недоговореної ласкавости Трохименка, від упевнених, гнучких рухів його мускулястого тіла — до свідомости Лени вдерлась якась стійкість і залляла їй груди.

Раптом, дівчина згадала про Марусю Семенову, й думки їй раптом потьмарились, смага розчарування вкрила їх. Вона вже байдуже дивилась на підводи, вантажені цементом і цеглою, що рухались їй назустріч, вона знову розсіяно дивилась на це галасливе, невпинно зрощуване місто, і їй здавалось, що знову основне в її житті випарувало безслідно й швидко,— як бензина або спирт.

Семенова обіцяла прийти підчас перерви до клюбу — і не прийшла. В цеху, стоячи біля варстата, вона махнула неозначно рукою, а по роботі раптом кудись зникла. І в цій поведінці Семенової Лена вбачала підозрілу, загрозливу неясність...

... З-за рогу вулиці виплив широкий, багатовіконний дім робочих, де мешкає Лена.

Дівчина тихо пройшла довгим коритаром, де все дзвеніло світлом і блискучою чистотою; вона відчувала втому. Колись цей будинок приніс їй стільки погордливих переживань... Зараз вона бажала лежати.

Нарешті, Лена — в себе... Матері немає. Лена сідає на стільця й озирається. Її нудить самотність. Ні з кім поділитись думкою чи сумом. Дівчина легко зідхає. І раптом, лякаючи її, в двері стукають, і на порозі показується Колька, брат Марусі Семенової.

— Тут вам... здрастуйте,— говорить він смішним, як у молодого півника, засоромленим голосом. Червона в короткому рукаві, кисть руки його незручно лізе до кишені. — Тут Маруся записку дала, казала, щоб обов'язково приходили...

„Приходь, Ленка, у 8. Будуть дівчата з 11 залі. Одне діло хочемо вирішити. Так будь рівно у 8. Маруся".

Лена знову перечитує ці нерівні, тверді олівцеві рядки. Вона вдчуває, як зникає втома, й усе її тіло поволі тепліє...

IX

Валька Гапіч відчинила двері й з вереском:

— Ленка прийшла! —

побігла вперед.

В кутку кімнати Лена побачила Дуню Власенкову, тиху, мовчазну жінку, і Тетяну Володимировну, тонку й спокійну. Шурка Безугла, чорна як жук, задумано сиділа біля вікна.

— ... ті троє усім верховодять! — говорила Володимирова. — То Ленку шматували, а це й за нас узялись. Прядиво, що краще хапають, маслянки поховали, а все через це саме. Подумаєш, як важко — чотири варстати! Поменше базікати доведеться!

— Ну, от і гаразд,— сказала Маруся Семенова, ввійшовши з шклянкою води в руках.— Всі шестеро.

— Так ти починай! — повернулась до неї Валька Гапіч.

— По правді, так воно й починать нічого,— відказала Володимирова.— От тільки, як Лена?

— Діло таке,— сказала Семенова, звертаючись виключно до Лени.— Я і Гапіч твій виклик прийняли, а Володимирова, Власенко й Безугла — наш приймають. Ось ми і вирішили в ударну об'єднатись. Хочемо 11 залю взяти (нас же — шестеро, а там — 24 варстати). Бюро нам підтримку обіцяло, ось тільки, як ти?..

— Я... згодна,— якось дуже вже повільно відповіла Лена. Голос їй звучав здушено, тому що всередині все закіпало вогневою радістю.

— Так ми тут вирішили тебе й бриґадиром обрати,—сказала Власенко.

Лена спалахнула.

— Нехай краще Маруся, вона — бойова...

— Ні, ні! — заперечували всі. — Ти — перша виступила, тобі й бути.

— Не можу я, дівчата, тут треба бойової,— відказала Лена і благаючи дивилась круг себе. Звідусіль, куди вона не поглядала, дівчина бачила теплі, тямущі, уважні очи товаришок. Щось легко колиснулось всередині в неї, і, усміхнувшись удячно і ясно, вона сказала, спускаючи свої блискучі, збентежені очі: — Краще — Семенову. Я прошу — не мене...

— А й справді, дівчата, не будомо неволити,— підтримала Володимирова, спокійним рухом поправляючи волосся.--Не будемо, раз не хоче. Нехай — Маруська, вона й справді горласта, на випадок чого — відкричиться.

— Ой, коли ж я не знаю...— почала Семенова, але тут здійнявся такий галас, що вона миттю згодилась.

— Так ти, бриґадна, завтра все це оформиш у фабкомі,— закінчила Володимирова, і всі шумно, як з решета висипали в коритар.

— Прямо тобі оглашені! — пробурмотіла якась повновида жінка їм услід, але від цього дівчата сміялись іще безтурботніш і дзвінкіш.

Лена попрощалась і пішла одна. Синя ніч, всипана зеленавими зірками, віяла м'яко їй в обличчя, Місто відпочиваючи, стиха шуміло.

„Я — в бриґаді“...— думала Лена, і всередині їй щось бережно ласкаво всміхалось. І раптом смілива, гаряча радість вирвалась із глибини її єства, зірвавши всі запори, і дівчина запалала ясним вогнем...

Вона йшла, закинувши голову, і дивилась у глибоке нічне небо — поки не зачепилась за камінь і ледве не впала.

Лена з посмішкою зупинилася й похитала головою. Дівчина потопала в щасті,— не тому, що орґанізувалась ударна бриґада, а через те, що скінчилась її „жахлива“ самотність. Вона тривала лише добу і була привидною, примрійною в дійсності, але вона пройшла бурею через її нестійкий, мрійний внутрішній світ, важко охмаривши його. І тепер дівчина внутрішньо вся випростовувалась,— як зім'ята трава після дощу...

Лена зідхнула, високо здіймаючи груди.

Життя... Широке і сильне, воно проходить привабливим потоком по землі. Як це хороше, як це чудесно — іти оце зараз і ось так глибоко дихати й знову почувати себе міцно влитою в цей неповторюваний, невтомний потік!

Дівчина тихо, звільнено засміялась. Тепер її широко розкриті очі спокійно відбивали зоряний блиск і глибину ночі, й упевненіш, міцніше звучали її легкі кроки серед вогкої, теплої тиші...

ЛЕОНІД ЗИМНИЙ

ВІЙНА КЛЯС

Уривок з поеми

І день за днем,
вибухами обпалені,
йшли країни
крізь
колючий дріт,
йшли,
заводи, села, копальні
на танки, літаки, іприт.
І на пляцдармів
задимленім фоні,
над угноєнням
із мозку й кишок
гриміла
канонадна какофонія,
контратаки і кавалерійський шок.

І лягали країни
у обстріляні шанці,
щоб сплатити історії
криваве мито,
і брели коні
у протигазовій шапці,
у іприті обпалюючи копита.
І лежали фронти
не лінією —
масивом,
гнітом тисячогарматним
тиснучи
на всі країни
з заводами і засівами,
на населення їх
кожну тисячу.
Але,
перекреслюючи
океани й материки
рівною лінією
у гарматному вої,
ліг
один фронт:
робітники
проти
всієї буржуазії світової.
. . . .
І приходить
не сонцем і співом ясна,
не тим,
що жайворонки в небі блакитнім,
і приходить
революційна весна
струмками
дворянської крови блакиті.
Коли
ламають констеблям карка
за криваву розправу
з комуністом-трибуном,
коли
розцвітають осінні Гайд-Парки
червоними прапорами трибун,
коли
в'януть династій обеліски
і сонця крізь дим і газ
не видно, —
коли
розколюють спокій пострілів блиски

на барикадах
героїчного Відня.
Коли хто з наших
на піч у просо,
бомби дайош!
у печі ті.
Зневагою до смерти
робітників, матросів
має кляса
перемогу забезпечити.
Хтось упав?
Не зупиняйсь там!
которії.
Заберіть
у мертвого люйс,
Нас
веде у наступ історія
і воля пролетаріяту
плюс.
Нехай же живе
і в країні Конфуція
і на диких просторах
Патагонії,
нехай же живе
Революція!
і здихає капіталізм
у агонії.
Він прибитий,
але смердить його падло,
його не вивезеш
і не присиплеш рутою.
Треба берегтись,
щоб піднесення не падало,
заражене
гнилизною отрути.
Але...
квит!
Хоч як там.
Хоч, що там.
Досить
банкірам і жандарям
фараонити,
у жорстокій
боротьбі,
а не у два щоти
зійшлися країни
у Рот фронті.
Ворога винищує,

владу рад усталює,
піднімає прапора Революції вище
пролетаріят повсталий.

ВОЛОД. ІВАНОВИЧ

ПРО ЕЛЕКТРОЗВАРНИКА

На Січневому заводі комсомолець Ж. Табачківський встановив новий світовий рекорд електрозварки, заваривши по шву 32,50 метр.

Оспівана
даль неозора,
ковадла
і горна вогненні...
Чому ж
це на зборах
учора
стискав
Табачківський Жора
квиток комсомольський
в кишені?
Чому,
як і поруч
дехто,
він
тільки тоді
зрозумів,
коли
з факто-цифер
директора,
загрозливо
звівся:
прорив.
Палаючи
плавились
звуки:
невтомні
міцні
і кипучі:
— Ми візьмемось
дружньо
за руки,
йдучи,
де провалля,
де кручі,
що кроку,
що кличної миті...

До моря подібний був —
мітинґ.
На ранок
робота ряснІла.
Відбили
ударну роботу
краплини
гарячого поту,
напруга
м'язистого тіла,
розумно
скерована сила
по нопу.

І Жора,
міцний та упертий —
в змаганні
найперший Жора,

радів
за життя
транспортера,
варив
елект - струменем
вперто,
щоб виплавить
в труднощах гордо
нового рекорда.
Оспівана
даль неозора,
ковадла
і горна вогненні.
Сьогодні,
не так
як учора,
замислившись
жмуриться Ленін,
бо читано
рапорта радо:
— Готова
буксирна бриґада,
Прорив
ліквідуємо скоро!

Літо 1931 р.

Одеса.

В. КОРЯК

„ОГНЕЦВІТ“

На конкурс Наркомосу надіслано поему під девізою „Горн“. Назва поеми — „Дніпро“. Це великий обсягом твір, написаний досить набитою рукою. Викликає він пильну увагу передусім і найбільше своєю ідейною стороною. Не темою, ні, а саме ідейною стороною.

Автор будує поему про Дніпро, як головний життєдайний орган країни — серце її. Історичне тло дано в першому розділі („Старими шляхами“). Погляд на минуле України, оцінка його, погляд на сучасність і майбутнє, — мета, як вона дана в поемі. Тут дано таку формулу:

Нам не потрібно слів минулих:
Ми пливемо у світ ясний
Мета: далекая Комуна,
А шлях: Дніпро і робітник.

Чому саме шлях Дніпро — розкриває ціла поема. Тут, на берегах Дніпра, засяяв новий і дивний (!) світ — комуністичний. Боротьба коштувала великих жертв, але ніщо не йдеться без борні. Тут були троєкутні бої. Два ворожі світи — ревком, Петлюра, Зелений. Душа Дніпра — безмежний рух, „плав і плинь“. Поорала межі „суцільна“, сховала старовину в Дніпро, Вкраїна прокидається, линуть радісні співи про життя колективами. Ростуть міста, заводи. В поемі підкреслюється:

Наш рух вперед, а не назад,
Наш крик: вперед... у дні...
Хто хоче вперед плисти —
Не повинен назад озиратись.

Вже й старі діди знають, що ростуть колективи, будують Дніпрельстан. Колись панство та інженери сушили мозок — як загатити Дніпро: Шишов, Волян, Палєєв, — та нічого в них не вийшло...

Та прийшов Великий Жовтень —
Сила юно-молода.
Він приніс з собою гомін,
Що шумів як та вода.

Визначення хоч і „поетичне“, та чи не надто вже „водянисте“. Такими загальниками тепер уже ніби й годі пописуватися. Не потрібна й така ж „трепологія“ в реклямуванні Дніпрельстану:

Дніпрельстан — це воля мільйонів.
Дніпрельстан — це мрія віковіч.
Дніпрельстан — енергія Дніпрова.
Дніпрельстан — дорога в дні нові.

Роля Дніпрельстану знов таки дуже „поетична“, але цілком не конкретна, бо

„Він розжене віків туман“.

Насправді ми б цікаві були знати не це, а що дійсно зробить гребля і станція для навколишніх ланів, для розвитку індустрії, якими важелями будуть вони в житті країни. Натомість нам розповідають про те, що

Шляхи минулого й прийдешнього
Зійшлися: Дніпрельстан — залізне
Серце України (у патосі дніпробудівництва
Воскресла Запорізька Січ – Дніпрельстан).

По правді нас це не обходить, що Січ воскресла. Найцікавішого так і нема, а все тупцювання на ґрунті загальників.

Комуни тут прийдешні полюси
І України нова путь

або:

СРСР — це ударна бриґада
Світового пролетаріяту

або:

Уже вершить своє лице (!)
Соцбудівництво — мас дитина.

Так само і про Дніпрокомбінат. Щось гнітить поетичну свідомість і ось зненацька напіврозпачливі вигуки:

Не золотий, — Червоний гомін
Червоний гомін по Вкраїні
(Ну що нам, що нам ті руїни).

Коли мова про електрифікацію, то й тут не без того, що це

Де дике поле, де степи старі —
Огнисті станції —
Штербуд, Есхар, Бугес.

Переходячи від електрики до машин внутрішнього згорання, поема й тут без романтичної історичної довідки не обходиться.

Де золотилась тирса біла,
Де печеніги й козаки,
Пройшли колоною побідно
Нові звитяжці — трактори.

Ріст нової індустрії занотовано способом простої рахуби, лічби:

Червона Україна —
новий Донбас —
залізні шляхи...
...димить Артемівське...
вогнями диха Сталіне...
курить Кадіївка...
Костантинівка...
Єнакієво...
Горлівка...
Микитівка...
Макіївка...
Луганське...
Гришине...

Слов'янське...
Амвросієве...
Попасне...
Лисичанське

Ці вже і не дихають і не
курять, а просто в списку
собі стоять.

Пережовується жуйку знову про „молоду епоху літ“ (!), що, звісно, кує долю (невідомо чи як зозуля, чи як коваль) — новітню спілку науки і праці, робочих мас, „що встали бадьоро вранці“ (це специяльно, щоб зримувалося з „праці“) за Перекоп і Донбас. Є навіть і такі рішучі пакти:

Контрреволюції смерть —
Лозунг, як грім, тоді,
Ним переповнений вщерть,
Край клекотів і гудів.
і т. д. і т. ін.

Ворог — на дно, а місто й село — одно. Філософія історії немудра:

Яке ж бо важке ти, минуле:
Лиш січі.. пожежі та кров...
О, скорше, омріяне, чуле:
Вселюдська, Всесвітня любов

Що це — гуманізм? Теорія рівноваги, гармонії? Погляд на історію, як на порушення тієї гармонії? А як же з клясовою боротьбою? Її ж не спекаєшся отакими наріканнями на січі, пожежі та кров. Кінець поеми — такі ж загальники:

Світової комуни ми діти
Ми діти ясної землі...
Наш шлях сонцевіє привітом
Наш літ—зоревіючий літ.

Поет кидає гасло, що є підсумком філософії цілого твору:

Ні вітер, ні буря ні грім
Не зупинять наш творчий літ.
Наше гасло — Дніпро і в Дніпрі:
Все вперед і вперед по землі.

Це були допіру зауваження до революційного пляну поеми. Та вона цим далеко не вичерпується. Є ще інший плян. Поема двохплянна. Другого пляну компоненти значно численніші і своєю ліричною інтимністю — цікавіші. Це специфічна цікавість.

На початку поеми бринять тихі розливні ліричні нотки залюблення в давноминуле:

Шумлять поляни —
Озерні пляни
(старі деревляни —
Тля):
Чаші озер старих
Бори

Сині просвіти блакиті
Шепчуть задумані віти
Струмить струмок.
Біжить струмок.
Тік-ток.
Ток.
...Дніпро — дитинка
В яснім сповитку...

Це початок Дніпра, його джерела. Потім словесна течія міцнішає впарі з бігом Дніпра. Ось Дніпро на Білорусі, а далі чи не російська частина Дніпра відбита оцим лаконічним натяком: „Ать... мать"... (московська лайка?). Далі йде

Моя вишнева Україна
Всміхнулась з берегу мені.

На Україні — мати міст, колиска земель українських — Київ.

Дніпро, і хвилі і Десна,
Зелені кручі й береги
На кручах світ — старовина —
Золотоверхий Київ...
Старезний Київ — мати міст —
Хрестами небо пронизав:
Золотоверхий Київ — міт
Аскольд,
Олег і
Святослав...

Тут варто звернути увагу на те, що поема відтворює саме міт. Нахил до мітів та леґенд позначиться і далі.

Широким плесом сизих хвиль
Повз береги, повз мрій руїни
Несе Дніпро вагу знесиль
В степи розлогі України.
Пічки й Тремці. Десна і Сейм,
Хлюпоче Стугна й Тетерев.
Дніпро біжить, Дніпро несе
На хвилях днів життя старе:
„Чи не лепо бяшет братіє,
Початі старимі словесі
трудних повестій о полку Ігор
Ігоря Святославліча..."
...Дніпро — Славута — Борістен...
...сіверяни, деревляни... Київ
Володимир... Ярослав... Олег...
Боротьба за щастя, за надії.
Вал за валом Дике поле шле:
Печеніги... половці,.. татари.
Хто врятує від наруги край?
Хто припинить дикі княжі свари?
Україна — матінко, — ридай!

Приймаючи безкритично цілу леґендарну старовину, поема знаходить слово осуду тільки чварам княжим, а не їхньому ладові, коли ж узяти цілий контекст поеми, то вийде, що автор

„Слова про похід Ігоря“, який теж був проти княжих чвар (а не проти князів) цілком однодушний і з нашою поемою (і навзаєм). Дальший біг історії знаходить у поемі чулий відгук, хоч і не ориґінальний, бо таке нам відоме з інших джерел.

Потопила тебе вража сила —
Наче **чайка**, на шляху людськім:
Крим, Литва, Польща, Москва...
несила
Твої діти в полоні чужім...
Твої діти у неволі панській...
Лиш Дніпро свавільний у степах
Заховав у лузі він лицарство
Запорізьку січ — маґнатства жах.

Це ж пак славнозвісна „чайка-небога при битій дорозі“. Образ досить утертий і досить таки осоружний (звичайно — як кому). Так і далі — поема нічого не „ревізує“ зі старих патріотичних традицій, та ще яких!

...із тьми віків несеться клич:
Аскольд, Олег, Тур-Володимир
Несуть вали, кричать вали
Про Ярослава, про Батия.
Гуде Софія гудом днів:
Татари, половці, поляни.
Богдан Хмельницький на коні
Із булавою гетьманату...
Історія на кожнім кроці:
Печерськ, Поділ, Хрещатий Яр,
Софія, Золоті Ворота
І Оболонь і Лавра...
леґенда давня (Київ-міт):
було братів тут троє —
Кий, Щек і Хорів
І сестра їх Либедь.
Займалися узвозом.
...і місто Київ з них пішло
і забуяло пишним світом...
Прийшли варяги на Дніпро
І захопили Київ:
Аскольд, Олег і
Дір —
І стали княжити в ньому:
Олег,
Ігр,
Ольга,
Володимир.

Це засадниче протиставлення мітів та леґенд історичній дійсності. Поетичну стійність мають, видко, саме леґенди Дніпра як і Райну, наприклад. Там — перекази про старовинні лицарські замчища та сирен, що виходять з хвиль, про середньовікових бюрґерів та бурщів. Забажалося і нашому поетові вишукати золото Дніпра і дніпрову Льореляй, а то може й вахту на Дніпрі. Вахту супроти всіх „історичних ворогів України“, —

отих Криму, Литви, Польщі, а особливо — Москви. Тут поема навіть проти Панька Куліша дещо консервативніша, реакційніша: той не полюбляв все таки попів і соборів, а тут маємо:

А на горі — зелені кручі — Київ
(Вродливий Київ...
Зелений Київ,
Золотоверхий Київ)
...Зелений Київ над Дніпром
Зелені гори розплескав
І за розкішними садами
Старі собори заховав
(Застигли мармури)
глухих століть
собори:
софійський, лаврський,
братський, андріївський,
михайлівський, фролівський
видубицький...
...чавунний, сірий Володимир
Благословля хрестом Дніпро
Нехай святиться Київ,
Нехай Дніпро...
А твір славетного Растреллі
Мов синій голуб, на горі.
Тосканський ордер
в синій грі.

Так захоплювалися рококо храму Андрія над Дніпром досі тільки неоклясики, алеж вони не ховалися за революційні гасла— Дніпрельстанів і не потребували слова комуна, — обходилися без того, бороначи чистоти своїх ідейно ворожих нам позицій. А тут, у цій поемі, навіть Трипілля з його жахом подається — на історичному тлі... князівських часів, князівської „героїки“.

Сміється сонце. Кучугури. Верби...
На обрії — тополі й вітряки.
Стайки...
Трипілля...
Вишеньки...
...Святослав вбєже в Тріполь
(від половців)...
Старовина

Все це дуже дивно. Що ж це за поема, нарешті? Хто це все поплутав: і революцію, і чайку-небогу і часи князівські?

Це — Данко, — головний герой епопеї „Огнецвіт“, якої частиною є ця поема — симфонія „Дніпро“ (поетичні нотатки подорожнього Данька чи Данка). Ось що це є. Так з'ясовує автор у доданому до поеми поясненні для членів жюрі. Варто пильніше придивитися до створеного волею автора, його фантазією, образа. Ось що каже про себе Данько:

Я жив колись (коли не знаю)
На байдаці я плив Дніпром,
Чайки літали наді мною,
А береги в лісах синіли.

(Густі ліси вкривали береги)
„З варяг у греки“ шлях наш був,
Суворі „гості“ вниз плили
Й мене — невільника степів —
В насільну подоріж везли.
На островах ми ватри клали.
Варили їжу, полювали дич,
Здирали кору — личаки робили.

Це, звичайно, містика, метампсихоза. Такий спосіб поетичного думання, навіть як „чиста метафорійність“ нам цілком ворожий, і незрозуміло з цілої поеми — навіщо він знадобився авторові — оцей Данко та як до нього автор ставиться. А що автор ніяк не засуджує в цій поемі свого Данка, а віддає її цілу в цілковиту розпорядимість свого персонажа, який є до того **головним** героєм не тільки цієї поеми, а цілої епопеї, то справа ще більше ускладняється. Та підемо далі назирці за Данком підчас його перевтілення в дикуна, в грека часів Еллади, в козака, половця, печеніга і нарешті — сучасного „евразійця“.

(Навкруг вовки й лисиці вили,
А ми сміялись, бігчи до води)...
...то греком я немов стою,
Античним греком горбоносим,
То козаком (в похід збираюсь),
То диким половцем чи печенігом
Підстерігаю здобич на Дніпрі
...в моїй крові їх кров злилася
І вийшов **евразійцем** я
(З доісторичним криком у душі)...

Поетичні нотатки Данька накреслюють величезний плян історичних екскурсів у різні часи, країни, культури, що так чи інак зв'язані з коритом Дніпра. Авторовим звичаєм робиться рахуба всіх тих народів, що проходили нашими степами: скіти, гуни, ґоти, хозари, печеніги, торки, половці, греки. Степи — це брама народів. З Дніпром споріднені інші слов'янські ріки: Дон, Дністер, Дунай. Колонії Еллади в Евксинському Понті: Танаїс, Тірас, Ольбія, Херсонес, Діоскурія, культурні центри слов'янських народів — Мрава, Беоґрад, Псков, Любек, Ґдиня, Новоград. Рахуба велика, та все таки перелічено не все... Забуто Сирію й Месопотамію, — звідти йшли торговельні шляхи, культурні і зокрема мистецькі впливи (тая ж Софія Київська, на думку деяких дослідників, побудована месопотамськими майстрами). Отже не тільки середземноморська культура. Далі автор від князів Олега, Святослава та короля Данила звертається до козацьких часів.

Шумить Дніпро старий
  — козацький вже Славута.
Шумить порогами
  про дні минулі, славні, незабутні
Про Запоріжжя,
        про походи,

Про боротьбу і Жовті води...
...хмельниччина. Москва.
І похилилась голова:
Неволі триста літ...
З неволі визволить лиш
Огнецвіт
...Дніпро, Славута, Бористен
Віків минулих відгомон —
Росте й росте,
Як квіту
Грон...
Над ним схилилась Україна.

Схилилась вона з журбою і вінки пускає за водою. Україна (яка Україна в ті часи?) це не нарід, не визискувані його верстви, а — февдали. Не з населенням вони воювали, не „ополонялися челяддю“ на українських землях, а, бач, боролися з ордами.

Козацькі часи в автора — славні, незабутні. Кульмінація — в Данька хилиться голова після згадки про Москву і тут чи не розкривається цілий задум епопеї. Триста літ національної (про соціяльну в поемі — ані телень) неволі і ось з неї визволить

Лиш Огнецвіт.

Той самий одіозний, осоружний, тричи клятий Чупринчин бандитський огнецвіт бере вже не Данько, а сам автор епопеї за гасло, за символ „визволення“. Це вже занадто. Це цинізм. Треба мати нахабство пропонувати таке, чи хоч шматок такого, на радянський конкурс.

Почуваючи цілу відповідальність за присуд, не знаючи автора і не маючи змоги вийти за межі літературного ряду для перевірки своїх висновків на підставі ознайомлення з іншими творами автора, знання його місця на літературному терені, — доводиться бути особливо, може занадто, обережним. Отже треба йти далі.

На блакитному екрані неба
(Синє, синє, синє полотно)
Сірі урвища, яри і кручі
(Замки. Башти. Мури і карнизи)
Плюскотять старі Дніпрові хвилі
(Лижуть кручі — зносять у глибинь)
Крутогори зносяться в небо
(мов кричать: ми бачили віки)
А на схилах, над проваллям — нивка:
Селянин задуманий оре,
А ще вище — де блакитне небо —
Пастушок з отарою.
...Життя.
Ржищів... Трахтимирів... Переяслав —
Путь старий, що звавсь „з варяг у греки“...
І Трахтимирів процвітає
Зеленими містом над Дніпром,
Облитий цвітом-молоком...
Переяслав... Ізяслав... Дніпро
Сиві хвилі... Береги... Піски.
В далині — замріяним бугром

Стародавнє місто, як чутки:
Володимир, Святослав, Олег...
Кожум'яка славу перея
У двобою з печенізьким ханом
На тім місці місто Переяслав
...на майдані (де трава і кров)
Сивоусий гетьман з старшиною
Раду радив і, продавши знов,
Україну поєднав з Москвою.

У Данка „селянин“ — засмаглий, задуманий, — та й по всьому. Філософія його немудра, — цього Данка, — як і його історіософія. Натиск робиться на Москві. Як ліричний рефрен, полюбляє автор повторювати, що все пройшло як сон страшний і дивний, одгуло, одшуміло, все пройшло, але Дніпро залишився

Та стара
Батурина гора.

До Батуриної гори доточено ще один досить відомий „комплекс“—„Батько Тарас“, зоологія національна, отаманська ікона холодноярських бандитів. Не забув Данко і бандитської просвітянщини з славнозвісною Бондарівною. Шевченкова могила править за символ куцаківських „повстанців“.

Ой, могило батькова, широка
Буйна горо, вкрита деревами!
Скільки ти хорониш тайн глибоких
За зеленими, високими верхами!
Мов маяк у темну непогоду,
Ти стоїш одна на верховині?
Дух повстання схоронивши в домовині.

Чому саме бандитський дух почувається за цими нібито невтральними рядками, чому національна зоологія? А ось чому:

Ой немає краю
Кращого за нашиЙ:
В нас поля безкраї,
В нас луги і паші.
Квітнуть наші співи,
Ллється наша мова...

Перелічивши Сковороду, Котляревського, Гребінку, Квітку, Куліша, Костомарова, додавши Кирило-Методіївське Братство та журнал „Основу“, знову згадавши Шевченка, сакраментальний Данько про Шевченка занотовує до свого поетичного щоденника таке:

Він кинув огненнеє слово
Катам коханої Вкраїни

Цілком слідом за Грушевським оголошується:

Червона калина — калиновий міст.
Червона Вкраїна, а Шевченко — зміст.

Зміст червоної Вкраїни в Даньковому розумінні є отакий Шевченко. Колись Грушевський в журналі „Україна“ цей пог-

ляд уже висловлював, — що Шевченко для них і досі прапор і гасло, що в нього нібито вони беруть „науку“. Свого часу таким „концепціям“ доводилося давати одкоша. Тепер вони намагаються пролізти в друк у „поетичній формі“. Поема стає за підручник зоологічного націоналізму і Кащенківської патріотики. (Не треба думати, що Кащенківська патріотика відмінна від патріотики Грушевського. Принаймні ми маємо посвідчення безпосередньо самого професора Грушевського. В журналі „Україна“ за 1924 рік проф. М. Грушевський вмістив некролог Кащенка, в якому, на превелике диво, маститий академік замість викрити своїм науковим авторитетом цілу нікчемність кащенківщини, розписує йому надзвичайні дитирамби. Виявляється, що Кащенко не строкогонив безпросвітню, бездарну, цілковито нікчемну просвітянщину, цілком ненаукову, зоологічну, а ... „виступав справжнім романтиком, що в чари принадности огортав події минулого“. Отже цілу політичну відповідальність за кащенківщину проф. М. Грушевський на себе взяв). Ми кажемо, що поема стає за справжній підручник зоологічного націоналізму. Дійсно: тут визбирується найдрібніші перекази, зв'язані історично з Дніпром. Допливши до Сули, Данько занотовує в своєму щоденнику якісь окопи і легенький вітер приносить йому—за правом романтичної поетики—історичні спогади.

Тут бився гетьман Самойлович
Із військом Кара - Мустафи.
Бужин.
Поникни слово!
Геть шапки!

Пароплав минає Дніпро біля Черкас.

На Дніпрі — плоти, як вісті.
На Дніпрі — мости і траси.
А крізь ферми обрій - місто:
Місто давнєє Черкаси.

І знову тут виникають далекі криваві образи — Кривоніс, Хмельницький, Менглі - Герей. Далі — Градиськ з легендою про максимівські славні горби, що нібито давній народ насипав їх на славу війни. Порцелянові глинища викликають в автора поетичного щоденника горді думки про природні скарби України. А потім знову рахуба: Каліберда, Переволочне, Орлик, Верхнєдніпровське, Кам'янське. Звичайно, й тут не обходиться без історичних довідок.

Каліберда — старе козацькеє село
(Ой, в славнім городі, в Каліберді...)

Переволочне викликає спогади про варягів, греків, Карла та Мазепу. Додавши новий мотив до відомого патріотичного комплексу, — мотив „природні скарби України“, поема в дальшому своєму розвиткові перетворює цей мотив на ляйтмотив. Але

покищо доходить до кульмінації попередній мотив: історично-гетьманської, мазепинської романтики.

Тут на терезах долі доля України
Гойдалась: Карло і Петро.
Петро потяг: бутуринська руїна...
Мазепа й Карло тут плили через Дніпро,
Втікаючи з далекої Полтави.
Дивився довго гетьман на руїни
У темноту розвіяної слави
І тяжко плакав: горе Україні
(він чув її вже трьохсотлітній плач)
Маленький Орлик — помічник Мазепи
Вигнання хліб ділив із ним довіку.
Він довго ще боровсь проти царя:
Стокгольм.. Париж... Варшава... Порта... Відень...
Даремно: доля не судила
Йому вернутись на Вкраїну
Умер на чужині, як і Мазепа,
Забрала все з собою вічна Лета
(навіть могили не лишила).

Чолов'яга спеціяльно студіював матеріяли про Орлика, добре поінформований, обізнаний на цих, досить малоприступних, джерелах. Для цього треба певного посвячення. Треба умудритися тепер отак плакати про нещастя старого гетьмана, мало не психологічну студію гетьманових страждань подавати. Бракує тільки згадки про козацьке барокко. Чи політика не важить так як мистецтво? Своєрідна політичність поеми (жаль за могилою Орлика „Де їх могили"—гетьманські. Немає свого Вавеля).

Верхнедніпровське — твір царя Москви,
Що низ Дніпровий мав охороняти.
Фортеця. Місто Пристань. Береги.
Луги і Дніпр. Простори — перекати.

У Кракові на замку Вавелі поховано польських королів, а от українське національне лихо (з погляду гетьманців)—саме брак могил маґнатів, феодалів. Зате є осоружні міста, побудовані царями. Чи ж не ганьба національна? Ну, та нічого не поробиш, все таки це українські міста.

Проспект. Вокзал. Шевченка сад.
Трамвай Бульвар. Гора.
Музей. Майдан. Собор. Палац.
І — синя гра Дніпра.
Залізний міст. Ґранітний стрім.
Купальні. Скелі. Дно.
А десь — заводи в буйній грі
Дніпропетровськ.

Не забуто й окремі передмістя — Чечелівка, Кайдаки. Та не в тім сила, а в чомусь зовсім іншому. Отже знову — назад вглиб історії. Воно стає просто нестерпно.

А колись тут, колись тут степи:
Дикі орди, сармати і гуни..

Там горіли татарські костри,
Половецькі носились табуни.
Над Дніпром сторожили „гостей“,
Що пливли „із варяги у греки“
Танцював тут козацький буйстеп.
А над ним переливами клекіт.

Цей шлях із варяг у греки хотів увікопомнити ще російський царат. Микола II уже почав реалізувати задум і подарував був містові Києву пам'ятник Андрія „Первозванного“, який у згоді з леґендою (її в цій поемі сумлінно переказано) був на горах Київських і прорік славу містові. Чи не виходить часом, що в нашого Данька смаки такі як у Миколи II, але, звісно, з національно „противним“ знаком, бо...

Десь Самара (форт Московський)
Там — побоїще Сірка
Мимо острова Московського
До старого Кодака.

Замість Льореляй править у поемі царівна Купелла — дочка боспорського царя — тепер напевне русалка Дніпрова. Ну, а потім знову про Січ, яка чомусь виявляється комуною бійців. Вона радить раду, як стати на ворога на захист неньки України. Яка з Січі була „комуна“ — тепер уже історичні досліди досить з'ясували, як вони, запорожці пак, боронили „мати Україну“ теж досить відомо. Та в поемі немає місця для соціяльних, клясових стосунків. Тут цілу скеровано увагу на національний момент Отож:

Січ зруйнували москалі,
Пославши військо уночі...
Потьомкін... Таврія. Вогні.
Січовики. Дніпра плачі.
Рида придушена Вкраїна.

Виходить, що не москалів послано, а москалі власне послали. Тут москалі не військо, а Потьомкін. Царат передусім — москалі, а не царат. Наївність поеми дивовижна:

Січовики — на чужині,
Їх мати Січ — смутна руїна,
А на степах — пани і двір...
Нові маєтки оглядати
Цариця їде Катерина...

Так наче тільки Катерина заводила маєтки, ніби січовики не мали своїх маєтків. Де там!

Гриміла слава по світах,
Про славний орден запорізький:
Хоробрі лицарі Христа
І гультяї не менш хоробрі.
Стихія волі — їх закон.
Дніпро — колиска і сповиток,
Купіллю — степ і Дике Поле,
А вогнищем — сон скіта.

нею, за її „якістю“, приводить до голого діляцтва, до ідеалізму, хоча і замаскованого іноді в революційну термінологію. Фетишизація форми не дає також можливости і опанувати суть діялектичного матеріялізму. Проблема справжньої пролетарської культури, проблема засвоєння спадщини старої культури, проблема критерію художнього твору — неприступні для усвідомлення цими технічним інтеліґентам, а відсіля і непролазні хащі формалізму, форсоцівства, модних філософських течій, некритичне захоплення Айнштайном, Махом і сповзання до дипломованих льокаїв попівщини.

Геніяльну характеристику цій інтеліґенції дав у свій час В. І. Ленін.

> „Досить згадати величезну більшість модних філософських напрямів, що так часто виникають в европейських країнах, починаючи хоч би від тих, що були зв'язані з відкриттям радію, і закінчуючи тими, що тепер намагаються вчепитися за Айнштайна, — щоб уявити собі зв'язок між клясовими інтересами і клясовою позицією буржуазії, її допомогою всяким формам релігій та ідейним змістом модних філософських напрямків“. („Філософський Ленінів заповіт“, ДВОУ „Пролетар“ ст. 6).

Хотів цього чи не хотів — це інша справа, але В. Гадзінський, як критик на літературознавчому фронті став речником ворожого пролетарській культурі фронту.

БІБЛІОГРАФІЯ

КОВАЛІ БІЛЬШОВИЦЬКОГО СЛОВА

„Кузня героїв“, збірник робітників-ударників Тракторобуду, покликаних до літератури, за редакцією Я. Городського та М. Бірюкова. -во „ГАРТ“, 1931 р. стор. 124, т. 5000, ціна 1 крб.

Цим збірником літературний гурток Тракторобуду частково підсумував працю першого етапу свого існування, що збігається з періодом будівництва Тракторного велетня.

Ми кажемо „частково“ тому, що робота гуртківців не обмежилася писанням оповідань, нарисів та віршів, що зразки їх подано в збірникові; як зазначає в передмові т. Городской, гурток цілком вірно вважає себе за літературний цех будівництва, звідси праця гуртківців коло п'єсок та частівок для „синьої блюзи“ Тракторобуду, коло гасел для плякатів тощо.

Ця масова літературна робота була велика, діяльна і навряд чи може бути занотована на сторінках книжки.

Але повернемося до творів, що вміщені в збірнику. Розглядаючи „Кузню Героїв“ у цілому, як факт безсумнівної політичної й літературної ваги, ми мусимо пам'ятати, що і тут знеосібка шкідлива і що вона, насамперед, погано прислужилася б молодим робітничим авторам, які тільки но починають опановувати літературну майстерність

Із прозаїчних творів у „Кузні героїв“ найдозрілішими є: „На штурм“ Д. Бобрикова, „Аркадій Мікуніс“ В. С. і „Прорив“ М, Бурного.

У першім з них реалістично чітко і до скупости стисло подано епізод бетонування збирального цеху. Блискуча перемога бриґади бетонників, на чолі якої був Митька Дук, більшовик, молодий фахівець, що заступив сивобородого опортуніста Мурдина, викликає в останньому помсту Мурдин, як фальшивий робкор, починає писати брехливі дописи, в яких обвинувачує Митьку у пиятиці, в ухилах, яких той не має у брутальному поводженні з робітниками. Кінець-кінцем зловленого на гарячому Мурдина викривають-

Цей невеличкий нарис своєю сюжетною закінченістю, злободенністю й оригінальністю опису подій і людей сполучає в собі гідності оповідання й нариса.

Нарис про муляра Мікуніса цікавий як спроба малювання „на ввесь зріст“ молодого героя п'ятирічки Аркадія Мікуніса. Автор-початківець уникнув помилок дозріліших майстерів: нарис не перевантажено зайвими життєписними подробицями, лінію взято на те, щоб показати методу праці (соцзмагання, ударництво, — доведено до максимуму економію рухів).

Цілком доцільно показано молодого героя і поза виробничою працею: у побутовій комуні на навчанні, на фізкультурному майданчику.

У систематичному фізкультурному муштруванні ми знаходимо одну з причин надзвичайної спритности й невтомности Мікуніса на виробництві.

Правильна настанова авторова, добре знання об'єкта нариса, його виробничих обставин, дали разом портрет героя будівничих буднів, визначили його клясові риси, що заслуговують наслідування.

У нарисі „Прорив“ М. Бурний показує шкідництво клясового ворога в особі машиніста Голода, розкуркуленого власника парового млина, що проліз на виробництво під вигаданим прізвищем.

Автор дає картину шкідництва в усій його мерзенній різноманітності: тут і відґвинчений на два сантиметра палець ножечистки, через що погано здавлювалася глина, і шматок рейки, що його кинуто у ваґонетку, щоб поламався прес, і глина недоотатньої гущини, яка давала браковану цеглу. У наслідок бриґада довго не змогла змити пляну прориву: до того часу, доки комсомолець з одного села не викрив його.

Такі твори, як „Прорив“, збуджують у читача клясову пильність, показують прийоми клясового ворога, полегшують боротьбу з ним.

М. Бурний виявляє у „Прориві“ та інших своїх творах велику працю над образом, над виразністю слова. Наводимо невелику частину чітких фраз, що затямлюються:

„Ось він, на носі шнека, прочищає мідні ніздрі мундштуків (стор. 61)“
„Плутались слова в кільцях сорокалітньої бороди (стор. 60)“.

„Шнек, обкиданий горами браку, скидався на бюрократа по вуха в папірцях“. (стор. 62).

„Кожний ударник бачив у собі частину живої скелі, відчував усіма артеріями свого серця, як об скелю розбивалися: брак, шкідництво, прорив (стор. 65)“.

Нарис „До варстату“ Ів. Хохлова справляє враження деякої розпливчастости. Автор намагався розробити в ньому дві рівнобіжні теми: соцзмагання двох комсомольських бриґад і підвищення кваліфікації робітників, але зроблено це поверхово. Соцзмагання в показі Ів. Хохлова має вигляд звичайної гонитви, змагання „молодців“, що бажають перевершити один одного.

„—Ми повинні втерти носа Терещенківцям. Хлопці, не здавай позицій, — вигукували завзяті комсомольці“. (стор. 89). Звичайно, не в цьому „втерти носа“ суть соціялістичного змагання та й вигуки ці не типові, а типове автор поминув.

Уміщені у збірнику вірші, так само, як і проза, насамперед тематично актуальні. І щодо форми, то найміцніше зроблено вірші В. Собка, особливо „Мета“.

У цьому вірші (про напружену роботу радянського хеміка, який винайшов спосіб добування металю, що його продати за кордоном відмовили) автор, поряд з умінням знайти потрібну тему, виявляє певну формальну майстерність. Видно працю коло фонетичної сторони віршу, коло ритміки, окремі рядки звучать енерґійно, врізаються у пам'ять.

„Газ на метал,
Метал розтав.
Знайдено газ,
Закордон, бережись.
Енерґію в нас
не вкладеш
в береги“

(стор. 121).

Цікаві динамічні вірші Г. Іванцова, але на жаль, вони не позбавлені мовних дефектів і змислових неточностей. Вкажемо на такі: У вірші „Штурм“ (стор. 118) сказано:

„Комсомол,
Рабочие
Об'явили штурм —
на прорыв“.

Останній рядок збудований не вірно: можна оголосити штурм „прориву“, або піти в наступ „на прорив“. У вірші „Цех“ (стор. 57) той же автор, бажаючи підкреслити труднощі, що їх перемагалося підчас будівництва, пише:

„И было по Цельсию 23“ (стор. 57), тимчасом читач не знає яких 23, вище чи нижче від нуля. Адже, й мороз, і спека ускладнюють роботу. Вкажемо на В. Собка, який у своєму вірші говорить про ті ж таки природні перешкоди, але каже про них цілком конкретно, поводиться із словом обережно і ставить його на відповідне місце, напр.:

„Мороз — тридцять три,
Сніг мов шматочки скла“...
(„Вірш про роботу“, стор. 33).

На ці дефекти ми, звичайно, вказуємо мимоход; їх легко усунути. Дальша серйозна праця літгуртківців-призовників забезпечить їх від повторення подібних дефектів.

Розмір даної статті не дозволяє зупинитися на всіх творах, вміщених у збірнику. Усі вони, більшою чи меншою мірою, являють безперечний інтерес, як літературні документи про величезне будівництво, документи, що належать молодим робітничим авторам, які, звичайно, потребують поглибленого навчання, але вже зараз виявляють безсумнівні літературні здібності.

Цим творчим навчанням ударників, покликаних до літератури, керував і керуватиме ВУСПП

Борис Бездомний

Від редакції:

Редакція вважає оцінку альманаха „Кузня героїв“ дану, від т. Б. Бездомного, за недостатню. Редакція повернеться до згаданого альманаха, що має велике літературно-політичне значіння, як один з фактів ліквідації відставання літератури від реконструктивних темпів.

ЙОГАННЕС Р. БЕХЕР. — ВЕЛИКИЙ ПЛЯН — DER GROSSE PLAN. Епос соціялістичного будівництва. Вид-во „Аґіс“ — Agis Verlag. Берлін. 1931. стор. 190.

Новий твір Йоганнеса Бехера цілком присвячено соціялістичному будівництву, розгорнутому нині в СРСР, п'ятирічному великому плянові, індустріяльному зміцненню нашої країни, де

„час сповнений турботами будування“,

де

Великий плян виник не в мозкові окремої людини,
В мозкові мас виник великий плян —
В мозкові, чиє ім'я — Ради,
В мозкові, чиє ім'я — Профспілки,
В мозкові, чиє ім'я — Партія“... де
„Земля належить робітникам і селянам,
Машини належать робітникам і селянам,
Де Червона Армія є Армія робітників і селян,
Де держава є держава робітників і селян“.

Це — перший великий поетичний твір в західньоевропейській революційній літературі на тему про п'ятирічку.

Йоганнес Бехер є один із кращих представників пролетарської літератури Німеччини, один з її керівників і організаторів; він, побувавши в Союзі в 27, 29, 30 і 31 р. р, уважно стежить за нашим новим будівництвом і дав, в наслідок цього, розгорнутий епос наших днів, поему про вперту і пляномірну боротьбу за „5 за 4" трудящих мас, що працюють на господарському фронті.

Нову поему Бехер присвятив виникненню в найглухіших і найвіддаленіших районах „шостої світу" нових міст біля Магнітобуду, Кузбасу, Нового Уралу, Алтаю, Дніпробуду, Тракторобуду, вона висвітлює процес колективізації індивідуальних, відсталих селянських господарств, електрифікацію країни, господарське зростання, прокладання нових сталих колій Турксибу, де

„За рік до строку
Від'їжджає перший поїзд.
Вагон зерна,
Вагон лісу,
Вагон вугілля,
Вагон тракторів,
Вагон літератури —
Ці п'ять вагонів
Одновлять шлях Турксибу —
Від Сибіру до Казакстану".

Поет з'єднує читача з Уралом, він звертається до німецького робітника — „Час вирушати в похід, а ти ще спиш. Ти не чуєш сиґналу, ти все ще дихаєш днями, що вже в сутіні".—
він примушує його відкрити очі, відкрити вуха і слухати:

„Зараз промовляє
Урал.
Тут промовляє
Нове соціялістичне місто,
Побудоване
Біля Магнітної гори:
М а г н і т о б у д".

Дієві особи епосу: хор соцбудівництва, ворог, місто Дніпробуд, II Інтернаціонал, шофер на вокзалі Сен-Лязар в Парижі — російський еміґрант, товариш — самокритика, поет, червоноармієць, фашисти, Кондратьєв, Рамзін та інші шкідники, німецький робітник в полоні меншовицької ідеології, глитаї, Турксиб, старі інженери, товариш-невіра в можливість соцбудівництва, ДПУ, людина в строю, невідомий солдат, Сибір, Урал, комуна „Інтернаціонал" і хор розумних радників.

Всі ці сили показано в їх взаємовідносинах; показано фундамент соціялізму, що будується, й капіталістичні елементи — в процесі їх боротьби; поет каже:

„Люди живуть один біля одного,
Але думки одних —
Не те, що думки інших;
Але вчинки одних
Скеровано проти вчинків інших.
Але слова,
Що їх вимовляють одною мовою, —
Це слова
Двох різних розумінь:
К л я с а б о р е т ь с я
П р о т и к л я с и"

„Великий плян" збудовано на засадах д і я л е к т и ч н о г о м о н т а ж у, в ньому немає захоплення машинами заради машин, індустріялізації, показаної в голому вигляді, того ділящтва, конструктивізму, на які часто-густо в

певній мірі хибує, наприклад, твір Кірсанова „П'ятирічка", що з художнього боку висвітлює по-учнівському засвоєну методу Володимира Маяковського, чого не заперечує й сам поет; Бехерові, на мою думку, пощастило висвітлити не лише зовнішній бік справи, а й діялектику будування наших днів, в художніх образах дати творчі сили і сили, що гальмують виконання п'ятирічки, міжнародній капітал та його аґентів в середині нашої країни — Рамзіна і Ко. нарешті, глитайню, опортунізм.

Поема складається з чотирьох частин, доречно об'єднаних одним початком. Форма, що її обрав Бехер—це „вільне віршування", давно ним засвоєне й улюблене, і навіть зручне для великих „полотен"; в цьому ж дусі написано і „Труп на троні", а також шкіц до „Великого пляну" — „Співаю пятирічку" та багато інших творів і газетних праць поета, але в останньому епосі Бехер йде вперед — вірш його стає простіший, переконливіший, міцніший. Тут він краще вирахував дуги рим, зважив їх охоплення й силу.

Виразні сторінки, присвячені одній з сталевих ланок колективізації сільського господарства — ось:

„Будується місто.
Партійна лінія —
Його рисунок,
Партійна воля —
Його крокви.
Ревучи роботою,
Гупаючи
Великими бетонними стовпами,
Повстає із степу
Тракторобуд".

і далі:

„Фуркаючи радісно,
Виїжджає перший трактор
І шукає шляху в степу.
Йдіть слідом за ним
Рівними вимірами паші —
Накажіть йому передати на селі,
Що надіслав його Ленін,
Партія,
Робітнича кляса!"

Поета в епосі не п'янять цифри, він і читача застерігає:

„Зроби щеплення
Од цифрової лихоманки.
Перерахуй все.
Зіставляй.
Перевіряй як слід.
Але, коли ти знайдеш
Продукцію електроенергії
в мільйонах кіловат-годин:
1913 р. 1.945
1926-29 р. . . . 6.208
1932-33 р. . . . 22.000
Ти побачиш
Зростання".

Жваво написано рядки будівництва Сибіру, Дніпробуду, Магнітобуду, Турксибу. Рефрен „хору соціялістичного будівництва", вдало запроваджений в різні частини поеми, є ніби скріплення єдности протилежностей, образно висвітленої поетом.

В поему введено персонажі: шофера біля вокзалу Сен-Лязар, колишнього білогвардійця, що 13 років чекає... коли загинуть більшовики, він „пять разів об'їздив земну кулю, то гальмуючи, то даючи газ, але не зворухнувся з місця".

Десять років
Сиджу я тут, у Парижі,
Біля вокзалу Сен-Лязар —
І чекаю"...

В мріях у нього... нова війна проти Радянської країни, що її енергійно готують в різних европейських комісіях в справі „роззброєння".

Нарешті, показано фігури з процесу Промпартії; куркулі, яким вигідно вигноїти запаси хліба, зіпсувати трактор, щоб дискредитувати на селі заходи радянської влади; усім їм протиставлено: творчі сили робітничої кляси й волю Партії, що ведуть світ до перероблення. Затямлюються картини радіопереклику з робітниками всього світу, в якому беруть участь новий Сибір, Урал т. ін.

Я хочу підкреслити, що рушійні сили революції показано автором не ізольовано — а дано картину взаємовідношення сил, що будують соціялізм і сил, ворожих цій будові, які гальмують її.

Розглядаючи плян поеми, слід зауважити, що Бехер, запровадивши до своєї речі окремі фігури, цілком конкретні, не подав **героя-ударника будівництва**, від чого „Великий плян" що більше б виграв.

Кращі сторінки слід було б надрукувати в українській періодичній пресі.

Г. Петніков

СТВОРІМО ІСТОРІЮ ФАБРИК І ЗАВОДІВ

ДО ВСІХ РОБІТНИКІВ-УДАРНИКІВ, ДО ВСІХ РОБІТНИКІВ-АВТОРІВ, ДО ВСІХ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ, ДО ПРОФОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ

Дорогі товариші!

За керівництвом ленінської комуністичної партії робітники та колгоспне селянство, бідняки й середняки України дійшли вирішальних успіхів у соціялістичному будівництві. Ми є свідки й учасники нечуваного розмаху індустріялізації країни рад та соціялістичної перебудови сільського господарства. Ми бачимо, що, застосовуючи соцзмагання та ударництво, пролетарі доходять небачених досі темпів у будівництві нових металюрґійних велетнів, гідроелектростанцій, рудокопалень, радгоспів та інш.

Дніпрельстан, Харківський Тракторний, Турбінобуд, Криворізький велетень що будується. Дніпросталь і т. д. швидко увімкнуться в шереги соціялістичної промисловости. Побудова нових велетнів нашої індустрії, а також поширення та реконструкція старих вимагають багато клясово-свідомої робочої сили. Ця сила йде з колгоспів, з сіл. Часто-густо вона приносить з собою ще непереборені залишки власницької психіки, нерозуміння клясових завдань пролетаріяту, неусвідомлення ролі й значення даного підприємства в цілій системі розгорнутого соціялістичного наступу. Тому широкий показ минулого й сучасного життя заводів та фабрик набуває особливого значення.

Завдання всіх вусппівських заводських літгуртків, завданням кожного пролетарського письменника, кожного робітничого автора є—написати в художній формі історію свого заводу, зокрема, й в першу чергу тих індустріяльних велетнів, що були штабами революційної боротьби пролетаріяту проти царату та потім за владу Рад, що дали партії найкращих, найвитриманіших більшовиків-ленінців, що були в передових шерегах громадянської війни—та потім—відродження радянської промисловости, що на сьогодні дають зразок більшовицької боротьби за виконання п'ятирічки.

Обґрунтовуючи цю думку, Олексій Максимович Ґорький сказав:

„Треба знати ролю кожного найбільш типового заводу, кожної галузі виробництва—заводу, як рухача промисловости, як школи техніки й школи революціонерів, заводу як вихователя клясової революційної свідомости робітників і як організатора, й учасника громадянської війни. Треба знати

завод, в його сучасному значенні, як організатора соціялістичної свідомости і соціялістичного виробництва" („Правда" 7-IX—31 р.).

Відгукуючись на це, ми закликаємо всі робітничі літературні гуртки приступити конкретно до праці над історією своїх заводів, всебічно використовуючи для цього як архівні матеріяли, так і розмови зі старими робітниками та робітницями.

Ми звертаємось також до інженерно-технічного персоналу, до всіх старих кадровиків з проханням допомогти авторам найповніше й найглибше висвітлити історію, ролю й значення підприємства, пам'ятаючи, що на цих працях виховуватимуться мільйони нових пролетарів.

Ми закликаємо всі письменницькі організації України обговорити це питання на своїх широких зборах з тим, щоб певна кількість товаришів уже тепер приступила до практичної роботи щодо історії наших заводів. В першу чергу звертаємось до робітників та місцевих організацій старих заводів і шахт-велетнів в УСРР (в Харкові, Дніпропетровському, Донбасі, Києві, Одесі тощо), що вписали блискучі сторінки в історію революційного руху та соціялістичного будівництва УСРР і СРСР в цілому.

Завдання це дуже складне, відповідальне й почесне. У виконанні його мусять взяти якнайактивнішу участь всі профорганізації України. Ми сподіваємося, що спільними силами пролетарських письменників, робітничих літгуртків, усіх робітників—авторів, старих робітників та інженерно-технічного складу на чолі з профорганізаціями створимо історію наших велетнів—ми покажемо новим кадрам пролетаріяту той героїчний шлях клясової боротьби й соціялістичного наступу, що його під керівництвом ленінської партії пройшли наші заводи.

Всеукраїнська рада професійних спілок **Лазоришак.**
Всеукраїнська спілка пролетарських письменників (ВУСПП) **Кириленко.**
Видавництво „Український Робітник" **Голова.**

ХРОНІКА

ПЕРШИЙ ВСЕСОЮЗНИЙ КОНКУРС ЛОЧАФ

Центральна Рада Літературного Об'єднання Червоної армії й фльоти (ЛОЧАФ) та редакція газети „Красная Звезда" оголошують всесоюзний конкурс на повість, оповідання, п'есу, інсценовку, нарис та вірші про сучасні Червону армію й Червону фльоту.

I. ЗАВДАННЯ КОНКУРСУ

1. В художній формі показати, як величезні успіхи соціялістичного будівництва, характерні для СРСР доби вступу в період соціялізму й завершення в поточному році побудови фундаменту соціялістичної економіки, надзвичайно вплинули на підвищення обороноздатности Радянського Союзу й боєздатности Червоної армії—зброї пролетарської диктатури.

2. Мобілізувати творчість пролетарських та радянських письменників на справу художнього відображення генеральних проблем та практичних питань будівництва Червоної армії та Червоної фльоти, допомогти художньому зростанню червоноармійців, червонофльотців та командирів—ударників, закликаних у літературу, і отже прискорити процес ліквідації відставання лочафівської літератури од вимог сучасного етапу соціялістичної побудови й реконструктивного будівництва Червоної армії та Червоної фльоти.

II. УМОВИ КОНКУРСУ

1. Повісті, оповідання, п'єси, нариси, інсценовки, вірші, що їх подається на конкурс, повинні відображати Червону армію та Червону фльоту сьогоднішнього дня у всій їхній різноманітності, показати успіхи в будівництві збройних сил, досягнуті під проводом комуністичної партії, в наслідок мобілізації творчої активности начскладу, червоноармійців та червонофльотців на справу

виконання й перевиконання плянів бойового навчання й подолання труднощів бойової муштри.

2. Твори повинні показати керівну ролю начскладу, політорганів і партійних організацій в будівництві Червоної армії і в художній формі відбразити шляхи й методи перебудови організаційних сил Червоної армії, в зв'язку з новими й складними вимогами, які висуває перед армією її технічне оснащення й культурне зростання бійців, що прибувають в казарму нині.

3. Твори повинні розповісти про могутню перетворювальну ролю соціялістичного змагання і вдарництва, які роблять службу в Червоній армії ще почеснішою, ще славетнішою.

4. Надіслані на конкурс твори повинні також розповісти про такі найважливіші теми, як проблема виховання вольового командира—міцного, сміливого, бойового керівника своєї частини; про шляхи виконання гасла т. Сталіна— „Більшовики повинні опанувати техніку", що нині є найбойовіше гасло в практиці армійської роботи; про навчання командирів, як засіб підвищення військової і політичної кваліфікації начскладу; про залізну революційну дисципліну у Червоній армії і про аванґардну ролю комуністів і комсомольців; про червоноармійців—ударників з робітників та колгоспників; про процеси формування соціялістичної свідомости у червоноармійців, що прибувають у Червону армію з села; про Червону армію, як першоклясну політичну школу, про партійно-політичну та культурну роботу в ній, про клясову й інтернаціональну суть Червоної армії та фльоти.

5. Щодо розміру—надіслані на конкурс повісті, оповідання та п'єси повинні мати не більше як 3 друк. аркуші, нариси та інсценовки (малі форми) — не більше як $1^1/_2$ аркуші й вірші—не більше як 200 рядків. Твори можна надсилати якою завгодно мовою національностей, об'єднаних в СРСР, переписаними на одній сторінці аркуша чітко від руки або на машинці, з зазначенням прізвища та псевдоніма автора й докладної адреси.

6. На творах, що надсилаються на конкурс, треба зазначати: „На І-й Всесоюзный конкурс ЛОКАФ".

7. Надіслані на конкурс й ухвалені до друку повісті, оповідання, нариси та вірші буде надруковано в журналах „ЛОКАФ" (Москва), „Залп" (Ленінград), та в газеті „Красная Звезда" (Москва) і отже протягом часу до закінчення конкурсу, будуть обговорені читачами. Остаточно вирішення про якість поданого на конкурс твору належить Жюрі.

8. Строк конкурсу—з 10 вересня 1931 р. до 10 лютого 1932 р. Рукописи, надіслані на конкурс після 10 лютого 1932 р., в конкурсі участи не братимуть.

9. Кращі твори, крім оплати за надрукування їх в журналах „ЛОКАФ", „Залп" та газеті „Красная Звезда", по закінченні конкурсу буде премійовано та видано окремими збірками. Встановлено такі премії:

Одна перша премія за повість та оповідання	2.000	карб.
Одна друга премія за повість та оповідання	1.500	„
Одна перша премія за п'єсу	2.000	„
Одна друга премія за п'єсу	1.500	„
Одна перша премія за нарис	1,000	„
Дві другі премії за нарис — кожна по	750	„
Одна перша премія за інсценовку (малі форми)	750	„
Дві другі премії за інсценовку — кожна по	500	„
Одна перша премія з вірш	500	„
Дві другі премії за вірш — кожна по	300	„

До складу жюрі увійшли: т.т. А. Фадєєв, В. Ставський, І. Макар'єв, В. Луговськой, А. Новіков-Прибой, Єфім Зозуля, М. М. Ланда, Мих. Субоцький, С. Рейзін, М. Головін, Н. Свірін, Б. Лепський.

Рукописи на всесоюзний конкурс ЛОЧАФ надсилати на адресу: Москва, вул. Воровського 52, клюб ім. Горького, редакція журналу „ЛОКАФ" — „На І-й Всесоюзный конкурс ЛОКАФ".

Центральна Рада ЛОЧАФ

Редакція газети „Красная Звезда"

СТОЛИЧНІ ТЕАТРИ В СЕЗОНІ 1931-32 року

На сьогодні зимовий сезон почали майже всі стаціонарні театри столиці України. Першим з театральних закладів відкрила зимовий сезон Харківська столична опера, що прем'єрою дала Моцартове „Фіґарове весілля" (режисер Форегер, художник Волненко).

Ця постава аж ні в якій мірі не є кроком вперед, а навпаки. являє собою перейдені шляхи. Режисерові разом з художником забажалося будь-що-будь показати стиль і епоху старої давнини, не пропустивши свою роботу через призму сучасности.

„Березіль" відкрив сезон п'єсою „Народження Велетня", присвяченою пускові Тракторбуду. Преса відзначає низку істотних хиб постави, хоч й зазначає добрі її загальні настановлення і схиляється до думки, що вона знаменує початок переходу такого визначного мистецького закладу як „Березіль" на нові творчі позиції. Шкода лише, що „Березіль", готуючи постанову, і на цей раз зіґнорував ВУСПП, закликавши до роботи над текстом в основному неорганізованих письменників—попутників. Нині театр почав підготовну роботу до постави п'єси грузинського драматурга Дадіяні „Тітнульд".

Театр музкомедії дав на відкриття п'єсу „Люди і зброя" („Шоколядний вояка"), що в її основу покладено відомий твір Бернарда Шов. Обробник тексту і поставник музкомедії режисер Бортник Я., на жаль, задумавши поставу дуже цікаво, не спромігся додержати свого принципу до краю й тому в роботі є низка зривів у бік віденської оперетковости, зубоскальства, сумнівних дотепів тощо. В жовтні музкомедія виставила трагікомедію „Князь-кріпак" (текст Геркена-Ойстраха-Сіманцева)—робота режисера Козачківського. Надалі має піти ориґінальна музкомедія „Харків-Харків" (М. Бирюкова, члена ВУСПП, музика Клебанова.) В резервному репертуарі музкомедія має твори таких авторів: Вухналя, Остапа Вишні, Зимного, Бондарчука т. ін. Загалом з репертуаром в цьому театрі справа цього року стоїть задовільно.

Червонозаводський театр, що вже ось другий рік перебуває без власного приміщення, відкрив свій зимовий сезон в будинку клюбу „Металіст". Цього року він виставив на початок сезону свої найостанніші постави „Штурм"—Корнійчука і „Слуга двох панів"—Ґольдоні. Першу поставив режисер Смишляєв, другу—Шнейдерман. Театр готує нині п'єсу „Вежа Ґей-Люсака" (переклад з російської).

Нарешті в середині жовтня п'єсою Первомайського „Ровесники п'ятирічки" почав свій сезон харківський ТРОМ. Надалі в його репертуарі низка творів, що в них відбивається наша героїчна доба.

Інтенсивним темпом відбувається робота в театрі Революції. Свій сезон він відкриває на Жовтневі свята останньою п'єсою Микитенка „Справа чести", що її автор переробив, внесши подекуди серйозні зміни. Театр уже поволі почав розгортати масову роботу, і є всі підстави сподіватися, що надалі він стане центром театрального життя столиці, лябораторією пролетарського театрального мистецтва. Театрові подають всіма лініями допомогу партійні, професійні організації столиці та пролетарські письменницькі організації ВУСПП і Молодняк.

ТЕАТР РЕВОЛЮЦІЇ ІМ. ХМРПС

Свого часу ініціятивою директивних органів партії та Наркомосу була підтримана ідея Всеукраїнської Спілки пролетарських письменників створити в столиці України новий драматичний театр всеукраїнського значіння—Театр Революції, який у всій своїй роботі спирався б на робітництво та на всю пролетарську суспільність Харкова і був би щільно зв'язаний з провідною організацією пролетарської літератури ВУСПП.

Робітники харківських фабрик та заводів на своїх численних зборах не тільки гаряче підтримали цю ідею, а й поставили конкретну вимогу організувати в столиці України театр Революції, що відповідав би вимогам реконструктивної доби, був би активним чинником соціялістичного будівництва і вів би перед в розвитку пролетарського театрального мистецтва на терені Укра-

їни, досліджуючи і експериментуючи в цьому напрямі та подаючи на кону найкращі зразки творчости пролетарської драматургії.

Партія й Уряд України в спеціяльній постанові визнали слушність організації такого театру в Харкові і запропонували почати його творення.

На перший час, поки не буде кращого приміщення, театр гратиме в клюбі Харчосмак. На художнього керівника театру призначено кол. організатора одеського Театру Революції заслуженого арт. республіки Марка Терещенка, знаного мистецького діяча, що чимало часу працює в галузі творення нового пролетарського театру. Головним художником до театру запрошено заслуженого художника республіки Анатоля Петрицького. Театр ще на початку вересня в основному закінчив формування акторського колективу. До його складу ввійшли кращі актори з різних українських театрів. Основне ядро акторського колективу театру становить частина колективу одеського Театру Революції на чолі з заслуженим артистом республіки Шумським.

Свій сезон театр Революції ім. ХМРПС (харк. міської ради профспілок) почне 7 листопада п'єсою т. Микитенка „Справа чести" (режисер Терещенко, художник Петрицький). Другою прем'єрою піде п'єса Афіногенова „Страх".

Технічна бриґада ВУСПП провела в колективі театру семінар з питань філософії, політики, літератури й мистецтва. Всіляку допомогу театрові подає міськпарком. Пролетарська суспільність столиці так само з задоволенням зустріла постанову про утворення театру Революції і обіцяє йому найбільшу підтримку в усій його роботі.

РІК РОБОТИ ДОНБАСІВСЬКОЇ МУЗКОМЕДІЇ

В вересні Донбасівська українська музкомедія відзначала перші роковини своєї роботи. Під керівництвом режисера Козачківського театр досяг чималих успіхів і здобув собі загальне визнання. Здебільшого театр у відповіднім перероблені виставляв клясичні музкомедії. Протягом року він обслужив 10 найбільших центрів Донбасу, пропустивши понад 100000 робітників.

ЄВРЕЙСЬКИЙ ТРОМ В ХАРКОВІ

За постановою Харківського міського комітету ЛКСМУ в Харкові організовано єврейський театр робітничої молоді (ТРОМ). Йому віддано під вистави і для роботи будинок колишньої Мордвинівської синагоги.

ПРОЛЕТАРСЬКИЙ ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР ЧЕРВОНОПРАПОРНОГО

З ініціятиви робітництва Червонопрапорного заводу в Києві НКО організовує новий театр. Театр будуватиме свою роботу так, щоб своєю продукцією він міг відповідати тим основним завданням, які ставить доба соціялістичної перебудови. За основний принцип зв'язку з виробництвом театр мислить повсякденну роботу на заводі і в театрі. При кожному заводі театр організує робкорівські пости, які повинні постачати йому матеріял про життя заводу. Заводські літгуртки перетворюватимуть його в театралізовані форми, а акторські бриґади демонструватимуть перед робітниками.

Театр бере орієнтацію на нову пролетарську драматургію, тобто на ВУСПП, „Молодняк", РАПП та пролетарські письменницькі організації братерніх республік.

П'ЄСИ УКРАЇНСЬКИХ ДРАМАТУРГІВ НА СЦЕНАХ БРАТНІХ РЕСПУБЛІК

Досі на сцени театрів братерніх республік п'єси українських драматургів потрапляли дуже зрідка. До появи „Диктатури" Микитенка в деяких театрах РСФРР пройшло лише дві п'єси українських авторів — комедія Мамонтова „Республіка на колесах" та драма Дніпровського „Яблуневий полон". Але ці п'єси не посіли великого місця на театральній сцені, бож вони не являли собою нічого значного. Треба підкреслити, що першою п'єсою, яка твердо ввійшла в репертуар не тільки великих російських театрів, але й театрів інших братніх

республік, була п'єса пролетарського драматурга „Диктатура". Скрізь п'єса має заслужений успіх і не сходить з репертуару. Дедалі все нові й нові театри опрацьовують її. Так само і з другою п'єсою Микитенка „Кадри". Найбільші російські театри ввели її до свого репертуару. Нарешті останню п'єсу того ж таки автора „Справа чести" взяли майже всі театральні одиниці, її можна зустріти в репертуарі дуже багатьох мистецьких закладів. Цією ж п'єсою відкриває сезон білоруський театр. В Москві її ставить МХАТ 2, у Ленінграді Великий Драматичний. „Справу чести" намічають ставити також грузинські театри.

Вельми зацікавились п'єсою Кушнарьова-Примера „Еквівалент" низка великих російських театрів, зокрема театр Меєрхольда. Можливо, що ця п'єса побачить в цьому сезоні світло рампи саме в цьому театрі.

Московський Камерний театр взяв до постави дві п'єси українських драматургів. Найближчого часу в ньому піде прем'єрою остання п'єса Куліша „Патетична соната". Другою прем'єрою в цьому ж театрі ставиться п'єса Первомайського „Невідомі солдати" в перекладі російського поета Свєтлова.

ВІД РЕДАКЦІЇ

У сценарному лібретто М. Майського „Перпетуум мобіле", надрукованому в № 3 журнала „Гарт", з вини друкарні ім. Блакитного перекручено подекуди текст. Подаємо найважливіші виправлення:

Стор. 132 (рядок 31)—надруковано:

— Ми,—каже він,—не знімали червоної зірки й не зніматимемо.

— Ви?

Схопилася молодь за честь комсомолу зі старими. Галасує Кузька:

— Ви?

— Ми!

— Звісно, що ви перпетуум мобіле, сопляки, ледарі. Хіба ж ми до прориву призвели.

— Ми вам ще носа втремо.

— Ми."

За оригіналом це місце треба читати так:

„— Ми,—каже він,—не знімали червоної зрмії й не зніматимемо. Хіба ж ми до прориву призвели?

— Ви.

— Ми?!

— Звісно, що ви, сопляки, ледарі.

Схопилася молодь за честь комсомолу зі старими. Галасує Кузько:

— Ми вам ще носа втремо.

— Ви?

— Ми!"

Стор. 134 (8 рядок) — надруковано:

„— Значить програму на сто. Точка. Так і зробимо.

— Не вдасться — вихопився Кузько, помчав коридором, ухопився до спортзалі й почав зодягатись".

За оригіналом:

„— Значить програму на сто. Точка. Так і зробимо.

— А шмаркачі ж як? — запитує хтось.

— Заплямуємо.

— Не вдасться. — Вихопився Кузько й т. д."

Далі, на цій же сторінці, між рядків 20—21 випав рядок:

„— Регочуть дівчата. Показує йому на двері Маруся".

Стор. 139, 2 рядок — надруковано:

„Сміється тихо й хороше, як людина, що сміється рідко:

— Загнали сучі діти.

Подивився на обушок закохано, зідхнув, поклав його обережно й ніжно, ніби він був скляний, взяв молотка й уп'явся ним у вугілля".

За оригіналом це місце звучить так:

„— Загнали сучі діти.

Сміється тихо й хороше як людина, що сміється рідко й ніколи не сміється здря.

Біля кліті черга й якесь хвилювання. Передається з уст до уст:

— Партійців мобілізовано до вибоїв.

— Отак,— каже Семен Петрович й знову сміється.

Летить кліть.

Усе ще сміється машиніст. Сміється автоматично й замислено.

Відкочують зарубні машини — одну й другу. Тут і молодь, і старі й ті, кого звали біля кліті мобілізованими партійцями, і партсекретар, і всі працюють.

Бригада Семена Петровича працює молотками. Семен Петрович нерішуче поглядає то на обушок, то на молоток, що лежить біля його ніг. Каже йому покандзюблений шахтар:

— Бери. Чого дивишся?

Думає Семен Петрович:

— Вік же обушком працював.

Подивився на обушок... і т. д."

ЗМІСТ

Видає ДВО-ЛІМ Відповідальний редактор Іван Кириленко.

HART

ЦІНА 75 коп.